

מגדולי החסידות

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל
ירושלים, תשמ"ב

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

"בית הלל"

לכטנשטין את הולדר

רח' שטראוס 36

ירושלים, ת.ד. 5093

Lichtenstein & Holder

36 Strauss St. Jerusalem

P.O.B. 5093, Israel

נדפס בארץ-ישראל

Printed in Israel

חכעלי ספרים ליצוא בע"מ

books export enterprises l.t.d.

מגדולי התורה והחסידות

האדמו"ר ר' חנוך הניך הכהן לוין זצ"ל
מאלכסנדר

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל
ירושלים, תשמ"ב

ת כ ן ה ע נ י נ י ב

עמודים

ה—ו

זכרון נצח לשלמה מאיר ז"ל ממילאנו

ז—ח

הקדמת המחבר

האדמו"ר ר' הניך מאלכסנדר :

ט—יג

פרק א. תולדותיו עד לאחר נשואיו

יג—לט

פרק ב. רבותיו

לט—נא

פרק ג. ר' הניך כרב

נב—סט

פרק ד. ר' הניך כאדמו"ר

ע—פח

פרק ה. עם חסידיו

פט—צה

פרק ו. ספוריו ומשליו

צה—צח

פרק ז. אחרית ימיו

צט—קכ

פרק ח. מתורותיו.

קכא—קלב

פרק ט. שירים, חידות ומכתבים.

קלג—קלו

מקורות וציונים.

זכרון בצח

ספרי זה הנני מקדיש לזכרו של ידידי המנוח ר' שלמה (סאלי) מאיר ז"ל ממילאנו שמצא את מותו באופן טרגי לפני חמש שנים בט"ו באב תשי"ג, בהיותו בן ע"ח שנה. המנוח היה ראש הקהלה במילאנו שבאיטליה, פרנס-אציל רוח, שמעטים כמותו בישראל, עסקן בצרכי צבור באמונה שהקדיש רוב זמנו לדברים שבמצות: „יתן ויתנו אחרים" — היתה סיסמתו חיים. הרבי ר' הניך מאלכסנדר היה רגיל לאמר על הפסוק „ובתורתו יהגה יומם ולילה" שכל אדם צריך לבחור לו מצוה אחת ומדה אחת אשר בה יעסוק תמיד וזהו „ובתורתו יהגה". ור' שלמה מאיר ז"ל בחר לו מצוה אחת שבה עסק כל ימי חייו לעזור לכל נדכה ואומלל בחיים. את התגלות לבו, הלב היהודי, ראינו בשנות המלחמה האחרונה. אחרי שניצל הוא ומשפחתו מידי הנאצים העמיד את עצמו לעזרת שארית הפליטה באיטליה ובשנים הראשונות אחרי המלחמה בשעה שהגיעו אלפי פליטים לקהילת מילאנו, טפל הוא בעצמו בהם ועזר לכל אחד ואחד. את חוילתו הנחדרת העמיד לרשותם של מאות צעירים כדי להכשירם לעליה ולהתישבות בארץ. גולת הכותרת של פעולתו הצבורית היהודית היתה הקמת שורה של מוסדות חנוך; בית ספר יסודי, מקצועי, מסחרי ותיכוני ברוח תורה ומסורה

ומאות תלמידים מפנות שונות באיטליה לומדים בהם. יום יום בבוקר השכם בטרם יבואו התלמידים לביה"ס כבר ה"פרנס הזקן" הקדימם בבואו לראות אולי חסר דבר-מה. מבית הספר נסע לועד הקהילה כדי לראות אם שם הכל בסדר. הוא ה"זקן" היה צעיר ברוחו ומלא מרץ ומסירות לכל ענין וענין.

הוא התייחס לכל עניני הארץ בחיבה ובהוקרה ובכספי תרומתו הגדולה הוקמה "חוות סג'רה" על יד טבריה כמוסד ילדים לחינוך דתי בגליל. הכרתי אותו בהיותי באיטליה בשנת תש"ט וראיתי בו אדם שהתלהב מן הרעיון שמדינת ישראל צריכה להכנות על יסודות התורה והמסורה. ולא רק מדינת ישראל אלא כל קהילות ישראל בגולה צריכות להתכסס על יסודות דתיים כך היה הוא רגיל לאמר. ותפקיד הקהלה הוא בראש וראשונה לספק את כל צרכי הדת לכל חבריה המעונינים בדבר.

ואף שכבר חמש שנים עברו מיום פטירתו זכרו עוד חי בין כל אלה שהכירוהו ונחמתנו היא שכנו יחידו ד"ר אסטורא מאיר נ"י, קונסול כללי של ישראל במילאנו, ההולך בדרך התורה והמסורה ממשיך את מפעלו הגדול של אביו ז"ל ותומך בכל המפעלים שהקים אביו בגולה וגם בארץ.

אברהם יצחק ברומברג

בספרי זה הארבעה עשר בסדרה של „גדולי התורה והחסידות“ הנני מתאר את דמותו של הרבי ר' חנוך הניך הכהן לוי מאלכסנדר, אחד מגדולי תלמידי פשיסחא שהיה עשרות שנים פעיל כרב ובסוף ימיו בהיותו כבר בן 68 שנה נעשה אדמו"ר אחרי פטירת החידושי הרי"ם מגור בשנת תרכ"ו. הוא נולד בשנת תקנ"ח ונתחנך אצל אביו שהיה „מתנגד“ ואחרי חתונתו כשהיה סמוך על שלחן חותנו בפשיסחא משנת תקע"ב נכנס לחוגם של היתודי הקדוש והרבי ר' בונים מפשיסחא והם שהכניסו אותו לפני ולפנים של עולם המחשבה החסידית. מרבו הרבי ר' בונים קבל את הסיסמה שהיה רגיל לאמרה: כל „הלא תעשה“ הנמצאים אצלנו נכללים ב„לאו“ אחד — ואמר זאת בשפה הפולנית — „נע באנדזש גלאפי“ — „אל תהא שוטה“, וכל ה„עשים“ נכללים ב„עש“ה אחד „באנדזש מאנדרי“ — „היה חכם“. ואכן לא כתלמיד חכם בלבד הצטיין ר' הניך מאלכסנדר אלא גם כחכם והודות לפקחותו ידע לנהל קהילות שונות במשך ימי חייו וגם להדריך רבבות חסידים שבאו אליו לקבל עצה ותושיה. התקופה שבה חי ופעל הרבי ר' הניך היא לפני מאה שנה ויותר. גם הוא כרוב בני דורו לא רצה להיות רב, משמש בקודש. תחילה נכנס למסחר וכשהפסיד את כל כספו בדלית ברירה נכנס לעול הרבנות. כחסיד אמתי ואדם עקבי בלי פשרות סבל כרב בכל הקהילות שבהם כהן בעמדו במלחמה נגד התקיפים והמשכילים אולם בסוף מוכרח היה לותר על הרבנות וחזר בשנת תרכ"ה לאלכסנדר כאיש פרטי וכאן אחרי שנה נענה להפצרת חסידיו לנהג כאדמו"ר. שיטתו בחסידות היא תמצית של חסידות פשיסחא קוצק וגזר. הוא היה רגיל

לאמר את הפסוק בתהילים „השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם” השמים בין כך וכך שמימיים, והארץ נתן לבני אדם לעשות מדברים ארציים שמימיים. הוא היה גם סופר ומשורר ואמן להלביש את רעיונותיו בצורת שירים ספורים משלים וחידות.

את החומר למונוגרפיה זו אספתי מספרים אלה: שיח שרפי קודש חמשה חלקים מאת הרב יועץ קיים קדיש. „חשבה לטובה” מאת הרה"ח ר' אליהו לזין הי"ד (נינו של הרבי ר' הניך) והרה"ח ר' נפתלי אלתר הי"ד. תולדות ונפלאות מהר"ל מפרג קונטרס המלואים על האדמו"ר ר' חנוך הניך הכהן מאלכסנדר מאת משה ליפשיץ וחנוך משה טרויבע קראקא תרע"א. עומר מן מאת ר' מאיר נאמברג קרובו של הרבי מאלכסנדר. שם משמואל מאדמו"ר ר' שמואל מסוכוטשוב. שפתי צדיק מאדמו"ר מפילץ. שפתי צדיקים מאת צבי דוד גלאזער ועוד.

דברים שבעל-פה רשמתי מפיו של הרה"צ ר' מרדכי אריה רבינוביץ זצ"ל מבני ברק, וכן מפיו הרב יצחק פלאקסר נ"י ומפי החסיד ר' אברהם יצחק כהנא-שפירא נ"י מירושלים. וכן העתקתי כמה דברים מכ"י של הרה"ג ר' מרדכי דב שפילברג זצ"ל, שנתן לי נכדו בעל דפוס „רוטנברג” בירושלים. כולם יזכרו לטובה.

תודתי נתונה לנכדים של הרבי מאלכסנדר הרב ר' פנחס הכהן לזין שליט"א ור' יהודה לייב לזין נ"י שעזרו לי באסיפת החומר כמו כן אני מכיר תודה לידידי ר' אליעזר ליפמן לבי"א-יזכירוביץ נ"י שהעמיד לרשותי כל ספר שנמצא בספרייתו החסידית.

אברהם יצחק ברומברג

ירושלים, ר"ח תמוז תשי"ח

האדמו"ר ר' חנוך הניך הכהן מאלכסנדר

(תקנ"ח—תר"ל)

פרק א

ילדותו חנוכו ונשואיו.

ר' חנוך הניך הכהן, המכונה בפי חסידים, הרבי ר' הניך, נולד לאביו ר' פנחס הכהן לוין, ולאמו מרת שרה חנה, בעיר ליטומורסק הסמוכה ללודז בשנת תקנ"ח (1798), ונקרא על שם סבו, אבי אמו, הרב ר' חנוך הניך הכהן שאטין מקאליש, מגזע המהר"ל מפראג.

ר' פנחס, אביו של ר' הניך, התייחס על משפחת נגידים מופלגים בתורה ויראה ומוקירי רבנן שישבו בעיר ליטומורסק, וגזע יחוסו מגיע עד הגאון ר' מאיר אביו של הש"ך¹. ואמו, מרת שרה חנה, התייחסה על משפחת רבנים גדולי תורה אשר מוצאה מגיע עד לגולי ספרד אשר גלו בשנת רנ"ב (1492) לטורקיה ומשם נפוצו בארצות שונות.

אביו ר' פנחס היה מתנגד מובהק. אולם בנו הניכ"ל, כמו שכינהו בצעירותו, נעשה חסיד.

מילדותו הצטיין הניכ"ל בכשרונותיו. ואביו הגביר שכר תמיד עבורו מלמדים מן המשובחים, אחד המלמדים היה חסיד. על רבו זה מספר ר' הניך¹ א:

„כאשר הייתי כבן שש למדתי אצל מלמד חסיד. לימים חלה את מחלתו אשר ממנה לא קם עוד. באו אליו אנשי חברה קדישא להזכיר לו שיחזור בתשובה קודם יציאת נשמה. אמר להם: „קיינ תשובה איז אויך א תשובה“ (אפס תשובה אף

היא תשובה). "זאת ספר הרבי ר' הניך בשעה שהסביר את המאמר במסכת יומא פ"ה: "רבי אומר בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום כיפור מכפר". והרי תמוה: איך מכפר יום כפור לשאינם שבים? — שאל ר' הניך והשיב: מי שמרגיש שאינו יכול לחזור בתשובה מחמת שקלקל ופגם הרי בכך עצמו כבר חזר בתשובה.

ואף כי היה ר' הניך ילד צעיר אז, חי בו הרשם העז, שעשה עליו רבו זה, ימים רבים ובלא יודעין נולדה בלבו הנטיה לחסידות בעודו צעיר².

ואמנם משנות ילדותו ניכרת היתה בו חריפות חסידית. דבר זה אנו רואים מהספור הבא. כאשר עמדה אחותו מרת אסתר להנשא לר' יחזקאל נומברג, מי שהיה אחר כך ראב"ד בלודז, ובא החתן ר' יחזקאל עם אביו הגאון ר' יהודה נומברג אבד"ק ראביטש, לליטומרסק כמה שבועות לפני החתונה כדי לתפור שם את המלבושים בשביל החתן כפי מנהג יהודי פולין (העיר ראביטש שבמחוז פוזנא היתה בתחומה של פרוסיה ושם לבשו היהודים כמנהג המדינה ההיא). כל אותם הימים עד לחתונה ישבו השנים, האב ובנו החתן, ועסקו בתורה. ואני שעדיין ילד הייתי — מספר ר' הניך — סקרן הייתי לראות את היראת שמים של "פרייסישען צדיק" (צדיק מארץ פרוסיה). נכנסתי לחדרם ועל שאלתם מה אני מבקש ענית: אני רוצה לראות אם נמצא כאן "שויתי ה' לנגדי תמיד". הם תמחו לשאלתי והרב הגאון אמר: "שויתי" נמצא אצלי בראש הסדור. — "וכלום לא במוח צריך ה"שויתי" להמצא?" — אמרתי לעומתו. נתרעד כולו ואמר: "איך ציטטער" (הנני כולי רתת) ונתעלף וכמעט שנשמתו פרחה ממנו עד שהוצרכנו

להבהיל את הרופא להשיב את רוחו אליו.³

בהיותו בן עשר כבר היה ר' הניך מפורסם כ"עילוי" והתחילו לדבר בו שידוכין. חוכר עשיר מפשיסחא בשם ר' יעקב יאקיל בא אל הרב מליטומורסק ובקש ממנו למצא עבור בתו מרת חנה פייגא חתן הגון. הרב יעץ לו לקחת את בנו העילוי של הרב הנגיד ר' פנחס לחתן. וכך עשה ר' יאקיל ולקח את הנער העילוי עמו לפשיסחא ושם בחנוהו "היהודי הקדוש" ור' שמחה בונים, כשהיהודי הקדוש יושב מצד אחד ור' שמחה בונים מצד השני. אחרי זה נכתבו ונחתמו "התנאים".⁴

כבן שלש-עשרה היה אז. ומסופר, כאשר בחנוהו נתנו לפניו מסכת וישב כשעה ועיין עד שהשיב. החליק היהודי הקדוש על לחיו ואמר: כשהייתי אני בן שלש עשרה ידעתי בן-רגע לפרש דברי גמרא קשים יותר מאלה, ובגיל שמונה עשרה נחשבתי ל"גדול בתורה". אבל הכרתי שבלימוד בלבד אין אדם קונה לעצמו שלימות, אלא צריך אדם בתחלה להכיר את בוראו. מאברהם אבינו למדנו שעוד בילדותו חקר את השמש, את הירח והכוכבים ולא מצא בהם את האלקים, ומתוך שלא מצא בשום מקום נתגלתה לו מציאות השם. אף אני בצעירותי לא נחתי ולא שקטתי וחקרתי זמן רב ומתוך שלא מצאתי הגעתי אל האמת.^{4א}

וכשחזר לאחר "התנאים" לביתו לליטומורסק, שאלו אביו ר' פנחס מה תורה למד בפשיסחא? השיב: "למדתי שם שיש בורא עולם". "בשביל כך צריך לנסע לפשיסחא?" — התכעס אביו וציוה לקרא למשרתת מן המטבח. "מי מנהיג את העולם" — שאל אותה ר' פנחס. המשרתת המבוהלת

השיבה מיד: "בורא העולם". — "רואה הנך — פנה ר' פנחס אל בנו — היא לא היתה בפשיסחא וגם היא אומרת שישנו בורא עולם". — "כן — השיב ר' הניך — היא אומרת, ואני יודע"⁶.

אחרי "התנאים" נשאר ר' הניך בבית אביו בליטומורסק וישב על התורה ועל העבודה. כעבור שנים אחדות נתקיימה חתונתו בפשיסחא והוא נשאר אחרי החתונה בפשיסחא סמוך על שלחן חותנו כמנהג הימים ההם.

כיון שהיה עדיין צעיר לימים, כבן חמש עשרה, וחותרו רצה שישב ויעסוק בתורה, לקח עבורו מלמדים חשובים כיאות לחתנו של גביר העיר. אחד המלמדים שלו בעת ההיא היה הרב ר' יעקב אריה, מי שהיה אחר כך הרבי מרדזימין. לאחר מכן נסע ללמוד אצל הגאון ר' יצחק איציק אורבך בזלושין⁵ וכן למד גם אצל הגאון והצדיק ר' ישעיה מפשדבורז^{5א}.

שנים רבות ישב ר' הניך בפשיסחא סמוך על שלחן חותנו ושם נולדו לו שתי בנותיו ובנו. "כשנולדה לי בתי הבכירה — מספר ר' הניך — ברכני הרבי ר' בונים בשעת הקידושא רבא שגם לשנה האחרת תולד לי בת. ונתקיימה ברכתו. אולם כשנולדה בתי השניה לא ערכתי קידושא רבא, כדי שלא יברכני הרבי שוב בבת". והשלישי נולד לו בנו ר' יחיאל אפרים פישל בשנת תקפ"ב היא השנה בה נפטר הרבי ר' פישל מסטריקוב וקראו על שם הרבי המנוח (*). בהיות בנו בן ארבע לקחו ר' הניך עמו אל הרבי ר' בונים. בחנו הרבי

(*) ואולי גם על שמו של אחד מאבות-אבותיה של אמו של ר' הניך.

אפרים פישל מקאליש. (ספר היחס).

בפרשת "דברים". קרא לפניו הילד פסוק ראשון "ואלה הדברים" ופרשם בידיש: "דאס זיינען די שטראף רייד" (אלה דברי תוכחות) ואמר אחר כך הרבי ר' בונים ליד שלחנו: "היום שמעתי דברי תוכחה מילד קטן".

וכשנעשה בנו בר-מצוה אמר לו אביו אחרי עלותו לתורה: ברכתי "ברוך שפטרני", אני פטור ממך, אבל אתה אינך פטור ממני..."⁸

בשבתו בפשיסחא עסק ר' הניך בתורה וחסידות ונעשה אחד מעמודי חסידות פשיסחא.

פרק ב

רבותיו.

ר' הניך הוא בן התקופה המענינת ביותר שבחסידות פולין, תקופת "הסער והסופה" שבה. הורתה ולידתה של תקופה זו היא בפשיסחא. כאן, בבית מדרשה של פשיסחא, התקבצה חבורה קדושה בעלי תריסין ומוחין, אנשי להט ואמונה, חבורה של אריות, מכאן יצאו מוריה ומנהיגיה של חסידות פולין בדור שלאחר פשיסחא. ור' הניך הוא אחד מהחבורה הקדושה הזאת. מהצעירים שבה. אולם כל ימיו נחבא ר' הניך אל הכלים. רוב שנותיו עברו עליו בצל כנפיהם של מורי פשיסחא ויורשיהם שבקוצק ובגור. תחלה כתלמיד חניך, לאחר מכן כתלמיד-חבר. ורק לאחר שאחרון רבותיו נסתלק מן העולם נאות ר' הניך להיות למנהיג העדה. והוא אז כבר בן ששים ושמונה.

תורת רבותיו והדים עזים מן התקופה אנו שומעים מפיו של ר' הניך.

ארבעה הם מוריו ורבותיו של ר' הניך בחסידות, אשר שימש אותם בחייהם.

הראשון שבהם הוא "היהודי הקדוש" מפשיסחא. אליו נתקשר ר' הניך בעודו אברך צעיר לימים כאשר ישב בבית חותנו הגביר בפשיסחא לאחר נשואיו. כבן חמש עשרה היה, ובכל להט נפשו הצעירה נמשך אחרי המורה הגדול, אשר פתח לפניו את עולם המחשבה וההגות החסידית. זאת היתה ראשית תקופת "הסער" בחסידות הפולנית ותקופת הנעורים בחייו של ר' הניך. וכך נסחף כבר בגיל נעוריו בזרם הסוער של החסידות.

עיקר חידושו של היהודי הקדוש היה התנגדותו למופתים שהשתמשו בהם הצדיקים שבדורו. הרבה חסידים נסעו לרבותיהם לא ללמוד מהם יראת שמים וחסידות אלא כדי לראות את הנפלאות ורוח הקדש. "היהודי" בקש לעקור את הדבר.

להיות בעל מופת — אמר — אין בכך חכמה יתירה. כל בעל מדרגה קטן יכול לעשות מופתים. אבל להיות יהודי — זהו דבר קשה.

לפיו כל עיקרה של תורת החסידות היא להורות את הדרך כיצד להיות יהודי. הוא היה אומר: "את כל חלקי בעולם הזה ובעולם הבא הריני נותן בעד קורטוב של יהדות".

היהודי הקדוש הטיל סערה במחנה החסידים על ידי שהנהיג תפלה באחור זמן. הטעם הוא שהכנה למצוה כמצוה

עצמה ורק אחרי שהכין את עצמו יכול היה להתפלל. כי ישנם אברים כאלה באדם שאפילו בשעה שכבר הקיץ משנתו, עדיין הם ישנים. היהודי הקדוש לא התפלל עד שהקיצו כל אבריו וגידיו לתפלה, כדי לקיים "כל עצמותי תאמרנה".

על כך זכה להקרא "היהודי הקדוש"¹.
הוא היה גם גאון בתורה ודעתו היתה שעל-ידי לימוד גמרא היהודי מתעלה ומתרומם. "גמרא עם תוספות מטהר את המוח" — היה רגיל לומר².

לא ככלי ריק מכל וכל בא ר' הניך לתוך החסידות. אין אדם נעשה מבאי בית מדרשו של "היהודי הקדוש", אם לא מלא כרסו בש"ס תחלה. כל אותה חבורה קדושה שהתלקטה מסביב ליהודי הקדוש היו כולם מופלגים בתורה וביראה. אף ר' הניך בבואו לפני היהודי הקדוש היה הש"ס ומפרשים שגורים על פיו וגם בפלפול היו ידיו רב לו כמנהג הימים *.
והנה השיעור הראשון בחסידות שקבל ר' הניך מפיו של היהודי הקדוש. "היהודי" שואל את התלמיד הצעיר: כלום

* מסופר שהרבי ר' בונים שהיה מגדולי תלמידיו של היהודי הקדוש הוא שהביא את ר' הניך הצעיר למחיצתו של "היהודי" והדבר כך היה: ר' בונים היה ממונה בתחילה על סחר העצים והיערות של הגבירה מרת תמר'ל ברגסון והיה בא במגע עם סוחרים היעירות שבפשיסחא. תוך כך הכיר את הגביר ר' יוקל חותנו של ר' הניך. לימים עזב ר' בונים את המסחר למד מקצת הרוקחות והיה לו בית מרקחת בפשיסחא. הוא היה מבאי ביתו של הגביר ר' יוקל וכשערך ר' יוקל את חתונת בתו עם החתן ר' הניך מלוטומורסק, נוכחו בחתונה היהודי הקדוש ותלמידו ר' בונים. ור' בונים הוא שעמד בראשונה על טיבו של החתן הצעיר וכבר בעת החופה הביא אותו במחיצתו של היהודי הקדוש¹.א.

יש לך ידיעה בתורה? ר' הניך משיב: הן. ומתוך "הן" זה שומע "היהודי" קורטוב של זחיחות־דעת ואומר לאברך המשי העומד לפניו: "אהא, מן הסתם הניך יודע גם לתרץ עשרים וארבע קושיות בתירוץ אחד?". דברים אלה ומבע עיניו החדות והחודרות של "היהודי הקדוש" הרתיעו את התלמיד הצעיר. הוא הרגיש בלגלוג הדק שבשאלה ולא השיב. נכלם ונבוך עמד ושתק. ור' הניך שומע את קולו של "היהודי הקדוש" מפטיר ואומר: "מה לי אם גם יודעים לתרץ — אבל אם אין מורא שמים..."²

זאת היתה טבילת אש ראשונה בשביל ר' הניך, בחינת הכניסה לתוך סוד שיח תורת החסידות. בשיחה קצרה זו למד ר' הניך שאין התלמוד תכלית לעצמו ולא הפלפול עיקרו. אפילו הוא עוקר הרים וטוחנם זו בזו בסברתו אלא שעיקר התכלית בלימוד הגמרא הוא מורא שמים. מאותו יום ואילך מתחיל ר' הניך לחדור לתוך עומק עולם־המחשבה של החסידות. על הגיגיו וחיותיו מתקופה זו אנו שומעים מפיו לאחר ימים:

"כשהיינו אברכים צעירים במחיצתו של "היהודי הקדוש" בפשיסחא — רגיל היה ר' הניך לספר בחבורת חסידים — משבאה שבת היה כל אחד ואחד שואל את עצמו: שבת מה היא ומה טיבה? כלום זה ה"שטריימיל" שאנו חובשים אותו לראשנו לכבודו של יום? או פשטידה זו שאנו אוכלים? וכל כיוצא באלה? עד שלבסוף באנו לידי ידיעה שבת מה היא ושידיעה זו מצויה היא עמנו מדי שבת בשבתה מתחלתה ועד סופה, וזהו שאנו אומרים בזמירות של שבת "יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו"³.

את תשובותיו־הוראותיו הקצרות והקולעות של "היהודי הקדוש" שמר ר' הניך בזכרוננו כל ימי חייו. פעם ביום טוב של פסח — מספר ר' הניך — נפלה לי חתיכת מצה לתוך קערת החמיצה בשעת אכילה. ואף אל פי שהייתי זהיר במצה שרויה, כנהוג, לא הקפדתי בשעת מעשה ואכלתי. אולם לאחר מעשה התחיל לבי נוקפי, נכנסתי אצל "היהודי הקדוש" ושאלתי: חתיכת מצה שנפלה לתוך החמיצה כיצד נוהגים? "אוכלים — השיב לי — חז"ל החמירו במשהו חמץ ולא במשהו מצה"⁴.

מסופר ש"היהודי הקדוש" לקחו עמו לר' הניך בנסיעותיו ללובלין אל "החווה" שלש פעמים. אולם לא מצאנו ראיה לדבר בספוריו של ר' הניך עצמו. מתורותיו של החווה מביא ר' הניך פעמים רבות, אבל על נסיעתו ללובלין אינו מזכיר בדבריו אף פעם אחת.

"ופעם — מספרים חסידים — הסיר "היהודי הקדוש" את כובע "הספאדיק" שלו מעל ראשו וחבשו לראשו של ר' הניך הצעיר ואמר: "באה ספאדיק זה לראשך".

ספור זה מעיד שכבר אז בגילו הצעיר זכה ר' הניך להערכה יתירה מצד "היהודי" וכפי הנראה ראה בו בר' הניך הרך בשנים כלי מחזיק ברכה לעתיד לבא. החסידים פירשו את מעשה הסרת הכובע כעובדה שהיהודי הקדוש סמך את ידיו על ר' הניך, כי ראוי הוא לאיצטלא של "רבי"⁵.

כשתי שנים בלבד שהה ר' הניך במחיצת רבו הראשון ולא הספיק לשמשו די הצורך, כי בראשית שנת תקע"ה נסתלק "היהודי הקדוש" קדם זמנו, בן מ"ח שנים, ור' הניך אז רק כבן שבע עשרה.

אחרי הסתלקותו של היהודי הקדוש אשר הסעיר את עולמה של החסידות בשיטתו החדשה, נתנו תלמידיו את עיניהם בראש החבורה הזתיק והגדול בחכמה וביראה ועשוהו מנהיגם. הריהו הרבי ר' שמחה בונים מפשיסחא תלמידו ויורשו הרוחני של היהודי הקדוש.

השנה הראשונה כולה לא נכנס ר' הניך אצל הרבי ר' בונים. ברוב ענוותו לא מצא את עצמו ראוי וכשר להכנס לפני ולפנים. עדיין לא נתמרקה נפשו באש החסידות עד שיהיו לגשת אל הקדש. ובמה יבא אל רבו החדש? שנה שלימה הלך וחזר ולא נכנס עד שבאה שעת הכשר ובלב נשבר בא אל הרבי. נקשיב לספורו של ר' הניך עצמו:

„כל אותה שנה ראשונה השתוקקתי להכנס אצל מורי ורבי. אולם כל אימת שנתקררתי לפתחו, הייתי נרתע וחזר. פעם אחת יצאתי לשדה שמחוץ לעיר ושוטטתי שם לבדי. עד שאני מהרהר בלבי ותוהה על עצמי: מה אני, ומה תכלית חיי, נפתח בקרבי מעין הדמעות ובכיתי הרבה. לבי נשבר בקרבי ואז הרגשתי שזוהי השעה הכשרה להכנס אל הרבי. מיד רצתי בכל כחי ונכנסתי פנימה כשעיני זולגות דמעות. מה לך בוכה, הניך? — שאלני. השבתי: הלא בריה אני בעולם, נבראתי עם עינים ולב ושאר אברים, אבל איני יודע לשם מה נוצרתי, לאיזו תכלית ומה תועלת יש בי לעולם. ועוד שאלות ודברים כגון אלה אמרתי לפניו. „שוטה שבעולם! — קרא אלי — הרי אני ואתה חברים. בא ואגלה לך שאף אני שנתי היתה ניטלת ממני כשלא ידעתי בכל יום מה אני ומה מעשי בעולם הוזה אבל מעולם לא היה לי פנאי לשיח עם איש על כך. משל לסוחר שעוסק בפרקמטיא שלו ובשעה שכולו שקוע ראשו

ורובו בסיומו של משא ומתן נכנס ובא אצלו אדם לדבר עמו בענינו. פשיטא שיאמר לו לאותו אדם: הנח לי עתה, שאין לי פנאי". סיים הרבי ואמר אלי: "ועתה בא ועמי תאכל היום פת ערבית"⁶.

אותה שעה למד ר' הניך כי מי שרוצה להתגבר בעבודת השם צריך להיות שקוע ראשו ולבו בה בלבד ולא להתפנות לדברים אחרים וממילא ישיג תכלית חייו. כאותו סוחר שכל תכליתו אינו אלא במשא ומתן ואין לבו בשעת מעשה פנוי לשום דבר אחר. כך נכנס הניך למחיצתו של הרבי ר' בונים. הוא התאושש על ידי קרבתו אל הרבי.

גם במחיצתו של הרבי ר' בונים הוצרך ר' הניך לעבור נסיונות רבים בהתגברות ועמידה במדות. אחת ממדות החסידות היא הענוה האמתית, שיש עמה גבורת נפש ושברון לב גם יחד. וכמו אצל רבו הראשון היהודי הקדוש נתפס גם כאן ר' הניך לשמץ של זחיתות דעת ואשר אותה היה צריך לעקור מן השרש. וכך היה המעשה:

"אצל מורי ורבי ר' בונים, — מספר ר' הניך — נהוג היה שבכל ערב יום כפורים היו נכנסים החסידים אליו להזכיר את עצמם. וכאשר עשיתי אני את חשבון הנפש שלי בושתי להראות לפניו. אך שלא לפרוש משאר החבורה החלטתי להכנס בתוך כל הבאים והיה בדעתי להזכיר את עצמי ולצאת מיד וכן עשיתי. וברגע שפניתי לצאת קרא לי הרבי לחזור. מיד זחה דעתי שהרבי רוצה להביט בי. אלא שבאותו רגע אמר לי "אין עוד צורך בדבר". ויצאתי בשברון לב. וכשעיינתי היטב בדבר עלה על לבי מה שאמר הרבי על הפסוק בפרשת תבא "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך" (דברים כח, ב).

מה "והשיגוד"? אמר הרבי ר' בונים, לאחר שתבאנה עליך כל הברכות האמורות עדיין ימצאוך במקום שעמדת בו, שלא תשתנה. משמע, כוונת הכתוב, שלא תזוז עליך דעתך מרוב קורת רוח — סיים ואמר ר' הניך.⁷

ואף שבכל התנהגותו של ר' הניך היה בו מורא רבו, היה בעל מחשבה עצמית ובענינים המסורים ללב נהג על פי דרכו הוא. רגיל היה ר' הניך להתפלל בתנועות עצומות ובקול רם, שלא כדרך הרבי ר' בונים שגם תפלתו בנחת היתה. שכן לימד הרבי ר' בונים בענין תפלה: "כשמתפללים צריכה רק הנפש לבדה להתפלל והגוף יהא דומה כאלומת אש הנגררת אחריו. ואז יתקיים "ושכנתי בתוכם", בתוכם ממש. וזהו שנאמר "ועשו לי מקדש" שאם לא כן הרי הוא "עץ" בעלמא" (אין שטיק האלץ)⁸.

ומעשה שהיה ור' הניך הוטל עליו פעם להיות ש"ץ ולעבור לפני התיבה בתפלת שחרית. ובעמדו בעיצום התפלה בהתלהבות ובדביקות רבה נכנס פתאום לבית המדרש הרבי ר' בונים מפתח חדרו הסמוך. "מיד הנמכתי קולי — מספר ר' הניך — והפסקתי את תנועותי. אולם בו ברגע נמלכתי בדעתי; "כלום לפני הרבי עומד אני עתה? — אמרתי בלבי — הלא עומד אני לפני שמו יתברך. וחזרתי להתפלל ביתר עוז. אחרי התפלה שלח הרבי לקרא לי. "הניך — אמר לי — היום נהניתי מתפלתך ביותר"⁹.

אצל הרבי ר' בונים למד ר' הניך כי עיקר גדול בחסידות היא עבודת ה' מתוך לב שבור אבל שמח. ואם תשאל: הכיצד? לכאורה שני הפכים: לב שבור ושמחה מה זו עושה? אלא זו הרבותא וזוהי כל תורת החסידות על רגל אחת: מתוך שברון

לב יכולים לבא לידי הכרת עבודת ה' אמתית, מתוך שברון לב יכולים להשיג את המדות הדרושות לעבודת ה' שלימה ועל כך יש לשמוח, ומתוך שמחה להיות יהודי ולעבוד את ה'. השמחה שיהודי צריך לשמוח בהיותו היהודית — היא מעיקרי החסידות פשיסחא. הרבי ר' בונים העלה אותה לידי מושג של "עזות דקדושה". כלפי חוץ נראה הדבר כעזות וחוצפה כלפי שמיא ועל כך קמו עוררין על הרבי ר' בונים ועל דרכו בחסידות. כל צדיקי הדור התקוממו נגדו. הסערה התחוללה בחתונה המפורסמת באוסטילא של נכדת ה"אובה ישראל" מאפטא ואשר לשם נתאספו כל האדמו"רים ומנהיגי עדות חסידיות ותבעו להכריז חרם על פשיסחא. הם דרשו שהרבי ר' בונים יבוא בעצמו ויודיע ברבים שהוא חוזר בו משיטתו החדשה. ביחוד היה חזק הערעור על שהנהיג לאחר את זמן התפלה שלא לפי השלחן ערוך. ר' בונים לא נסע בעצמו לאוסטילא אלא שלח לשם חמשה מטובי תלמידיו והם השיבו לכל הטענות וההאשמות. בסופו של דבר הכריע ה"אובה ישראל", זקן הצדיקים שבדור, כי גם בפשיסחא עובדים את ה' על פי דרכם. וכל הסערה שככה.

שתים עשרה שנים רצופות שימש ר' הניך את הרבי ר' בונים ולא זזה ידו מתוך ידו. ואף על פי שבקר גם אצל אדמו"רים אחרים, נשאר תלמידו של הרבי ר' בונים.

יש והרבי ר' בונים היה מצרפו עמו בנסיעותיו אל צדיקי הדור. פעם לקחו עמו ר' בונים לסטריקוב אל הרבי ר' פישל. נוהג היה הרבי ר' פישל שהיה מושיט ידו לשלום כשהיא עטופה במטפחת ורק ליחידי סגולה נתן את היד כמות שהיא בלי כל חציצה. כאשר בא הרבי ר' בונים אליו הושיט לו

את ידו מעורטלת, קפץ גם הצעיר ר' הניך ותחב את ידו לתוך ידו של ר' פישל. הביט בו הרבי ר' פישל ופנה אל הרבי ר' בונים כשואל, מי הוא האברך הזה? אמר מיד הרבי ר' בונים: "את הניך'ל מקבל אני על אחריותי". קרב הרבי מסטריקוב את האברך ובשעת קריאת התורה כבדו בעליה ראשונה ל"כהן". לימים היה רגיל ר' הניך לספר: "אותו רגע שהרבי מסטריקוב שלח בי מבטו ומדד אותי מכף רגלי ועד ראשי נפל עלי מורא ופחד עד שחלב אמי יבש בקרבי"¹⁰. באותה פגישה שאל ר' פישל מסטריקוב את ר' הניך: "מדוע בשעת שמחה או אבל אנו שותים יין שרף דוקא, הלא העיקר היא הברכה "שהכל נהיה בדברו" ואותה יכולים לצאת גם במים בלבד?" השיב ר' הניך: "אם זוכרים "שהכל נהיה בדברו" ראויים לגימט יי"ש". מצאה תשובתו חן בעיני הרבי מסטריקוב.

לימים נעשה ר' הניך מחותנו של הרבי מסטריקוב. בנו של ר' הניך נשא לאשה את נכדתו של הרבי ר' פישל שכבר היה אז בעולם האמת¹¹. גם אחרי פטירת ר' פישל נסע לפעמים ר' הניך לסטריקוב אל בניו של הרבי. "היה מעשה — מספר ר' הניך — ולא רציתי לנסוע אל מורי ורבי לראש השנה, אבל גם בביתי לא רציתי להשאר, ונסעתי לסטריקוב אל הבנים של הרבי ר' פישל וצ"ל. בליל ראש השנה היו חסידי סטריקוב תמיחים עלי: כל העולם אוכלים בראש השנה מיני מתיקה ואני אוכל חמיצה. אמר להם הרבי ר' יעקב בנו של הרבי ר' פישל, לחסידיו: "תנוח דעתכם מאחר שמאכל זה חביב עליו הרי זה עונג יום טוב שלו ואין כל פגם בדבר". למחר קודם התקיעות שוב תמהו עלי החסידים שכל העולם מעיין אותה

שעה בזוהר ובספרי חסידות ואני הייתי שקוע בסוגיה דנסכא דר' אבא שבמסכת בבא בתרא. האמת היא שאני למדתי אז בעיון גמרא, שראשי תיבותיה הם: ג' בריאל, מ' יכאל, ר' פאל, א' וריאל, והן הן מעשי מרכבה" ¹².

גם לקווניק, אל האדמו"ר ר' משה בנו של "המגיד", נסע ר' הניך עם הרבי ר' בונים. על נסיעתו זו הוא מספר משום שבחו של הרבי ר' בונים. וכך הוא מספר: "הדרך היתה קשה — והגענו לקווניק בערב שבת בבקר. אני התאכסנתי אצל ידידי הצדיק ר' יחזקאל. רעים משכבר בימים היינו והוא קרבני מהמת אהבה רבה שבינינו. אף הוא סמוך היה בימי חורפו על שלחן חותנו ר' בריש דייטש בפשיסחא בשעה שאני הייתי אברך צעיר וישבתי בבית חותני, ומשם הידידות שבינינו, הוא שמח לקראתי וכיון שראה שאני עייף ויגע מהנסיעה הגיש לפני מזונות עם יי"ש ותוך כדי שיתחנו אמר: הבה ואספר לך מעשה מופלג מרבך (הרבי ר' בונים), וכה ספר: "כאשר גרתי בפשיסחא התיידדנו שנינו, אני והרבי ר' בונים (אז עוד לא היה רבי והיה בעל בית מרקחת). פעמים הייתי אני הולך אליו ופעמים היה בא הוא אלי. פעם נכנסתי אליו לבית המרקחת וראיתי על השלחן לפני מונח כלי נגינה שפורטים עליו באצבעות. נכנסה ערלית עם פתק של רופא. עשה ר' בונים את התרופה בידו האחת ובידו השניה פרט על כלי הנגינה. כאשר יצאה הערלית אמרתי לו: ר' בונים, הרי זה חילול השם!" השיב לי: "הנך שוטה שבעולם". הלכתי ובלבי טינא עליו. באותו לילה בא אלי בחלומי זקני ה"פני יהושע" וסטר על לחיי, ואמר: "אחרי הרבי ר' בונים מפשיסחא אין מהרהרים" ¹³.

בפשיסחא הורו כי קדושת ישראל אינה נחלת יחידי סגולה בלבד, אלא כל אדם מישראל יש בו מן הקדושה. וגם הגוף שקורץ מחומר ומשתוקק על פי טבעו להנאות גשמיות, ובסופו של דבר כלה, אף לגוף המגושם הזה יש חלק בקדושה. וכך היה מספר ר' הניך:

„בפשיסחא היינו „חבורה“ וקראו אותנו „דורשי רשומות“ ועל אותיות גוף דרשנו נוטריקון: גוף וויל פרעסין, גוף וויל פיען, גוף וויל פאפען. זאגט מען אבער צוריק גוף וועט פייגערין, גוף וועט פענקין, גוף וועט פוילען. נאָר גוף וויל פאָרט... (גוף רוצה לזלול, גוף רוצה לסבוא, גוף רוצה לישון אף אתה אומר כנגדו: גוף ימות, גוף יתפלץ, גוף ירקב — ואף על פי כן גוף רוצה בשלו). אולם — הוסיף ר' הניך — אל לנו להתיאש, שכן אתה מוצא בפרשת קדושים (ויקרא י"ט, ב') „דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו“, אל „ראשי המטות“ לא נאמר. מכאן שכל אחד ואחד מישראל יכול להיות קדוש מטעם „כי קדוש אני“. משל לאב עשיר האומר לבניו: „בני אל תדאגו כי יש לי עושר כדי חלוקה בשביל כולכם. כך הקב"ה אומר „כי קדוש אני“ — יש עמי קדושה עבור כל אחד ואחד מכם! ¹⁴

כיוון שיש לכל איש מישראל חלק בקדושה יש בידו להיות תמים עם ה' אלקיו. וכך מספר ר' הניך: פעם שאל הרבי ר' בונים לבני החבורה לפירושו של הכתוב „וידבר משה את דברי השירה הזאת עד תומם“. ולכאורה צריך היה לומר „עד תומה“ של השירה? הכל שתקו. ר' הניך שעדיין לא העיז לבוא לפני רבו עמד ליד פתח הדלת והקשיב. גם הוא שתק. אולם לאחר שראיתי — מספר הוא — שאין איש עונה

והרבי מחכה לתשובה, העזתי ואמרתי בקול נמוך כמדובר אל עצמי: "עד תומם" פירושו, משה לימדם ושינן להם את דברי השירה הזאת עד תומם, עד שעשה אותם תמימים ושלמים. נענה הרבי ר' בונים ואמר: "החייתני, הניך" ונתן לו שני תפוחים.

מספוריו של ר' הניך עומדים אנו על דרכה של פשיסחא. רגיל היה ר' הניך לפתוח שיחותיו במאמר מפי רבו הנערץ. "הרבי ר' בונים — מספר ר' הניך — פירש לנו פעם את הפסוק "והאיש משה עניו מאד מכל האדם". וכך אמר: משה רבינו היה צדיק הדור והיה שרשם של כל ישראל, והם הענפים. בידוע שהענף יונק מן השרש ואם הענף נובל, סימן שהשרש פגום, וכך היתה דרכו של משה רבינו, כיוון שראה אחד מישראל סר מדרך הישר היה תולה את הסרחון בו בעצמו, ואומר: משמע שבי האשם ועלי לעשות תשובה, שאם השרש מתוקן גם הענפים כן", והוא שאמר הכתוב "עניו מכל האדם" בכך היתה ענותו של משה רבינו שנטל על עצמו את אשמתו של כל אדם ואדם מישראל. עד כאן דברי הרבי ר' בונים. הוסיף ר' הניך ואמר: גם מורי ורבי ר' בונים דרכו היתה כך. היה רואה עצמו שרש ותלמידיו ענפיו. אם ראה את חסידיו שאינם כתיקונם היה תולה את האשם בו בעצמו כי ראה את עצמו אחראי בעדם והיה עמל ומשתדל עמהם לסייע בידם ולהעלותם אליו¹⁵.

ופעם בדברו על שיטת פשיסחא אמר: "הרבי שלי, הרבי ר' בונים, היה מגיש ומקרב להם לחסידים והיו יוצאים מן הכלים. זה היה אמנם טוב לשעתו. ואני — אמר ר' הניך — רוצה אני שהם יתיגעו בעצמם. בזה יהיה קיום יותר. שמתוך

יגיעה באים לשברון לב ואז כששומעים, מיטיבים לשמוע ביותר, והדברים נכנסים" ¹⁶.

בכל מסבות החיים חייב אדם ללמוד כיצד לקבל את הטוב ואת הרע. זוהי הדרך שלימד הרבי ר' בונים לתלמידו ר' הניך. וכשהתאונן פעם ר' הניך לפני הרבי ר' בונים על שאינו בקו הבריאות ועל חוסר תיאבון לאכילה, אמר לו הרבי: כתוב "הנה עין ה' אל יראיו וגו' ולחיותם ברעב" (תהלים לג, יח-יט) פירושם להחיותם להיות רעבים ¹⁷.

"ופעם — מספר ר' הניך — מת אצל הרבי ר' בונים אחד מנכדיו ביום שבת קדש. במשך כל יום השבת לא הראה הרבי ר' בונים כל סימני צער. אולם במוצאי שבת לאחר תפלת מעריב והבדלה פרץ בבכי ואמר: חז"ל אמרו כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, אבל — הוסיף הרבי — ישמרני מטוב כזה. גם יעקב אבינו כפי הנראה לא רצה בטוב כזה וטען כלפי השי"ת "ואתה אמרת היטיב איטיב עמך" (בראשית, וישלח) והתכוין בזה "והרי הבטחת לי מהטוב שבטוב" ¹⁸.

אף מדת הבטחון היא מהמדות שאדם צריך לרכוש לעצמו. "הרבי ר' בונים רגיל היה לומר — מספר ר' הניך — משל לאיש עני שיש לו דוד עשיר, כשצריך העני להוצאות חתונת אחד מבניו, מהו אומר: מה לי לדאוג, אלך אל דודי ויתן לי. כן גם אנו — הסביר הרבי ר' בונים — יש לנו דוד טוב שאליו אנו מתפללים "לכה דודי", ובודאי אין לנו לדאוג".

מפשיסחא שאב ר' הניך את שמחת הנפש ואת האור אשר הרבי ר' בונים היהזורע סביבו ומחדיר ללבותיהם של חסידיו. גם השנינות והחרیפות היתה מסימני פשיסחא וגם באלה הצטיין

ר' הניך כפי שאפשר לראות מאמרותיו הוא וממה שהביא בשם רבו.

התקופה שבה שימש את רבו הרבי ר' בונים מפשיסחא השאירה עליו את הרושם העז ביותר וכל ימיו לא פסק מלספר על מאורעות חייו בתקופה ההיא והיה מביא שיחות מענינות, עובדות ומימרות בשם הרבי ר' בונים.

מסתבר שהרבי ר' בונים היה מקרב ללבם של חסידיו גם בענין יחסו לארץ ישראל. פעם כשישב הרבי בחברת חסידיו, ור' הניך בתוכם, והזכירו ענין פעולותיו של השר משה מונטיפיורי בארץ ישראל, אמר הרבי ר' בונים: תמיהני, על שאין מונטיפיורי משתדל לקנות את א"י מידי התוגר? נענה אחד מבני החבורה ואמר: רבינו, ומה נעשה בה אם יקנה את א"י, והלא לא נפקדנו מלפני שמו יתברך לשוב אליה? — השיב הרבי: אל תאמרו כך, תצא הארץ מידיהם של גויים ותבא לידיהם של ישראל, והישועה קרובה לבא. ניכר שהדברים האלה ירדו ללבו של ר' הניך. כל ימיו אסף את הכסף אשר היה מקבל ככהן מ"פדיון הבכורות" ותרם למען ארץ ישראל¹⁹.

אף את שבחו של התלמיד אנו שומעים מפי רבו. פעם כשהיה ר' הניך בפשיסחא בראש השנה התפלל ר' הניך בהתלהבות גדולה מאד, אחר התפלה אמר הרבי ר' בונים למקורביו: "היום הלכתי מהיכל להיכל ובכל היכל שנכנסתי מצאתי שם כהן אחד". אמר ר' אברהם משה, בנו של הרבי ר' בונים, להרבי ר' יצחק מוורקי שלר' הניך הכהן נתכוון אביו²⁰.

על הרבי ר' בונים היה ר' הניך מדבר תמיד בדחילו

ורחימו. וגם כשהיה כבר אדמו"ר כל אימת שהעלה את זכר הרבי ר' בונים או לשמע שמו בלבד היה קם ממקומו. ר' מאיר נומברג, בן אחותו, מעיד עליו: «והנה כאשר הזכרתי לפניו השם של אדמו"ר מפשיסחא ראיתי בו שנוי גדול כי בתוך כדי דבורו עמד מכסאו ונתכרכמו פניו כעומד לפני מלך»²¹. רגיל היה ר' הניך להשתבח שלא נשתכחה ממנו אפילו תנועה אחת מתנועותיו של מורו ורבו הרבי ר' בונים²². אחרי פטירת הרבי ר' בונים בשנת תקפ"ז כפפה החבורה הקדושה את עצמה לפני חברם הותיק והגדול לר' מנדל מקוצק, ואף ר' הניך בתוכם. גם על תקופת קוצק שומעים אנו מפיו. כשבאתי בפעם הראשונה אל הרבי ר' מנדל — מספר ר' הניך — קרא לי ואמר: «בא ואגיד לך מהו חסיד. חסיד שואל תמיד «מאי טעמא». בשעה ששמעתי זאת מפיו היו סתומים הדברים לי ולא ירדתי לסוף דעתו, אלא כעבור זמן. כאשר התחיל ר' מנדל לנהל עדה בטומשוב, היה אז ר' הניך רב באלכסנדר. זאת היתה רבנותו הראשונה. חסיד אחד ר' יונתן קלישר שהיה בטומשוב אצל הרבי ר' מנדל בשובו חזרה עבר דרך אלכסנדר וסר אל ר' הניך. שאלו ר' הניך: מה נשמע בטומשוב? — השיב החסיד: «רוצח הוא». — «מאי טעמא»? — שאל ר' הניך — «לא! — השיב החסיד: לא הוא הרוצח, אלא החסידים הם רוצחים». — «מאי טעמא»? — חזר ושאל ר' הניך. — «הנך חוזר ושואל עוד, אם כך גם אתה טומשובי!» — קרא החסיד ויצא וסגר אחריו את הדלת ברעש.

אחרי המקרה הזה בא ר' הניך לטומשוב והזכיר לפני רבי ר' מנדל את השיחה שהיתה לו עם החסיד ר' יונתן

קלישר. אמר לו ר' מנדיל: "מי שהוא טומשוֹבי באמת חוזר ושואל תמיד".

עדיין לא ירדתי לסוף דעתו של הרבי — מספר ר' הניך — ובשובי הביתה עלו במוחי כל מיני שאלות. זכורני, אוֹחוֹ הייתי בידי את הכלי לנטילת ידיים לפני האכל התחילה שאלה לנקר במחי: למה לי ליטול ידי לאכילה ולמה מברכים על נטילת ידיים ועוד מיני שאלות כמו אלו, עד ששכחתי לגמרי את כל ענין האכל והייתי שקוע במחשבותי שעה ארוכה עם כלי-הנטילה ביד עד שחמותי הזכירה לי למה איני הולך לאכל. ופתאם נתפרשו לי דברי הרבי. נטלתי ידי וברכתי הברכה "על נטילת ידיים" בכונה ובהתלהבות ולואי ויכולתי עתה לברך כך...".²³

בספורו זה מסכם ר' הניך בקצרה את כל שיטת קוצק. קוצק למדתו שצריך לשאול ולחקור עד מקורם ושרשם של הדברים, בקוצק למד שהחסיד אמתי הוא מי שרוצה לדעת כל דבר ועל ידי כך הוא יכול להשיג מדרגה גבוהה באמונה באלקים. הוא מראה לנו כיצד מצוה אחת, לכאורה פשוטה, כמו נטילת ידיים, יכולה להביא את האדם למדרגת אמונה עמוקה ונלהבת בבורא העולם. זאת היא חסידות קוצק. קוצק היתה אצלו סמל השלמות וכל מה שראה שם היה לו לדוגמא.

צאו וראו כמה רחוק היה הרבי מקוצק מעניני ממון עד שלא ידע צורת מטבע — ספר ר' הניך. פעם נתתי לו פדיון נפש, חצי רובל, במטבעות קטנות. מנה וחזר ומנה את הכסף ולא יכול לגמור.

"הרבי מקוצק היה נוהג ללמוד מדי יום ביומו עם בנו

בכורו ר' דוד בספר "חובת הלבבות". גם חסידי קוצק נהגו ללמוד שעור יומי בספר זה. ואני — הוסיף ר' הניך ואמר — עד היום איני יכול ללמוד בספר זה, כי מדי פתחי את הספר ומדי ראותי את הכתוב בשער "זה ספר תורת חובת הלבבות", כבר די לי בזה".

הערכתו של ר' הניך את הרבי מקוצק מובעת באופן בולט עוד בספור אחר:

ר' הניך שואל חסיד אחד שחזר זה עתה מקוצק: מה נשמע בקוצק? החסיד משיב: "אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם" כלומר, החסיד התכוין בזאת לומר שאף על פי שהרבי מקוצק אינו משמיע תורות לפני החסידים והוא יושב סגור בחדרו — אף על פי כן דבריו נשמעים בכל הארץ זאת היתה הערכתו של החסיד הערכה נעלה מאד את הרבי מקוצק. אולם ר' הניך אינו מסתפק בהערכה זאת והוא מוסיף: "ואני אמרתי את סוף חפסוק "לשמש שם אהל בהם", הרבי מקוצק דומה לשמש שמרפך לאחד ומקשה לאחר, והכל לפי המקבל"²⁴.

זאת היתה שיטת קוצק שהיתה נבדלת משיטת פשיסחא. אם הרבי ר' בונים "עזר לבאים לחסות בצלו להתרומם" כמו שהגדיר ר' הניך, הרי הרבי מקוצק הביע את שיטתו במלים אלו "ואני רוצה שכל אחד יקח לו מעצמו" — כך מוסר לנו ר' הניך את דבריו. הרבי מקוצק דרש מחסידיו שהם בעצמם יגיעו למה שיגיעו ע"י יגיעת עצמם ולא יסמכו על עזרתו. את מאמר חז"ל "יגעתי ולא מצאתי — אל תאמין" היה מבאר כך: אל תאמין שיגיעת, כי בודאי לא יגיעת כראוי ולכן לא מצאת. כל אחד בו בעצמו תלוי הדבר, כי האדם

בעצמו הוא הגורם והסבה לעליותיו ולירידותיו. ועליו בעצמו להתגבר על הקשיים העומדים על דרכו. "העולם אומר אם אי אפשר לו לאדם לעבור בנחשול גדול אזי מרכינים ראשו, אבל אני אומר אם אי אפשר לעבור מוכרחים לעבור על אף הכל" — היה מורגל בפיו של הרבי מקוצק. זאת היתה סיסמתו המפורסמת של הרבי מקוצק.

ר' הניך היה מושפע משתי השיטות גם יחד של פשיסחא וקוצק אולם הכריעה שיטת קוצק.

זאת הכתוב באסתר ט, אז "נקהלו ועמוד על נפשם" הסביר הרבי מקוצק על פי שיטתו כך: הם הקהילו כל האברים והרצונות שלהם ולכן היו יכולים לעמוד על נפשם. משום כך מובן גם — אומר ר' הניך — מפני מה דרשו רבותינו ז"ל בפ' קדושים "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל". והרבי ר' הניך מוסיף על פי שיטת קוצק: מפני שבהקהל כל האברים והרצונות יכולים להיות קדושים, כי בכל מקום שבני ישראל נמצאים ביחד שם אתה מוצא קדושה. כמו שאומר גם בעל התניא "אם היה בא מלאך בין עשרה מישראל, היה נשרף מקדושתם" ²⁴א.

בקוצק חניך הרבי את גדולי תלמידיו שכל אחד מהם יהא מסוגל לסלול לעצמו את דרכו בחסידות בכחותיו הוא. הרבי היה המכוון והדוחף את כל אחד להוציא את עצמיותו ואת אישיותו מן הכח אל הפועל. הוא היה דורש מכל אחד לחדש דבר מה. על פי דרישתו של הרבי מקוצק צריך היה כל אחד מתלמידיו לומר את חידושו בפניו.

ומספר ר' הניך: פעם בהיותי בקוצק ועמדתי בבית המדרש הגדול בחבורה עם חידושי הרי"ם, עם הרשלי דישקס

ועם הירש בר גרבוביצר ודברנו דברי תורה וחסידות, פתאום שמענו קולו של הרבי שואל את משמשו: פייבל, מי נמצא כאן? ופייבל משיב ומונה לפניו את שמות ארבעתנו. נכנס הרבי, נגש אלינו ואמר שרוצה שכל אחד מאתנו יאמר דבר תורה.

פתח חידושי הרי"ם ואמר כתוב „ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם“ (ויקרא יח, ה). הראשונים פרשו „וחי בהם“, שיעשו את המצוות בחיות ובשמחה, ואני אומר — פירש חידושי הרי"ם — „וחי בהם“ — בעשיית המצוה יכניס כל החיות שלו, — כלומר יעשה את המצוה במסירות עד כלות הנפש“.

אחריו פתח ואמר ר' הרשלי די שקס: כתוב „וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים וגו' אין עוד“ (דברים ט, לט). כפשוטו הוא שאין עוד אל אחר. ואני אומר כי „אין עוד“ נאמר גם על „וידעת היום והשבות אל לבבך“ כי אין עוד שום ידיעה אחרת חוץ מידיעה זו.

אמר ר' הירש בר גרבוביצר: כתוב „אם במחתרת ימצא הגנב וגו' חיים שניים ישלם“ (שמות כב, א—ג). אם בקרבו יחתור האדם עד שימצא את הגנב אצל עצמו „חיים שניים ישלם“ — הקב"ה שנקרא אלקים חיים ישלם לך אז שכר כפליים.

ואני — המשיך לספר ר' הניך — אמרתי: כתוב במדרש אילו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתוב עליו „וישמע ראובן ויצילהו מידם“, היה טוענו על כתיפו והיה מוליכו אצל אביו“ (ויקרא רבה לד, ח). בספורי מעשיות הכתובים בתורה טמונים סודות, ואם ימצא שחסרה אות אחת במעשי אבות פסול ספר

התורה וכן אם חסרה אות בספורי אלופי עשיו, כי גם זאת תורה כי בספורים אלה ישנם לימודים במדות טובות אשר ילמד אותם האדם. וזהו הפירוש של המדרש הזה אילו היה יודע ראובן שמן ההתנהגות שלו יהיה ספור בתורה "היה מביאו על כתפו" כדי שיוכל אדם ליקח מזה לימוד איך לקיים מצוה במסירות נפש²⁵.

את המדרש הזה על ראובן מבאר ר' זאב וולף מזיטומיר בספרו "אור המאיר" פ' קרח, בדרך זו: אילו היה יודע ראובן שהתורה תכתב עליו למען הציל אותו מידם ויגרום ככה מחמת זו העובדה צרופים בתורה אזי היה עושה זאת בהתעוררות יותר גדולה דהיינו על כתפו היה נושא לאביו. (דף קפ"ח:). ניכר שהיה ר' הניך מושפע מן הספר "אור המאיר". שבספר זה היה מעיין תמיד בשבת.

בקוצק נחשב ר' הניך בין גדולי התלמידים. ולא רק הרבי העריכו אלא גם חבריו רצו לשמוע דבר תורה מפיו. ופעם כשנזדמן בקוצק עם הצדיק ר' מרדכי יוסף ליינר מאיזביצא באכסניא אחת, שאל אותו ר' מרדכי יוסף את פירוש המלים בתפלת "המפיל" שאומרים קדם השינה "והאר עיני פן אישן המות". השיב לו: הגמרא (ברכות ה.) אומרת "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נוצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' אם נוצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה". על כך — אמר ר' הניך — מתפללים אנו "והאר עיני פן אישן המות" שלא נצטרך לעצה האחרונה להזכיר ליצר הרע את יום המיתה...²⁶

ופעם בנסעו לקוצק עבר דרך פולאב ושם ישב אז הצדיק ר' אברהם מוויסקיט שהיה אף הוא מגדולי חסידי קוצק. סר

אליו ר' הניך לקבל את פניו. התאונן לפניו הצדיק על החסידים שבעירו כי אינם עוסקים בעניני דשמיא אלא בעניני העולם הזה גרידא. נחמו ר' הניך ואמר לו: "אף אני בימי חרפי לא סבלתי מין חסידים כאלה אבל עתה כשהזקנתי התרגלתי לסבול גם אנשים כאלה וגם אתה לעת זקנותך תוכל לסבול אותם". וכשנתבקש האדמו"ר מקוצק לפמליא של מעלה בשנת תרי"ט קבלו החסידים עליהם את מרותו של חידושי הרי"ם מגור, אף הוא מגדולי החבורה. ור' הניך שהיה קשיש ממנו שנה אחת הכניע אף הוא את עצמו לפניו.

ומספר ר' הניך מעשה שהיה בעבר: כאשר התחיל הרבי ר' בונים לנהל וחידושי הרי"ם בא בפעם הראשונה אליו הלכתי עמו בשבת קדש אל שלחנו הטהור של הרבי ר' בונים לסעודה שלישית. ואף שהייתי קשיש ממנו נתתי לו לעבור לפני אל השלחן. כידוע היתה שעה זו של סעודה שלישית אצל הרבי ר' בונים שעה של הרהורי-תשובה וחרטה בפנימיות הלב. ובעמדנו ליד השלחן הסתכלתי בפניו של חידושי הרי"ם וראיתי עיניו מלאות דמעות. אז ידעתי כי הוא "שלנו"²⁷.

מתוך הערצה קבל ר' הניך את מרותו של חידושי הרי"ם עליו והיה לו לתלמיד-חבר. אף חידושי הרי"ם העריך את ר' הניך והיה מקבל את דעתו.

פעם בליל שבועות האריך מאד חידושי הרי"ם בהנהגת "שלחנו" וישבו כל הלילה. וגם ר' הניך היה שם. כאשר האיר הבקר אמר חידושי הרי"ם: רבותי נברך ברכת המזון כי כבר האיר היום". נענה ר' הניך ואמר: כלום גם אנו כפופים לזמן? ... והביא בשם "תרומת הדשן" האומר "דבזמן הזה אין תלמיד חכם". הכונה היא — אמר ר' הניך — שת"ח

הוא למעלה מן הזמן. שמע חידושי הרי"ם לדבריו ולא מהר לברך את ברכת המזון²⁸.

ופעם בחתונת אחד מנכדיו עמד חידושי הרי"ם ושימש כדרך מחותן את האורחים. כיון שהעמיד בקבוק יין על השלחן שישבו שם רבנים מחשובי חסידי גור, נטל ר' הניך את הבקבוק והתחיל מוזג ומחלק כוסות למסובין. אחדים מהרבנים חרה להם על אשר לקח לעצמו את הכבוד הזה. נגש חידושי הרי"ם לקח בידו את כוס היין שמוזג ר' הניך הביט בה ואמר: "מה אתם רוצים, הוא מחלק יפה"²⁹.

את הערכתו לחידושי הרי"ם הביע ר' הניך במלים אלו: "הרבי מגור היה לו אור על פיו, ויש לקנא בו על כך, כי כמה תורה שהיה רוצה היו נותנים לו מן השמים"³⁰.

ואמנם הרבה תורות בשם חידושי הרי"ם היה אומר ר' הניך. "תפלה לעני כי יעטוף" — אמר חידושי הרי"ם — יעטוף לשון איחור כמו "והיה העטופים ללבן" (פ' ויצא, בראשית ל, מב). בזמן שישראל מתפללים מקבלים את תפלותיהם מלאכים הממונים על התפלות. ומי שמאחר מחמת שהוא עני ושפל בעיני עצמו, אז "ולפני ד' ישפוך שיחו" הקב"ה בעצמו מקבל תפלתו.

מרב חידושי הרי"ם קבל: "בינו שנות דוד ודור" (דברים לב, ז) פירושו שבכל שנה ושנה יש הבנה חדשה בתורה. ור' הניך היה מוסיף ואומר: בכל יום כשיהודי קם בבקר משיג הוא דעה חדשה. ובו בעצמו תלוי הדבר. הדעת באה ומתחננת לפניו שיאספנה. אם לוקחה — מוטב, ואם לאו היא חוזרת לשמים וצועקת שאין האדם מקבלה. שערנו בנפשכם — אומר ר' הניך — מה גדול הבזיון! וזהו שאנו אומרים בתפלה "חננו

מאתך דעת" — חננו שנדע שהדעה היא מאתך³¹.

מתוך שהיה ר' הניך בעל זכרון נפלא ידע לעת זקנותו לספר מה ששמע בימי נעוריו. מלבד שיחותיהם ואמרותיהם של רבותיו אשר שימש אותם בחייהם, משמש ר' הניך מקור הלתי אכזב של ספורים ואמרות של חסידים ראשונים החל מהבעל שם טוב.

הוא היה רגיל לומר בשם הבעל שם טוב: הרוצה לגנות — יגנה את עצמו, ולשבח — ישבח רק את הקדוש ברוך הוא. ועוד הביא בשם הבעש"ט: הנשמה שבי — אמר הבעש"ט — יודע אני שהיא של יהודי. ואילו ידעתי שגם גופי הוא של יהודי הייתי הולך עם כובעי על הצד.

ובשם הרבי ר' אלימלך מליזנסק היה אומר: כל כמה שאדם ירגיש את עצמו קטן ופחות ערך, ידע שהוא עוד מאה פעמים קטן מזה.

ובשם המגיד מקוזניץ: "כי אתם באים אל הארץ", בני ישראל שייכים לארץ ישראל כשם שהמכסה שייך אל הקדרה. ועוד היה רגיל "המגיד" מקוזניץ לומר: ישנם שני מיני אמהות. אם טובה, בשעה שהתינוק שלה מתלכלך מה היא עושה? נוטלת מטלית רכה ומים חמים ורוחצת אותו. אם רעה, כשהתינוק שלה מלוכלך מה היא עושה? לוקחת סמרטוט גס ומים קרים ורוחצת אותו. ומה אני מבקש ממך רבוננו של עולם? — היה המגיד אומר — שתרחץ אותנו האם הטובה. ובשם הצדיק ר' משה ליב מססוב הביא "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", "פרס", מלשון פרוסה, כלומר חתיכה, אל תהיו כמקבלי עול שמים פרוסות פרוסות, במקוטעין, אלא בשלימות.

נוהג היה ר' הניך בשבת קדש לעיין בס' "אור המאיר" להצדיק ר' וולף מזיטומיר, שהיה תלמידו של ה"מגיד" ממזריטש. ופעם בהיות ר' הניך אצל בנו הגביר ר' יחיאל פישל במאלעניץ ובקשו בנו שישאר אצלו לשבות את השבת. שאל ר' הניך אם נמצא אצלו הספר "אור המאיר". "אם אין לך "אור המאיר" — אמר לו ר' הניך — איך יכול אני לשבות אצלך". אותה שעה נזדמן מוכר ספרים במאלעניץ ובין שאר ספרים נמצא אצלו גם ספר זה. קנה ר' יחיאל פישל את הספר ואביו נשאר לשבות אצלו³².

ר' הניך היה מושפע מאד מס' "אור המאיר" לר' זאב וולף מזיטומיר, מתלמידיו של "המגיד" ממזריטש. את זאת אפשר לראות מתורותיו אשר היה מביא בשם "אור המאיר". פעם בהסבירו את הכתוב בשיר השירים "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי" אמר: "אור המאיר" מיטיב תמיד לומר, וכאן בפסוק זה הוא מיטיב לומר ביותר. וזהו פירושו של "אור המאיר" על הכתוב הזה:

"ואם נפשך לדעת אם האמת אתך — אומר אור המאיר — תוכל לדעת זאת ולבחון את נפשך וזה נסיון גדול לכל איש הישראלי בעת ששוכב על מטתו ונתעורר משנתו, לאן פונה מחשבתו במשקל ראשון. אם נופל במחשבתו מחשבות של משא ומתן ושאר צרכיותיו הגשמויות, מסתמא לבו חסר וריקן מכל טוב ומחשבותיו מעורבות מהבלי עולם ויבין מזה פחיתת ערכו וגנות מדותיו. לאפוקי מי שיש לו נשמה טהורה תיכף שנתעורר משנתו מחשבה ראשונה העלה על רוחו לחשוב מרוממות אלהות. וזה נרמז "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי". כלומר, משם אני יכול לדעת בחינת נפשי

לאן פונה אם למחשבות קדושות או להיפך³³.

הכתוב הזה רומז לנו כי מחשבות לבו של האדם אשר חושב על משכבו בלילות מראות על נטייתו של האדם מראשית הבוקר — אמר ר' הניך.

והוסיף ר' הניך ואמר: על דרך זו נוכל להסביר גם את הכתוב: "קדש לי כל בכור", כלומר, "כל בכור" המחשבה הראשונה מהשכמת הבוקר צריך להפנותה לענינים שבקדושה. יותר מחמשים שנה היה ר' הניך בבחינת תלמיד והיה שוהה אצל צדיקים של זמנו ולומד מכל אחד את המיוחד שבו. כל ימיו מקיים היה תורת רבו ר' בונים שהיה אומר: במשנה אנו מוצאים את הלשון "חכמים", ובגמרא אין נאמר אלא "תלמידי חכמים". חידשה הגמרא שצריך החכם כל ימיו לראות את עצמו כתלמיד ולהוסיף חכמה³⁴.

אף רבותיו של ר' הניך נהנו מתורתו ונמצאו כולם לומדים זה מזה. וזהו ששומעים אנו מפיו של ר' הניך שהיה אומר על עצמו: "כל ימי גדלתי בין החכמים" (אבות א) אני למדתי מהם והם למדו ממני³⁵.

אמרו עליו על הרבי ר' הניך בשעה שעלה להנהיג את העדה שספג ניצוצות גדולים מכל אחד מארבעה רבותיו. מרבו הראשון "היהודי הקדוש" שהיה מתעלה בכל יום ויום במדרגות הקדושה ממדרגת "גוי" למדרגה של "יהודי" ושעל כן עטרוהו חסידים בכנוי "היהודי הקדוש" — ממנו ספג ר' הניך ניצוצות של קדושה. מרבו ר' בונים שעליו נאמר כי נעשה רבי מן הפסוק "אמור לחכמה אחותי את" — קלט ניצוצות של חכמה. ניצוצות של יראה — מהרבי מקוצק, שרגיל היה לומר "לא נברא האדם אלא לרומם את השמים", אורות התורה —

מ"חידושי הרי"ם" מגור, שרגיל היה לפרש את הפסוק במשלי
 "אמת קנה ואל תמכור" — כל זמן שתוכל לקנותה — "קנה",
 היה תלמיד, — "ואל", וכשאינה מצויה עוד "תמכור", אז היה
 למנהיג.

וכן נהג ר' הניך. כל עוד בחיים היו רבותיו שיכול היה
 לקנות מהם תורה, חכמה, יראה וקדושה — לא פסק מזה, והיה
 תלמידם. בעת ובעונה אחת היה רב בקהלות שונות.

פרק ג

ר' הניך כרב

אף על פי שר' הניך הכהן מאלכסנדר נודע בעיקר בעולם
 החסידי בתור "רבי", שימש לאמתו של דבר רוב ימיו בכתר
 רבנות, ורק ארבע שנות חייו האחרונות היה "רבי" של חסידים
 בלבד. אולם אין הוא היחידי מבין גדולי חסידי פשיסחא וקוצק
 ששימשו ברבנות. אפשר לומר כי רובם תפסו מקום נכבד
 בעולם הרבני. כל מי שנעשה רב לפני מאה ועשרים שנה
 בפולין חזקה עליו שהיה גדול בתורה, דור שלם של גאונים
 נתחנכו בבית מדרשם של פשיסחא וקוצק שנעשו אחר כך
 רבנים בקהלות שונות. הראשונים שבהם מבית מדרשו של
 הרבי ר' בונים מפשיסחא, כגון ר' יצחק מוורקין, ר' שרגא
 פייבל מגריצא, ר' יעקב אריה מראדזימין, ר' אלכסנדר זושא
 מפלאצק ואחרים היו בתחלה רבנים ורק אחר כך נעשו "רבי'ים",
 וכן יצאו רבנים גדולים מבית מדרשו של הרבי מקוצק. מלבד
 הגאון המפורסם האדמו"ר מסוכטשוב בעל "אבני נזר", היו

עוד רבנים גאונים רבים שיצאו מבית המדרש החסידי הזה. מבין הרבנים חניכי קוצק, המפורסמים שבהם הם: הגאון ר' חיים לייב אבד"ק סטבישין שימש ברבנות ארבעים שנה בקהלות שונות בפולין וחבר ס' "פרי חיים" ב' חלקים, והיה מתחלה תלמידו של ה"חמדת שלמה" בנשלסק. הוא היה עוד גם מגדולי תלמידיו של הרבי ר' בונים מפשיסחא.

וכן הגאון ר' יעקב דוד בידרמן אבד"ק וישיגרוד בעל "הגהות מהרי"ד" על תורת כהנים עם פירוש הר"ש משאנץ. אף הוא היה מחשובי חסידי פשיסחא וקוצק.

הגאון ר' אלעזר הכהן אבד"ק פולטוסק בעל "חידושי מהרא"ך" חתנו של ה"חות דעת" מליסא, היה מגדולי חסידי קוצק.

הגאון ר' דוד דב מייזליש אבד"ק לאסק בעל "שו"ת הרד"ד", חתנו של ר' אלעזר הכהן מפולטוסק הנ"ל. גם הוא היה מחסידי קוצק.

הגאון ר' שלום צבי אבד"ק זגערזש תפס ישיבה גדולה והעמיד תלמידים רבים שהיו רבנים בפולין. אף הוא היה מגדולי חסידי קוצק.

על חבורה זו של גדולי חסידי פשיסחא—קוצק נמנה גם ר' הניך הכהן מאלכסנדר.

זאת היתה שיטת פשיסחא וקוצק: חריפות ובקיאות בתורה יחד עם דבקות בחסידות, שלובות ואחוזות זו בזו כמו אש בגחלת. מי שלא מלא כרסו בש"ס ופוסקים לא הגיע גם למדרגה גבוהה בחסידות. אבל למדנות בלבד לא היתה רבותא אצלם.

ממורו ורבו הרבי ר' בונים מפשיסחא למד ר' הניך לא

רק דרך בחסידות, אלא גם את שיטתו בלימוד הנגלה, להתרחק מן הפלפול, קבל ממנו. והיה ר' הניך מספר שהרבי ר' בונים רגיל היה לומר: אילו רציתי לומר פלפולים, הייתי יכול לומר הרבה. אך השוטה אומר מה שהוא יודע, והחכם מה שהוא אומר הוא יודע. ומי הוא היודע? אלא שטוב החכם מן השוטה. וזהו שאומר הכתוב (משלי יז, כח) "גם אויל מחריש" מחמת שרוצה להיות חכם — "חכם יחשב", החכם חשוב ממנו¹.

את היחס ללמדנים, שמבין המתנגדים, החסרים כל זיקה לחסידות ולהשקפת העולם החסידית, בטא ר' הניך ברוח ההומור שלו. פעם בדברו על אחד הגאונים המתנגדים אשר ישב כל ימיו על התורה אמר ר' הניך:

לאחר מאה ועשרים שנה כשיבוא הגאון הזה לעולם האמת וישאלוהו כנהוג את השאלה הראשונה: "עסקת בתורה"? ודאי תעלה בו חמתו עד להשחית, ויאמר: היתכן, לפני להציג שאלה כזאת אם עסקתי בתורה? הן כל ימי לא פסק פי מגירסא... הגאון המפורסם מבית מדרש פשיסחא—קוצק, ר' יצחק מאיר אלתר בעל חידושי הרי"ם, מי שהיה האדמו"ר הראשון מגור, כותב כך אל ר' הניך באחת השו"ת בשנת תרי"א, בשעה שר' הניך היה רב באלכסנדר: "לכבוד אהובי ידיד נפשי הרב הגדול חריף ובקי וכו' החסיד מ' העניך נ"י". כידוע לא פור חידושי הרי"ם תארים, דבריו על כן מעידים כמאה עדים שהיה ר' הניך גדול בתורה חריף ובקי (שו"ת הרי"ם חו"מ סי' ד)¹.

גם מן השו"ת שהחליף ר' הניך עם גיסו הגאון ר' יחזקאל נומברג שהיה ראב"ד בלודז, ונדפסו בס' "חשבה לטובה"

רואים שר' הניך היה מן הרבנים החשובים והמפורסמים בשעתם בפולין. גם נשארו מר' הניך הסכמות שנתן על ספרים שונים, כגון בשנת תרכ"ט נתן הסכמה על ספר "חינוך לבית יהודה" להגאון המפורסם ר' יעקב צבי יאליש (המחבר של "מלא הרועים"). וכן בספר "מאזנים למשפט" להגאון ר' צבי קאלישר נדפס בשנת תרט"ו ישנן הסכמות מאת החידושי הרי"ם וגם הגאון ר' שלום צבי הכהן אבד"ק זגערזש וגם "הגאב"ד ק"ק אלכסנדר".

גם כשנעשה "רבי" בסוף ימיו והיה טרוד בכל יום ויום בקבלת המוני חסידיו נהג ללמוד שיעור בעיון בש"ס ומפרשיו עם חבורת חסידים מהמקורבים אליו ביותר, והיה מחדש בכל יום חידושים בהלכה. והנה אחד מחידושי: פעם בלמדו מסכת קידושין (פרק ב' דף מט:) בסוגיא "המקדש אשה על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו" תירץ את קושית המפרשים * שמקשים שם מדוע פוסק הרמב"ם "במקדש בפסולי עדות של תורה אינה מקודשת" (הלכות אישות פ"ד ה"ו) שמא הרהרו העדים תשובה בלבם ואם כן נחשוש לקידושין? אלא התירוץ הוא — אמר ר' הניך — שכאן במקדש אשה על מנת שאני צדיק רואים שצדקות זאת היא חשובה אצלו לפיכך חוששין שמא הרהר תשובה. אבל סתם אנשים רשעים אין חוששין שמא הרהרו תשובה (**).³

(*) הרדב"ז סי' ק"מ.

(**) ועיין אבן העזר סי' ע"ב ס"ק כ"ב בבית שמואל "המעין בתשובה יראה דלא פליגי אלא כשחוזר בתשובה בסוף או יש לאמר סופו מוכיח על תחלתו ושמא תיכף בשעת קידושין הרהר בתשובה

את המנהג הזה ללמוד שיעור בעיון עם החסידים קבל מרבו האדמו"ר מקוצק. כידוע נהג האדמו"ר מקוצק בשנים הראשונות לפני שנסתגר ללמוד שיעור בעיון עם כמה מגדולי תלמידיו. ור' הניך מספר כשבא בפעם הראשונה אל רבו שהיה עדיין בטומשוב בתחלת נשיאותו בשנים תקפ"ח—ט, השתתף אף הוא בשיעור ולמדו אז את הסוגיא "המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושין" והקשה הרבי מקוצק קושיא עצומה מדוע אין חוששין לקידושין, על כל פנים יהא הדין כמו בעד אחד המחייב שבועה? ולא ידעו אז החסידים לתרץ את הקושיא. וכאשר בא אחר כך ר' הניך לורשה אל חידושי הרי"ם נזדמן לידו שם ספר הקנה ועיין בו ומצא את הקושיא הזאת⁴.

בכמה וכמה קהלות כיהן ר' הניך כרב: תחלה באלכסנדר, ואחר כך בנובידבור, ואחרי זה בפרושניץ ובאחרונה חזר למקומו הראשון לאלכסנדר ונעשה אדמו"ר.

אימתי נעשה רב, אין אנו יודעים בדיוק, אולם בשנת תקצ"ז אנו מוצאים אותו בתור רב באלכסנדר. תאריך זה נמצא בראש מכתב שכתב מאלכסנדר אל גיסו ר' יחזקאל ראב"ד דק"ק לודז'⁵.

מתחלה לא היה בדעתו של ר' הניך להיות רב. כשירד מעל שלחן חותנו התחיל עוסק בפרקמטיא כאביו. כך היתה דרכם של רוב גדולי ישראל בתקופה ההיא שלא רצו לעשות את תורתם קרדום לחפור בו, ורק לאחר שראו שאינם יכולים

אבל אם לא חזר בתשובה לא חיישינן שמא הרהר בתשובה ולא דמי לתנאי על מנת שאני צדיק דחיישינן שמא הרהר בתשובה שם יש רגלים לדבר הואיל שהתנה כן.

להתפרנס מן המסחר נעשו רבנים בעל כרחם. כן היה הדבר גם עם ר' הניך. הוא נעשה רב מחמת שלא היתה לו פרנסה ממסחרו. מתוך הספדו שנשא אחרי פטירת אשתו הראשונה מרת חנה פייגא, אמר: "לא קבלתי עלי עול רבנות עד שראיתי פני הרבנית שלי נעשו שחורים כשולי קדרה"³.

תאור נאמן על מצבם של היהודים בעירות הקטנות בפולין אנו מוצאים בס' "אור המאיר" לר' זאב וולף מזיטומר (נדפס בפעם הראשונה בשנת תקנ"ח).

היהודים שם היו ברובם הגדול עניים מרודים ללא פרנסה והיו נושאים עיניהם לחסדיהם של הגבירים המעטים שבעירה, ומצפים למתנת ידם.

ר' זאב וולף מזיטומר בספרו הנ"ל מגנה את כל אלה מקבלי מתנות חנם התולים עיניהם בחסדי הגבירים ואינם מתביישים לבקש נדבות באמרו: "כי הנה אנו אומרים בברכת המזון ונא אל תצריכנו ה' אלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך המלאה הפתוחה וגו' ולכאורה איך ימלא פיהם של המקבלים לומר ככה שכל עצמם תולים עיניהם לידי מתנת בשר ודם, כי לא ידעו בטיב משא ומתן ובפרט עתה רבים הם הנותנים עיניהם בכיס אחרים ואומרים קצין תהיה לנו ובביתי אין לחם ושמלה, והסירו מסוה הבושה מנגד פניהם וכו'".⁶

אולם ביחוד מגנה המחבר את אלה מהרבנים "אשר גם הם נושאים עיניהם למתנות חנם מבעלי הבתים התקיפים שבעירים או מעמי הארץ יושבי הכפרים כשאחד מהם בא לימים נוראים העירה לחוג את החג בביתו של הרב מביא לו מכל טוב "והרב אינו יכול למצא לו מקום לכבדו בכל הכבוד

שבעולם, והכל בעבור האוכל והכסות שהביא לו... ושוכחים לתלות עיניהם למרום כי הוא יתברך הזן ומפרנס לכל והן המה עמי הארץ אינם כי אם שלוח עושה שליחות של הקב"ה השולח על ידם סבת פרנסתו...".

ובדרך צחות הוא מפרש את המקרא "אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם" (במדבר יד, ט): "כלפי הרבנים הנאמרים הכתוב מדבר אשר נתנו בכיס עיניהם ולבם אל האוכל מעמי הארץ — אומר ר' וולף מזיטומיר — "אל תיראו את עם הארץ אפילו לחמנו הם, כלומר אף על פי שהם מביאים לכם כסות ומזון — "אל תיראו", כי ה' אתנו הנותן מידו המלאה והפתוחה באמצעות שליחותם".

ואמנם רבות סבל ר' הניך בקהלות אשר שם שימש ברבנות, מידי פרנסי הקהל התקיפים, משום שלא נשא פנים להם ולא נכנע להם. לא קל היה מצבו לעומת אלה שכל עניני הקהלה היו בידיהם ואשר חרצו גם את גורלו, הוא, עד שנאלץ לעזוב את הרבנות לגמרי.

ר' הניך שחונך על ברכי החסידות פשיסחא—קוצק אשר לא ידעה פשרות ולא ויתורים ואף לא מורא וחנופה בפני תקיף, עמד על משמרתו, משמרת הקדש, באמץ לב ולא נרתע מ"בעלי המאה" אשר דרשו לעצמם גם את "הדעה" בעסקי הצבור. היו רבנים בדור ההוא חלשי אופי אשר קבלו עליהם בהכנעה את דעתם של בעלי הבתים התקיפים והעשירים. הרב נעשה תלוי בהם וכבודו נרמס ברגל גאווה של התקיפים. ולא נשאר לרב או להכנע ולהחניף לתקיף או לעזוב את המקום. ר' הניך לא היה מן הנכנעים ועל כן נדד מקהלה לקהלה, ובכל מקום היה נרדף על ידי התקיפים שם.

שנים רבות היה רב באלכסנדר. יש לנו תאריכים משנות תקצ"ז, תר"י וגם בתרי"ג היה עדיין באלכסנדר. בשנת תרי"ג כשהיה רב באלכסנדר נעשה אחד מנכדיו בר-מצוה בשבת פרשת בראשית. כשנכנס אליו החתן בר-מצוה אמר לו ר' הניך: "הידעת כי בראשית בגימטריא תרי"ג?" — "הכיצד? קרא הנכד — הלא ישנה שי"ן יתירה?" — "את השי"ן זרוק — השיב לו הסב — כי "יצר" בגימטריא שי"ן, ואז ישאר לך תרי"ג. וזוהי גם כונתנו — הוסיף ואמר — בתפלות ראש השנה "לברית הבט ואל תפן ליצר" צריכים לקרא "לבריא" הבט, לבריא שמים וארץ, ואל תפן ליצר".⁸ באיזו שנה עזב, לא ידוע. מאלכסנדר עבר לנובידבור וישב שם עד שנת תרי"ט. ומסופר כאשר נודע לרבי מקוצק שר' הניך נתקבל לרב בנובידבור אמר אל בנו ר' דוד: "דע לך, בני, כי הניך הוא מן החכמים הראשונים שהיה להם שיח ושיג עם הנביאים".

בנובידבור רגיל היה ר' הניך לקום בשעה השניה אחרי חצות הלילה וללכת לטבול במקוה. אחרי זה ישב ללמוד וכשבאו להטרידו בשאלות שונות היה משיב "איני יודע". שאל אותו פעם חסיד אחד ממקורביו: מדוע עונה תמיד "איני יודע". השיב לו: יען כי השואלים אינם מתכוונים בשאלותיהם אלא לקנתר. וספר עובדה מהרבי ר' ברוך ממזיבוז שאמר פעם על אחד: "הריהו למדן" והתכוין לגנאי ושאלו לרבי ר' ברוך ממזיבוז "והלא גם הרבי הוא למדן?" השיב להם "אני לומד הכל לעצמי אבל הוא רוצה להראות לאחרים את חריפותו כאותו סוחר רוכל העובר עם מרכלתו.

בנובידבור לא ישב במנוחה. כאן היו רוב בעלי הבתים

„מתנגדים“ ור' הניך שהיה חסיד, היה עמהם בריב תמידי. ביחוד עוררו נגדו מחלוקת בשל ענין אפיית המצות לפסח. אחד מראשי הקהלה אברהם פייגין, שהיה עשיר גדול ותקיף — הוא היה קבלן צבאי חוכר המבצר „מאדלין“ — לקח על דעת עצמו מו"ץ להכשיר את התנור לאפיית המצות לחג הפסח מבלי לשאול את פי הרב. ר' הניך אסר את המצות. ואז קמה מחלוקת גדולה נגדו. הגביר פייגין ירד לחיו ושפך קיתון של בזיונות עליו. מקורביו של ר' הניך אשר עמדו לצדו במחלוקת הזאת יעצוהו לנדות את פייגין שעל פי דין הוא חייב נידוי על בזיון התורה. אולם ר' הניך לא רצה להשתמש באמצעי זה כלפי שונאו בנפש ולא נידהו. נמצאו מי שחשבו כי הוא מפחד מפני הממשלה לנדות את הגביר, כי מטעם הממשלה נאסר לנדות שום אדם והעובר חייב היה לשלם קנס כאלף זהוב. מקורביו הפצירו בו שיעשה באיש החייב כראוי לו על פי הדין ואת הקנס הם ישלמו בעדו לממשלה, ואף הביאו לו את הסכום הנדרש. השיב להם ר' הניך: „אמנם כן הדבר שהוא חייב נדוי על פי דין, אבל בשעה שמנדים איש צריכים לכוין רק לכבוד התורה ולכבוד ה', ואני מתירא מאד שמא מתערבת פניה שלא לשמה בנדוי זה ונמצא שאני עושה את הדבר שלא לרצון התורה“⁹.

וכך היה אומר לגבי הדיינים: הנוגע פסול לדין, אפילו מחמת שאינו יכול לסבול את העול שעשה אחד לחברו. כי במקרה כזה הוא קרוי נוגע. דיון צדק צריך לעמוד לגמרי מבחוץ^{9א}.

כלפי „עמי הארץ“ העשירים התקיפים בדעתם אמר פעם בדרך צחות: „האומר שלי שלך ושליך שלי — עם הארץ“.

ולכאורה לא מובן מדוע הוא עם הארץ? אלא הענין מתישב כך: משום שהיראה נתונה בידי האדם, שנאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אבל העושר הוא בידי שמים שנאמר "לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות" (חגי ב, ח). והאומר "שלי — שלך" אומר את ההיפך ממה שהוא באמת ולכן הוא עם הארץ"⁹.

הסוף היה שהוא עזב את נובידבור בכדי לחדול מן המחלוקת. הוא עבר לעיר הסמוכה פרושניץ, שנתפנתה שם משרת רב עם יציאתו משם של הגאון בעל "כנפי יונה" לקוטנא¹⁰.

גם בפרושניץ לא ישב זמן רב במנוחה. היו לו סכסוכים עם בני הקהלה, וטבל מהם בזיונות ועלבונות. פעם בא לפניו דין תורה של סוחר דגים. לאחר שהוציא את פסק דינו ביזוהו הסוחרים הפשוטים הללו, אולם הוא לא השיב לחורפיו דבר. וכאשר שאל אותו רב אחד שהיה נוכח בשעת מעשה מדוע אינו נוזף בהם על גסותם כלפיו, השיב לו ר' הניך: "ירא אני פן יענשו על ידי הקפדתי, ולכן איני אומר להם מאומה". בפרושניץ מתה עליו אמו הישישה שהיתה אצלו מאז פטירת אביו ר' פנחס. הוא נפטר בשנת תקצ"ז בליטומורסק, * ואז עברה לגור אצל בנה הרב ר' הניך. על אמו מסופר: ר' הניך היה מקיים בה כבוד אם. בכל ליל שבת קדש היה נכנס לחדרה, מברך אותה ומנשק את ידיה. והיא היתה משגיחה על בריאותו. בפרושניץ חלה פעם במחלה מסוכנת וכדרכו לא

(*) על מצבתו כתוב שהיה סוחר נאמן ולמדן מופלג ונפטר באמצע

רצה להשתמש ברופאים, עד שאמו גזרה עליו בגזרת כבוד-אם שיזמין רופא. אולם למרות מחלתו היה זהיר מאד במצות טבילה והלך למקוה בשעת חליו בערב שבת קדש. כשחזר מן המקוה שאל אותו אחד ממקורביו המוהל ר' מרדכי הירש מדוע הלך למקוה בשעת חליו? השיב על כך: "האמן לי שהמקוה היא רפואה גדולה ובנעורי הלכתי בכל יום לטבול במקוה". אמו הזקנה היתה עמו בפרושניץ כמה שנים ונפטרה בשיבה טובה ובשם טוב בשנת תרכ"ג, בהיותה בת שמונים וארבע שנים¹¹.

גם זוגתו אשת נעוריו מרת חנה פייגא נפטרה בפרושניץ. ממנה נשארו לו בן ושתי בנות. הבן הוא ר' יחיאל אפרים פישל נולד בשנת תקפ"ב היה בעל מכרות ברזל במאלניץ יחד עם גיסיו בני חמיו. היה עשיר גדול ומופלג בתורה וחסיד. תורה וגדולה וחסידות חברו בו יחד. לבוש בגדי משי יקרים היה יושב במרכבה רתומה לסוסים יקרים ומעיין בספרו שבידו. היה מחלק צדקה ביד רחבה.

שתי בנותיו היו נשואות: האחת מרת ברכה שפרה מרים לר' מנדל מורגנשטרן מלודז בן החסיד ר' ישראל מטורבין, אחיו של הרבי הזקן מקוצק, והצעירה מרת חיה צפורה עם בעלה החסיד ר' משה ויגדורוביץ גרו אצל ר' הניך באלכסנדר. אחרי פטירת אשת נעוריו מרת חנה פייגא, נשא ר' הניך אשה בשניה, את בת הרבי ר' אשר מפוריסוב, נכדתו של היהודי הקדוש. על אודות זיווג זה סיפר ר' הניך:

"בשעת "התנאים" שלי בזיווגי הראשון בפשיסחא לקח היהודי הקדוש, אחרי שבחן אותי, חתיכת עוגת דבש עם יי"ש והלך עמי אל זוגתו הרבנית ואמר לה: הרי לך "לעקיך" מהחתן

שלנו. שאלה אותו זוגתו: מה זאת הוא שלנו? ולא השיב לה מאומה. ואני בשמעי אותו אומר „החתן שלנו“, מיד הבנתי שהוא רמז להזיווג שני שלי“¹².

למעלה מבן ששים היה ר' הניך בנשאו את אשתו השניה. מסופר שלאחר הנישואין ביקר אצלו חותנו הרבי ר' אשר מפוריסוב ובשעת שיחה אמר אליו: „חתני יקירי, אם תתן לי פדיון נפש, אזי אני מבטיחך שתוליד מבתי בן זכר.“ ר' הניך, כחסיד קוצקי, ענה לו בחריפות: „גם אם לא אתן לחותני פדיון נפש תלד לי זוגתי בן זכר.“ ובאמת לא ילדה לו. ואמר אחר כך שהתחרט על תשובתו החריפה לחותנו^{12א}.

בפרושניץ אירע עוד דבר והוא שאלץ אותו לעזוב את העיר. מלבד הסכסוכים שהיו לו בעניני דין תורה והעלבונות שסבל, קפץ עליו רוגזו של שו"ב אחד, אשר לא חי עמו בשלום. שמן למדורה הוסיף מאורע שאירע על רקע המצב המדיני בימים ההם. בשנת תרכ"ג—1863 בשעת המרידה בפולין נהרג בידי המורדים הפולנים יהודי אחד בשם אלעזר בן העיר סטעגנעץ. קרוביו של הנהרג חשדו ביהודי אחד בשם יעקל מכפר פאדעש כי בידיעתו ובעזרתו קרה הרצח, והלשינו על ר' יעקל. הוא נאסר, והרב ר' העניך השתדל לשחררו ממאסרו. וציוה לאסוף חתימות של אנשים אשר העידו כי ר' יעקל חף מפשע. אותו שו"ב שלא חי בשלום עם הרב, אף הוא חתם על כתב העדות אולם אחר-כך הלשין על ר' הניך, וטען שהחתימוהו בכח בפקודת הרב על הכתב ההוא. הבעלי בתים מפרושניץ בקשו מר' הניך שיעביר את השו"ב המלשין מאומנותו. אבל ר' הניך לא רצה והסביר להם: „יש לי קבלה מרבי הקדוש ר' שמחה בונים מפשיסחא שלא להעביר שו"ב מחזקתו.“ קרוביו

של הנהרג עזרו לשו"ב במסירתו והלשינו גם הם על הרב ר' הניך. ראש העיר האמין להם והטיל על הקהלה ועל הרב לשלם 1200 רובל קנס ונוסף על כך היה הרב מוכרח להתפטר ממשרתו. אז עזב ר' הניך את פרושניץ וחזר למקומו הראשון לאלכסנדר. אולם הפעם לא בתור רב אלא כאיש פרטי ובנו הגביר ר' יחיאל אפרים פישל ממאלניץ פרנסו בכבוד¹³.

בראשית בואו מפרושניץ לאלכסנדר בקר אותו קרובו מאיר נומברג מזוואלין ושאלהו האם כאן מצא כבר מנוחה? ענה לו ר' הניך: על הפסוק "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו'" (דברים ד, ז) אומר המדרש מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של גויים והיה בתוכה יהודי אחד. הגיעו לנס אחד. אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה. אמר להם לא אכסנאי אני, מכיר אני להיכך אלך? אמרו: ויש אכסנאי יהודי? בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך, הרי אשר לו אלהים קרובים אליו" (דברים רבה פרשה ב). וכן גם אתי — הוסיף ר' הניך — מה לי כאן ומה לי במקום אחר, יהודי בכל מקום שבעולם הריהו אכסנאי, ולמה תשאל אותי אם מצאתי מקום מנוחה כאן באלכסנדר?¹⁴ במשך יותר משלשים שנה פעל ר' הניך כרב בקהילות שונות. את הרבנות לא ראה כקרדום לחפור בה, אלא כחסידי מובהק של פשיסחא—קוצק ראה בה אמצעי להשפיע על בני דורו בכיוונו הוא. וכשלא עלה הדבר בידו בקהלה אחת עבר לשניה וכן לשלישית. הוא לחם מלחמת יחיד כנגד רבים. אולם כשראה לבסוף שאין דרכיהם של בני הקהלות דרכו — עזב לגמרי את הרבנות.

פרק ד

ר' הניך כאדמו"ר

כארבעים שנה היה ר' הניך רב וכתום ארבעים השנים של רבנותו נעשה אדמו"ר. ורק כארבע שנים בלבד נהל אדמו"רות, אלו היו ארבע שנות חייו האחרונות. לאחר שנאלץ להתפטר מן הרבנות בפרושניץ עקב המלשינות עזב את העיר בשנת תרכ"ה וחזר לאלכסנדר, המקום ששם התחיל את רבנותו בראשונה. אולם בבואו הפעם לאלכסנדר לא בא בתור רב אלא התישב שם כאחד התושבים. כאמור למעלה בנו הגביר פרנסו בכבוד. אנשי המקום קבלוהו בשמחה כפי שאנו שומעים מתוך מכתבו שכתב אל נכדו (*). ביום ג' שבט תרכ"ה.

ואלה דבריו:

... הנה באנו לשלום הנה לקבוע דירתנו למו"ט ... וכל הקריה דפה שמחו לקראתנו ואתנו ברוב תשואות". ממכתבו זה אנו שומעים גם הד תלאותיו שעברו עליו בפרושניץ עד שהגיע למקום מנוחה: "אל יפלא בעיניך מה שאחרתי לכתוב לך עד כה, כי מלבד בלתי פנאי שהיה לי עד כה, עד שבאתי לפה בשלום, עוד זאת חשבתי למשפט, אחכה נא עד בואי אל משכונתי לשלום, אז אודיעך את זאת. ומה בצע בדברים הקדומים אשר עוד אולי היו למחלת לב חלילה, בשמעך כי עודני מטולטל ומתנודד. לא כן עתה, כי באנו ת"ל לשלום לכאן. אין לנו מעתה כי אם לבקש רחמים

(*) ר' ישראל מרדכי מורגנשטרן מלודז, בן בתו הבכירה.

ורצון מאת אבינו שבשמים להיות אתנו אל יעזבנו ואל יטשנו
אמן" ¹.

כשנה לאחר שנתישב באלכסנדר בכ"ג אדר שנת תרכ"ו
נסתלק האדמו"ר ר' יצחק מאיר מגור מבלי להשאיר יורש
אחריו וממשיך. נכדו, בעל "שפת אמת", שהיה עתיד להיות
הממשיך של שושלת גור, עדיין צעיר לימים היה ולא היה מוכן
לתפוס את מקום סבו המנוח. אז פנו רבבות חסידי גור אל
הגדול והותיק שבהם, אל ר' הניך מאלכסנדר והכתירוהו
למנהיגם. ר' הניך שהיה כל השנים עד עתה "נחבא אל הכלים"
רצה גם עתה להשאר בסתר המדרגה, אלא שלא נתנו לו.
והוא קובל על כך לפני אחד מקרוביו, ר' מאיר נומברג (נכד
גיסו הגאון ר' יחזקאל נומברג אבד"ק לודז), שבא לבקרו מיד
כשנעשה אדמו"ר, ואלה דבריו:

"ראה נא הדור הזה — אומר ר' הניך אליו — האמן לי,
אילו הייתי אני היום צעיר לימים, אברך כמוך, לא הייתי נוסע
אל רבי כמוני". — "אדרבא — אמר לעומתו נכד גיסו — אל
מי יסעו אם לא אל איש אשר נוהג בענוה כמוהו?". —
"האמינה לי — השיב לו ר' הניך — כי לא יארך הזמן והם
כולם יוכחו בדבר וישובו על עקבותיהם כלעומת שבאו ולא
יוסיפו עוד לבא אלי" ².

בתחלה לא רצה לקבל את המון החסידים אשר צבאו על
דלתו. כאשר בא אליו נכד גיסו הנ"ל, ואף שהיה זה ביום חול,
מצא שם הרבה אנשים אשר חכו ליד פתח דלתו והשמש לא
נתנם להכנס. וגם אותו לא רצה להכניס עד שאמר לו כי הוא
קרובו של הרבי והלך השמש לשאול אם להכניסו. כשנכנס
פנימה שאל את ר' הניך מדוע יצער את חסידיו ויניח אותם

להמתין כל הלילה לפני הדלת ואינו מקבלם. נאנח ר' הניך ואמר: „אינני יודע מה הם רוצים ממני, ואוי לו לדור שאני מנהיגו“. אמר נכד גיסו: מאחר שבאו אל הרבי בודאי זקוקים הם לעזרתו. השיב ר' הניך: „אל תצטער, כי אלה אשר ראית אותם עומדים צפופים ודחוקים לבא אצלי, לא לבקש על חולים באו, אלא רוצים לדבר עמי עניני חסידות“. אמר לו נכד גיסו: אם כן מדוע לא יכניסם, הלא בזה בודאי אין חשש טעות העולם. השיב לו: „חושבני כי איטיב עמהם אם לא אכניסם, כי קודם דבורם עמי יש להם על כל פנים הרהור לשיח בחסידות. אבל לאחר צאתם ממני הם שוכחים מיד את כל ענין החסידות וכל מה שדברו עמי. מה אועיל אם אכניסם?“³.

אולם כשראה שהחסידים אינם מרפים ממנו חדל מלשלחם מעל פניו, וקבלם. ובחג השבועות הראשון באו בהמוניהם לאלכסנדר להיות במחיצתו. אז אמר לפניהם את הכתוב במגלת רות „ותרא כי מתאמצת היא... ותחדל לדבר אליה“, בהדגשה על תיבת „היא“. „לכאורה תיבה זו מיותרת — אמר — אלא אם כן נפרשה שנאמרה על נעמי. כלומר, אמנם נעמי בתחלה דחתה את רות כדין קבלת גרים. אבל כאשר ראתה נעמי שהיא עצמה „מתאמצת“ על ידי רות, מקבלת ממנה אומץ וחזק, חדלה משלה אותה עוד מעל פניה. כך גם הצדיק, המנהיג האמתי מתחזק ומתגבר בעבודת השם על ידי החסידים המסתופפים בצלו^{3א}.

האמת היא שהוא רצה בחסידים, אבל בחסידים כאלה אשר החסידות היא בשבילם לא רק ענין לשיחה קצרה עם הרבי, אלא שיהיו דבקים בו בכל לבם ונפשם, וקשורים לשרש נשמתו. הוא צפה על כן שיבואו אליו מגדולי החסידים ומן

הותיקים שנותרו עוד. אולם אלה נמנעו משום מה לבוא אליו מיד בהתחלה. הם הססו. כתלמיד מובהק מבית מדרש פשיסחא וקוצק השכיל תמיד ר' הניך "להסתיר" את מדרגותיו ולהראות בעיני החסידים כאחד מן החבורה בלא מעלות יתירות. אמנם יחידי סגולה הבינו בו, כגון האדמו"ר הגאון מסוכטשוב. הוא הכירו היטב מקוצק ולא הסס. ואמנם הוא היה מן הראשונים שבא אל ר' הניך. וכאן גילה שאינו רק צדיק גדול אלא גם גאון בתורה. ואחרי שיחה עם ר' הניך בשעת קבלת שלום, אמר האדמו"ר מסוכטשוב אל ר' יחיאל אפרים פישל: "אביך מטעה את כל העולם. לחסיד גדול ידעתיו, אבל גאון כזה בתורה — לא הכרתיו עד עכשיו". הבן היה מלא התפעלות לשמע הדברים האלה נכנס מיד לאביו ומסרם לו. אולם ר' הניך שלא רצה בפרסום זה שלח אחרי הרבי מסוכטשוב וגלגל עמו בדברי תורה בכונה לטשטש את הרושם הראשון שעשה עליו. וכשיצא ממנו קרא הגאון מסוכטשוב באזני העומדים: "הרבי מאלכסנדר רצה שוב להטעותני, אולם לא עלה בידו. כעת יודע אני ביתר בירור כי הנהו גאון בתורה"⁴.

ה"שפת אמת" מגור אף הוא היה בין המהססים. הוא היה עדיין צעיר לאחר פטירת סבו "חידושי הרי"ם" וחפש לעצמו "רבי", והנה מה שהוא כותב כאשר נודע לו שר' הניך קבל עליו את האיצטלא:

"רבים מאנ"ש נוסעים להרב ר' הניך נ"י ואנכי לא ידעתי את האיש ואת שיחו. איש נכבד וחסיד היה נחשב בעינינו, אבל לרבי ומנהיג הדור לא ידענו ולא שמענו. וגם ההיפוך לא שמענו. א.י.⁵ ואף על פי כן קם ונסע אליו וקבל את מרותו.

ומסופר שבבואו לאלכסנדר עדיין היסס ה"שפת אמת" בלבו והתהלך על פני חצר בית המדרש אנה ואנה והמחשבה על בחירת רבי מטרידה אותו. באותה שעה פגע בידידו האברך, נכד "היהודי הקדוש", ר' אברהם רבינוביץ, אבד"ק פוריסוב ואחר כך האדמו"ר מפוריסוב, שבא אף הוא לאלכסנדר. פנה אליו ה"שפת אמת" ואמר:

"הרב מפוריסוב, אולי נסע מכאן לנסכיזש, או לרבי אחר?"
השיב הרב מפוריסוב:

"המשנה בראש השנה אומרת שאפילו ראש בית דין בכל מקום, שלא יהיו העדים הולכים אלא למקום הועד. וכאן "מקום הועד" של כל חסידי גור תלמידי חידושי הרי"ם זצ"ל. וגם בלי ראש בית דין — המשיך ואמר — לא נזוז מכאן...".⁶
ואז החליט גם ה"שפת אמת" להשאר באלכסנדר.

ר' הניך קבלו בסבר פנים יפות ושמח בו מאד. בשעת הסעודה הושיבו על ידו בראש השלחן ונהג בו כבוד כבאחד האדמו"רים הגדולים. לאחר שטעמו שניהם מן האוכל שלפניהם לקח הרבי הישיש מאלכסנדר את ה"שיריים" שלו וערבבם ב"שיריים" של ה"שפת אמת" למען יזכו החסידים ב"שיריים" של שניהם יחד. האברך הצנוע לא רצה בכבוד הזה. מה עשה? במנה השניה אכל בעצמו את הכל מבלי להשאיר "שיריים" כלל. אמר לו הרבי מאלכסנדר: "כלום אין כאן אדם שראוי לאכול מה"שיריים" של כבודו?"

מאז היה בא ה"שפת אמת" בקביעות לאלכסנדר בכל שנה לשבת שקודם ראש השנה. הרבי מאלכסנדר היה מחכה לבואו והיה שולח לקראתו בכל פעם את בנו ר' יחיאל פישל לקבל את פניו בתחנת הרכבת. פעם קרה שר' יחיאל פישל בא לרכבת

לפגוש את ה"שפת אמת", אבל לא מצאו. שלחו אביו לרכבת השניה וגם ברכבת זו לא בא. בפעם השלישית לא רצה ר' יחיאל פישל ללכת שוב לרכבת ואמר: "הלא אם יבא, יבא הנה".

השיבו אביו:

"שמע בני, בעל "חידושי הרי"ם" התאונן פעם, אחרי מות אחרון בניו, לפני הרבי הזקן מקוצק על שנמנע ממנו חסד מן השמים, שכתוב בתהלים "וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו". על כך ענה לו הרבי מקוצק: "שפיל לסיפא דקרא "וצדקתו לבני בניו". — ומי יודע אם לא אל הנכד הזה, ר' לייב'לה, נתכוין".

נזדרו ר' יחיאל פישל וחזר לתחנת הרכבת לפגוש את ה"שפת אמת".

בואו של ה"שפת אמת" לאלכסנדר הפך למאורע בהצר הרבי. הרבי הישיש היה מתיחד עם האברך הצעיר בחדרו שעות ארוכות והדברים שדברו ביניהם היו מעוררים סקרנות רבה אצל החסידים ויהיו לשיחת היום.

מסופר: באחת הפגישות הללו השמיע ר' הניך הרבה תורות באזניו של ה"שפת אמת". ה"שפת אמת" לא מצא בהם חידוש.

שאלו הרבי מאלכסנדר: "ומה כבודו אומר?"

"אני רוצה שהלב והמוח יהיו יחד" — השיב.

אמר לו ר' הניך: "הידעת מה פירושו של יין משומר? פירושו יין ששמריו עלו בו (געהייווענטער וויין). משל למי שרוצה לעלות למדרגות גבוהות יותר מכפי כחותיו, לא די שרע הדבר הזה מצד עצמו, עוד מקלקל לדבר טוב שנמצא

בו...".

אמר ה"שפת אמת" שגם דברים אלה כבר שמע מפי סבו חידושי הרי"ם שאמרם לו קודם פטירתו.⁸

ואף על פי שלא הכל קבל ה"שפת אמת" בכל זאת העריך את הרבי מאלכסנדר והיה כפוף לו כל שנות נשיאותו, והיה נזקק לעצתו ועזרתו.

פעם חלה ה"שפת אמת" במחלת עור שגרמה לו יסורים גדולים שלח את אשתו הרבנית אל האדמו"ר מאלכסנדר להזכירו לפניו. הרגיעה ר' הניך ואמר לה: "גם אני חליתי פעם במחלה זו ונתרפאתי. וגם הוא יתרפא". חזרה ומסרה את הדברים האלה לבעלה. ואמנם הוטב לו. אז אמר ה"שפת אמת": "חבל שלא הזכרת לפני הרבי גם את אזני (שהיה כבד שמיעה) והיה מברכני".⁹

באיזו מדה העריך ר' הניך את ה"שפת אמת" ונפשו היתה קשורה בחסידו הצעיר אפשר לראות מהמכתב האחרון שכתב אליו סמוך לפטירתו ביום א' אדר שנת תר"ל. המכתב רצוף דברי אהבה וידידות ומבקש מידידו הצעיר לבא להתראות עמו וזו לשונו:

"לידיד ה' ולידיד נפשי הרב החרیف בנן של קדושים חו"נ כקש"ת מו"ה ארי' ליב נ"י.

את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתי אף כי נפשי מאד בוכיה לא עלי רק על צאן עדרת רועים כי בצרתם לי צר, אך בזכור אהבתנו מתהפך היגון לשמחה פן תוכל להראות אתי בכל אפשרות, יען כי ידעתי כי אהבת ישראל יתגדל אצלך בכל עת ולא תשקוט ולא תרגע כי לבך הומה

כאילו הרגיש ר' הניך שימיו ספורים ובקש לראות עוד קדם פטירתו את חסידו האהוב.
וכך לאט לאט באו והתלקטו סביב ר' הניך כל אלה שהססו בתחלה.

כלפי המהססים היה רגיל לומר: "חסידים חושבים שהרבי לוקח לו את האיציטלא בעצמו. הם אינם יודעים שכל זמן שאין מודיעים מלמעלה ומצוים לשבת על הכסא, אין יושבים..." והוסיף: "בודאי, בודאי, קשה לו לחסיד לבחור לעצמו רבי". אולם ה"רבי" מושך את החסיד בשלשלות ברזל אליו... "11

לאחד המהססים הללו, לאברהם ליב מעיר בראק שבפולין, חסיד קוצקי ותיק, אמר ר' הניך:

"רואה אני בך שהנך מן המהססים לנסע אלי, כי סבורים הם שאינני רבי אמתי. בא ואספר לך דבר ששמעתי מפי "חידושי הרי"ם מגור זי"ע מה שאמר על מאמר חז"ל "חותמו של הקב"ה — אמת". מדוע "אמת" דוקא, ולא שום מדה משאר מדותיו, כגון: רחום וחנון ארך אפים ורב חסד? שאל הרבי מגור, והשיב: כי מדות אלו יכולות להמצא גם באדם שנולד מטבעו רך לבב ויוכל לומר על עצמו: מה הוא רחום וחנון, אף אני כן. מה שאין כן במדת האמת שהיא מיוחדת להקב"ה, כאן לא יוכל האדם להתפאר ולומר שאף הוא יש בו מדת האמת כמו אצל הקב"ה. כי אימתי נקראת היא אמת, כשהיא מקורית, אבל נאכגעמאכט (חקוי) — אינה אמת"12.
ועתה — הוסיף ואמר — שמע ואספר לך מה שאמר הרבי ר' בונים זי"ע. פעם נחלש הרבי ר' בונים ונסע מביתו לכמה ימים להנפש. קדם נסיעתו נכנסנו להפרד ממנו ולהזכיר

את שמותינו לפניו. הראשון נכנס ר' מנחם מנדל מקוצק וכשרצה להזכיר את שמו, אמר לו הרבי ר' בונים: "אינך צריך לכך, כי עשיתי לי סימן למען אזכר את שמך והוא בפסוק "ויצחק בא מבא באר לחי ראי" (בראשית כד, סב). התיבה "מבא היא ר"ת "מנחם בן אסתר". אחריו נכנס "חידושי הרי"ם" מגור וגם לו אמר: "שמך זכור עמי, וסימנו "משיח". י"מ — יצחק מאיר, ש"ח — חיה שרה שם אמו. ראיתי בכך אות — מוסיף ר' הניך לספר — כי את שניהם בחר להיות "מנהיגים". וכשנכנסתי אני אחריהם ורציתי להזכיר לפניו את שמי, אמר לי: כתוב "אלקים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב" (בראשית נ, כ): התיבה "חשבה" מסופה לראשה היא ר"ת: "הניך בן שרה חנה". מתחלה חשבתי — אומר ר' הניך — כי במלת "לטובה" התכוין הרבי לברכני שאהיה חסיד וירא שמים, אבל אחר כך הבנתי שגם אותי הועיד להיות "רבי", שנאמר בפסוק "להחיות עם רב" ¹³.

ר' הניך הכיר את ערך עצמו וידע שהוא האחרון שעדיין יכול להביא את דבר פשיסחא לרבבות החסידים המסתופפים בחצרו. פעם אמר: על הרבי ר' בונים מפשיסחא ישנם שלשה פירושים: הפירוש הראשון הוא הרבי מקוצק, השני הוא "חידושי הרים" מגור, און ווייטער... (כלומר: ולאחריהם רצה לומר על עצמו שהוא הפירוש האחרון, אולם הפסיק ולא אמר) ¹⁴.

הגאון המפורסם ר' שלום צבי אבד"ק זגערזש מגדולי חסידי קוצק שהיה במשך חמשים שנה רב בזגערזש והעמיד מאות תלמידים שהיו רבנים בפולין, היה מהראשונים שבאו

אל ר' הניך מיד לאחר פטירת חידושי הרי"ם וקבל עליו מרותו. הוא היה כבר זקן מופלג כאשר נפטר חידושי הרי"ם בשנת תרכ"ו ובראותו שרבים מחסידי גור מהססים מלבא אל ר' הניך מאלכסנדר אמר: "אילו היה לי הכח כאשר בימי נעורי, הייתי תולך מעיר לעיר לדבר על לבם שיבאו לאלכסנדר".

וכאשר נתאלמן ר' שלום צבי מאשתו הראשונה בא אל הרבי ר' הניך והתאונן לפניו שאשתו לא הניחה לו בנים זכרים. אמר לו ר' הניך שישא אשה והוא מבטיח לו שיהיו לו שני בנים. והגאון הזה שהיה כבר בן שבעים שמע בקולו ונשא בתולה צעירה. חדשים אחדים לאחר שנשא אותה נפל למשכב והרופאים נתיאשו ממנו, כשראתה אשתו הצעירה שבעלה גוסס מהרה ונסעה לאלכסנדר אל הרבי ר' הניך בצעקה על שהבטיח כי תלד שני בנים והנה בעלה שוכב על ערש דוי. קם ר' הניך ונסע בעצמו לזגערזש לבקר את החולה. כשנכנס וראה את פני החולה קרא ר' הניך: "תיהודי הזה היה מרביץ תורה ברבים" וחזר כמה פעמים על מלים אלו. אחרי זה נכנס לחדר אשר בו היה הרב החולה מתפלל תמיד. כשלש שעות שהה ר' הניך בחדר ההוא לבדו וכשיצא משם ונכנס שוב אל החולה ראה והנה פניו הצהיבו. החולה פקח את עיניו וקרא: "אוי, הרבי מאלכסנדר נמצא כאן". אמר לו ר' הניך: "לכשתשוב לאיתנך תבא אלי לאלכסנדר" וכן היה, הרב קם מחליו וחי עוד שנים רבות ונולדו לו שנים בנים. האחד הרב יצחק מנחם היה מו"ץ בזגערזש והשני הרב שלמה ליב הכהן היה אבד"ק זגערש אחרי פטירת אביו¹⁵. גם הצדיק ר' וולף מסטריקוב, בנו של ר' אברהם'לת.

מטשכנוב, היה בתחלה מן המהססים, אולם אחר כך הצטער על שלא נסע אל הרבי ר' הניך. מסופר שפעם נודמן ר' וולף עם אחד מחסידי אלכסנדר ובקש ממנו שימסור לו דבר תורה אשר שמע מפי רבו. מסר לו החסיד את דבר התורה הבא: ב' כי תשא (שמות לב, לד) על הכתוב "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" אומר רש"י "עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקד עליהם עוונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העוון הזה עם שאר העוונות". פירש ר' הניך את רש"י: כשם שמחלתי להם על חטא העגל כך אמחל להם תמיד תמיד על שאר עוונותיהם שיחטאו ח"ו, בתנאי שיחזרו בתשובה. ומה שרש"י אומר להלן "ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון העגל" פירש ר' הניך מה העגל שהיה חטא גדול מאד וסלחתי להם, מכל שכן שאר חטאים בודאי אמחל להם אם יחזרו בתשובה.

כאשר שמע ר' וולף מסטריקוב פירוש זה תפש בראשו וקרא: מה הם רצו ממני, מדוע מגעוני מלנסע לאלכסנדר¹⁶. והצדיק ר' יחיאל מאיר מגוסטינין התנצל פעם בחבורת חסידים. "אל תתרעמו עלי — אמר — שאינני נוסע לאלכסנדר. היינו ידידים גדולים מתמיד. בשעה שהרבי מאלכסנדר היה רב בפרושניץ נודמנתי לעתים קרובות לעבור דרך עיר זו ובכל פעם סרתי לביתו לקבל את פניו. והיה הוא לובש לכבודי בגדי שבת ומודיע לזוגתו הרבנית להעלות את הנרות ולא היה חסר עוד אלא מוסיקה ורקוד. כל כך גדולה היתה האהבה והידידות שבינינו. אבל יש לי טעם כמוס מדוע אינני נוסע לאלכסנדר!"¹⁶.

ואף על פי שרק ארבע שנים נהל עדת חסידים, זכה

במשך השנים המועטות הללו לפרסום רב ולהערצה. העירה אלכסנדר נעשתה הודות לו מרכז חסידי גדול בפולין, ותחת אשר עד כה היו אנשי אלכסנדר מכתתים רגליהם אל חצרות אדמו"רים בערים אחרות, פתחה עתה העיר את שעריה לפני אלפי החסידים אשר באו מקרוב ומרחוק להסתופף בחצרו של הרבי ר' הניך.

את גודל ההערצה של גדולי הדור אליו אפשר לראות ממכתב של הגאון ר' שמעון סופר אבד"ק קראקא (בנו של ה"ח"תם סופר) שכתב אל ר' הניך בשנת תרכ"ט. מלבד התארים שבהם הוא מכתירו "הרב הגדול ליהודים תהלתו בקהל חסידים בוצינא קדישא חסידא ופרישא כהנא רבא אהוב ואוהב באהבה רבה שלשלת היוחסין מוכתר בנימוסין מו"ה חנוך העניך הכהן שאטטין נ"י מורה דרכי ה' לעם ה' בק"ק אלכסנדר", הוא כותב: "נתיקרתי מאד נתכבדתי כמה פעמים בפרישת שלום מאת הכ"ק ע"י בני עירי העולים לראות וליראות מראה הכהן בקדושתו ולהננות מאור תורתו. ובחבה יתירה נודעתי קורבתו אלי מצד יחוס כהונה דמר עד אא"ז הגאון החסיד מוהרשש"ך זצ"ל זי"ע. מה מאד נכספה נפשי לראות את הדרת כבוד קדושתו פנים אל פנים לשמוע שלשלת היחוס הקדוש הזה וכו' והנה בירח סיון העבר הייתי אורח נוטה ללון בק"ק לאדוני והי' פני מועדות לקבל פני הכ"ק כהונתו. אמנם נודע לי שם כי ביום ההוא הדרת כבוד תורתו לא היה בביתו ודרכי הי' נחוץ לשוב לקהלתי. עכ"פ לא זכיתי למה שקויתי והנה זה היום איתרחיש לי נוסע למעלת קדשו לקבל פני רבו והוא בן ביתי הרב החסיד מו"ה צבי הירש הייטנער נ"י שמתי דברי בפיו להעלות זכרוני לפני הדרת כבוד קדשו למבעי

רחמים עלי שמעון בן שרל ועל בני שיחי' וה' יקבל ברחמים
וברצון את תפלתו הזכה" ¹⁷.

וכך אנו רואים איפוא שמכל קצות הארץ: אף מקראקא
ומשאר ערים ועירות, וגם מירושלים באו לראות וליראות
אל "הכהן הגדול" מאלכסנדר, כמו שכינוהו. אלפי אנשים נסעו
אליו והיה טרוד מבקר עד ערב בקבלתם, כפי שרואים ממכתבו
אל בן אחותו האברך "המופלג השנון וכו'" ר' צבי הירש בשנת
תרכ"ז: "אתה ידעת וראית ושמעת כי אין עתותי בידי לרוב
העם, ה' ישמרם, הנצבים עלי מבקר ועד ערב לא יתנו עת
בלעי רוקי" ¹⁸.

בן אחותו זה היה שולח אליו את חידושי תורתו והוא
היה משיב לו ומדריכו בדרכי הלימוד וכך הוא כותב אליו
באותו מכתב בשנת תרכ"ז: "...נא אהובי ידידי בן אחותי,
התקן עצמך ללמוד תורה בקביעות, ולא להיות משוטט ומחפש
אנה ואנה כי זה רק נחשב כלימוד ארעי כי בקביעות יתכנסו
דברי תורה בלב ונפש להשיג ע"י לב טהור ורוח נכון" ¹⁹.

וכן כותב ר' הניך אל הנ"ל בשנת תרכ"ח: "יקרת מכתבך
האיר פני אתמול בלילה ערב שבת קדש ע"י הדואר ומאד
בדברייך שעשעתי יען ראיתיך שוקד על דלתי תורה לעיין
ולפשפש בחורין ובסדקין ואף דאית להו פירכא כך היא דרכה
של תורה" ובתוך חידושי תורתו מזכיר גם את נכדו "את
קושיא זאת כבר שאלני נכדי המופלג מו"ה פנחס יעקב הכהן
נ"י בן בני המופלג מו"ה יחיאל אפרים פישעל הכהן נ"י זה
ארבע שנים". ובסוף המכתב הוא מבקש מבן אחותו "ועדיין
עומד אנכי ומבקשך לבל תתעלם מכתוב אלי תמיד כי דברייך
המה שעשועי, כי כן הוא הדרך זה שואל וזה משיב ומתוך

כך יוצאה ההלכה ברורה" וחותם: "דברי דודך אוהבך כנפשך שש ונכסף לתורתך ולגדולתך כל הימים"²⁰.

ר' הניך עמד בקשרי ידידות עם האדמו"רים שבדורו. בשנת תרכ"ז כאשר בנו ר' יחיאל אפרים פישל השיא את בתו, הזמין ר' הניך לחתונת נכדתו זו את האדמו"ר ר' דוד מקוצק (בנו של האדמו"ר הזקן ר' מנחם מנדל). ואף שאחרי פטירת האדמו"ר הזקן מקוצק נסע ר' הניך אל חידושי הרי"ם מגור ולא לקוצק, הוא מדגיש במכתבו אל האדמו"ר ר' דוד את ידידותם הישנה: "בשכבר הימים לבי חפץ הומה להשתעשע במכתב ידידות עמו לעורר אהבתנו אשר צמודים היינו ות"ל לא רפתה רוחי מאז ועד עתה, אקוה כי כן יהי' וכן יקום, לא ינתק ולא יעזוב". ומסיים את מכתבו במלים אלו: "אנא יגמלנו טוב וחסד לפקדנו ג"כ במכתב ידידות כמשפט אחים ורעים נאמנים אהובים כאשר היינו מעולם"²¹.

גם עם האדמו"ר ר' יעקב אריה מרדזימין, אשר אצלו למד אחרי חתונתו בפשיסחא, עמד בקשרים, והרבי מרדזימין הזמינו בשנת תרכ"ח לחתונת אחד מנכדיו. ר' הניך שלח מכתב ברכה לחתונה והתנצל על שאינו יכול לבא. ואלה דברי מכתבו: "מה נכבד היום הזה בהגלות נגלה אלי מכתבו היקר כי נתכבדתי בעיניו לקראני להתערב בשמחתו בשמחת נשואי נכבדו... זולת זה כי ימי הסתיו והחורף אשר מנעוני מבואי בדרך"²²...

אם אנו באים לתהות מה היה העיקר בעבודתו של ר' הניך כאדמו"ר הרי על שאלה זו הוא בעצמו השיב בתורותיו על יד שלחנו. פעם, בבארו את הפסוק "כי אם בתורת ד' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה", שאל ר' הניך למה כפל

הכתוב "בתורת ד', ובתורתו" והשיב, שמכאן אנו למדים דרך בלימוד התורה ובהתנהגות. אמנם כל אחד צריך לחפוף "בתורת ד'" כולה ובכל מצוותיה ומדותיה, אלא שצריך לברור לו מצוה אחת ומדה אחת אשר בה יעסוק תמיד וזהו "ובתורתו יהגה יומם ולילה". ואני — סיים ר' הניך — בחרתי לי מדת הענוה לשיעור.

ר' הניך שבחר לו את מדת הענוה כקו בהתנהגותו ידע גם איך ומתי להשתמש בה ומעולם לא יצא מגדרו, שגדר לעצמו. הרבי ר' בונים היה מפרש את המאמר באבות "מאד מאד הוי שפל רוח", מדוע נאמר "מאד מאד" פעמיים? ללמדך שלא יעציבך גם כשאינך שפל רוח. דברים אלה של הרבי ר' בונים היו לו לר' הניך לקו ולמשקלת בהתנהגותו. מעולם לא אמרתי אנכי — העיד על עצמו ר' הניך — כי "אנכי" שייך להקב"ה. ככתוב "אנכי ד' אלקיך".

ואמנם מנעוריו, משעה שנכנס תחת כנפי החסידות, למד את דרך הענוה והסתיר את חסידותו וצדקותו מעיני הבריות תחת מסוה של ליצנות ובדחנות. ולמראית עין נראה על ידי הלצותיו ובדיחותיו כאיש קל דעת. אולם במשך הזמן הכירוהו וידעו את מדת הענוה שבו.

בחתונות היה מבדח את המסובין עם החתן והכלה. הוא היה מחבר חרוזים ושר אותם בניגון, כגון: "הקשב נא חתן, רוצה אני לגלות לך סוד מאוצר המלך, לברית הבט ואל' תפן ליצר"²³.

מעשה בר' יחיאל מאיר מגוסטינין אשר בימי נעוריו בא אף הוא לפשיסחא ונזדמן שם בפעם הראשונה עם ר' הניך הצעיר בחתונה. ר' הניך התבדח בחתונה והביא את הקהל

לידי צחוק על ידי בדיחותיו. ר' יחיאל מאיר שהיה רציני וכבד ראש לא מצאה חן בעיניו קלות דעת זו. בלילה לנו שניהם באכסניא וישנו בחדר אחד. באמצע הלילה הרגיש ר' יחיאל מאיר שר' הניך קם בחשאי ויצא אל הפרוודור. ר' יחיאל מאיר הטה אזנו ושמע מן הפרוודור שר' הניך אומר בלחש מזמורי תהלים. אמירה כזאת עוד לא שמע מעולם והיה נדהם כולו למשמע אזניו. כשגמר חזר ר' הניך ושכב במטה ור' יחיאל מאיר עשה עצמו כישן כאילו לא שמע ולא ידע דבר. למחרתו בערב בסעודת "שבע הברכות" המשיך ר' הניך לבדח את קהל הנוכחים. הוא תאר אשה בשם "חנה'לה הגנבת" וחקה את כל תנועותיה והעויותיה עד שכל המסובים התגלגלו מצחוק. הביט ר' יחיאל מאיר בו בתמיהה: האם הוא אותו האיש אשר אמר אמש את מזמורי התהלים. הפנה ר' הניך את ראשו אליו הציץ לתוך עיניו. הבין ר' יחיאל מאיר ונתרעד כולו²⁴.

ביחוד עמד על תכונתו רבו הראשון ר' בונים. ר' הניך היה צעיר לימים כאשר נעשה תלמידו של הרבי ר' בונים אולם כבר אז למד להסתיר את עצמו על ידי מעשי קונדס שונים. אולם הרבי ר' בונים הבין בו. מעשה באברך אחד מבין חבורת החסידים הצעירים בפשיסחא אשר היה חולם והוזה בהקיץ שהוא יהיה "מנהיג ישראל". הכל לעגו לו אולם הוא לא חדל מלספר את חלומותיו והזיותיו. הלך ר' הניך וכתב על פסת ניר "אתה תהיה מנהיג ישראל" וחתם: "מלאך פילד". את הפתק שלשל לכיסו של "המנהיג החולם". כאשר מצא האברך את הפתק בכיסו היה בטוח שאמנם מלאך משמים כתבו אליו. נכנס עם הפתק אל הרבי ר' בונים והראהו לו.

הבין מיד הרבי שזהו מעשה ידיו של הניד'ל שלו, כפי שהיה רגיל לכנותו. קרא לו ובקש שיבאר מיהו המלאך פילד? "זה פשוט מאד — השיב הניד'ל במבוכה קצת על אשר נתפס במעשהו — "פילד" ראשי תיבות "פתי יאמין לכל דבר"²⁵. גם בקוצק נהג ר' הניד'ל לכסות על עצמו. מסופר: כאשר היה פעם הרב ר' שלום צבי הכהן מזגערעזש בקוצק אמר לו הרבי מקוצק בשעת הפרידה: "תדרוש בשלום הניד'ל מליטור מורסק". וכשבא ומסר לר' הניד'ל את דרישת השלום מהרבי מקוצק אמר לו ר' הניד'ל: "אולי רוצה כבודו שנשחק "קארטין" (בקלפים)? כעס עליו ר' שלום צבי ולא הוסיף לדבר אליו. בפעם השניה כשבא ר' שלום הכהן לקוצק שאלו הרבי: מה הגיד לך הניד'ל על דרישת השלום שלי?" תחלה שתק ר' שלום הכהן אולם לבסוף ספר את אשר אמר לו ר' הניד'ל. "או הא! — קרא הרבי מקוצק ברוב התפעלות. ואני לא ידעתי שהוא נסתר כל כך"²⁶.

"הידעתם מה הם "קארטין" (קלפים)? היה רגיל ר' הניד'ל לומר — איין אויפגעמאלטער נאָכגעמאַכטער מענטש איז אַ קאַרט" (איש מצויר וצבוע הרי זה קלף)²⁷.

בכל התנהגותו לא חקה ר' הניד'ל אדמו"רים אחרים והתנהג על פי דרכו המיוחדת. וכשנעשר אדמו"ר לא רצה לנהוג מעשה "רבי" ולא שם י"ב חלות על שלחנו כמנהג ה"רבי'ים". שאלתו זוגתו הרבנית מפני מה אינו רוצה לנהוג כמנהג כלם? השיב לה: "שלשה טעמים יש לי. ראשית, הנני רבי חדש, אולי לא יבואו חסידים לשולחני, מי יאכל י"ב החלות? שנית, אינני רוצה לשבת על יד השולחן עם "געבעקס" (מאפה)! והטעם השלישי, יהודי עם ב' חלות הרי זה י"ב"²⁸.

ומדוע חוטפים החסידים "שיריים"? הסביר ר' הניך:
 "לכל אחד נותנים מן השמים כפי מה שהוא ולאדם הגדול
 נותנים ממקום גבוה יותר. לכן חוטפים כי כל אחד רוצה
 לטעום מזה. אבל — הוסיף ר' הניך — צריכים לראות שלא
 לקלקל ולדעת באיזה אופן הוא מקבל, כיגם בקדשים קלים
 צריכים לאכלם לפני מן החומה. ואת זאת צריכים להבין
 והחכם יבין"²⁹.

והוסיף בהלצה "ומדוע נוהג רבי להשאיר שיריים מן
 המאכלים? מפני שנותנים לו הרבה לאכול ואינו יכול לאכול
 את הכל בעצמו".

פעם, בהיותו כבר אדמו"ר אחר לשבת ב"שלש סעודות"
 עם חבורת חסידים ממקורביו, ובבית המדרש כבר התפלל
 מנין אחד תפלת מעריב. וכשנשמע קולו של הש"ץ קורא "שמע
 ישראל", אמר ר' הניך לפני חסידיו: הגמרא (בברכות יג):
 אומרת שרבינו הקדוש בשעה שמעביר ידיו על עיניו* מקבל
 עליו עול מלכות שמים. ומדוע מעביר ידיו על עיניו? כי
 בשעת קבלת עול מלכות שמים נראה העולם בעיניו כאין
 וכאפס. על כן מעביר ידיו על עיניו שלא יהא מביט בו³⁰.
 אבל החסידות לפי ר' הניך אינה באה לבטל את העולם
 בשעה שאדם מקבל עליו עול מלכות שמים, אלא להרים את
 העולם כולו ואת כל יושביו. וכך היה מפרש את הכתוב:
 "השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם". — השמים בין כך
 וכך שמימיים — אומר הרבי ר' הניך — והארץ נתן לבני אדם
 למען יעשו הם אותה שמימית³¹.

(*) כן גירסת דקדוקי סופרים וראשונים.

פרק ה

עם חסידיו

את גדלותו ואישיותו של הרבי רואים לא רק בשעה שיושב ליד "השלחן" בשבתות ואומר "תורות", אלא בעיקר בזמן קבלת החסידים ובשעת הפרידה כאשר חסידיו מגישים לו את "פתקי הניר", בהם כתובות בקשותיהם. הרבי מדבר אז פנים אל פנים עם כל אחד ביחידות בקרבה ובלבביות יתירה וכל אחד משיח לפניו את צרת לבו ודאגותיו. אחד מבקש על פרנסה ועל בנים והאחד מבקש יראת שמים ועצה נגד מחשבות רעות. כי בין רבבות החסידים שבאים אל הרבי ישנם סוגים שונים. ישנם ביניהם בני תורה וגם אנשים פשוטים, יהודים כפריים, קצבים, סוחרים ועוד. לכל אחד נותן הרבי את עצתו והדרכתו בעניניהם החמריים והרוחניים. גם מטיף להם מוסר על ידי אמרה קצרה, או על ידי ספור מעשה או בדיחה. ועל הכל משתדל הוא להשפיע עליהם שמחה ולגרש את העצבות מלבם וכל אחד בצאתו מאת פני הרבי דומה עליו כאלו אבן כבדה נגולה מעל לבו והוא חוזר לביתו שמח וטוב לב.

ר' הניך היה רגיל לומר לחסידיו: כתוב "כי בשמחה תצאון" (ישעי' נה, יב), על ידי שמחה תצאו מכל הצרות והיסורין.

את יסוד השמחה קבל ר' הניך מהרבי ר' בונים. "אצל הרבי ר' בונים — מספר ר' הניך — היה חסיד אחד בשם לייבוש דנציגר שחשבנוהו קל-דעת, והרבי ר' בונים היה מקרבו מאד. כלנו תמהנו על כך והחסיד ר' שמעון מזוואלין

התרעם ביותר. פעם הרהבנו עוז בנפשנו נכנסנו ושאלנו את הרבי ר' בונים פשר הדבר. השיב לנו: "מה אעשה? יש לו נשמה גבוהה משלי בשביל שתמיד הוא שרוי בשמחה"¹.

מפני מה צריך חסיד להיות שרוי תמיד בשמחה היה רגיל הרבי ר' בונים לומר:

קלידעת טוב להם בעולם הזה, כי הם שרויים תמיד בשמחה. אף פרנסתם מצויה מחמת כך, כי הם מרוצים מעצמם ודעתם צלולה לעסוק במשא ומתן ואף על פי ששמחתם באה ממקור ההוללות וההבל, הרי השמחה ששרשה חסד ממשיכה עליהם שפע רב טוב. לא כן היראים שהם תמיד חרדים ועצובים ומלאים דאגות. אף כי דאגתם היא בעבודת הבורא, מושכים הם על עצמם בעצבותם את הדינים והם מחוסרי פרנסה. לכן צריכים להתחזק תמיד בשמחה של מצוה ועל ידי כך שיהיו שרויים בשמחה זו ימתיקו את הדינים מעליהם וימשכו רוב שפע ממקור החסד, ויזכו לפרנסה טובה"².

הוא היה מדגיש את ערך התכנסותם של חסידים בצותא ורגיל היה לומר:

צאו וראו מה גדולה היא סעודת צותא של חסידים. כאשר חסידים יושבים ואוכלים ביחד בלילה ומדברים ליד השלחן דברי חסידות מזדכך חלל האויר מהבל פיהם.

הוא היה מדריך את חסידיו הצעירים ולאלה מהם שלא מצאו את דרכם בעבודת השם רגיל היה לומר: "אתם אברכים פונים אנה ואנה, אינכם יודעים במה לאחות חושבים שמא כך ואולי כך. הדרך הטובה היא כמו שהרבי ר' בונים זצ"ל היה מפרש את המאמר בתנא דבי אליהו "לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא", היינו כמו

שור החורש ואינו מפנה ראשו לראות אם חורש טוב או לא, רק עושה את שלו. כן צריך אדם להיות, זיך ניט אומצוקוקן, רק לעשות את שלו"³.

ועוד רגיל היה לומר: חרטה אין פירושה צער, כי מי אינו מצטער על חטא שחטא, הלא תיעוב וגועל ירגיש אדם אחרי עברו עבירה. אבל חרטה פירושה מלשון לחרוט, ככתוב "בחרט אנוש", אויסקריצען דאָס געמיינקייט, לגרד מתוכו את התועבה.⁴

הוא לא סבל חסידים שוטים המתנשאים ומחקים מעשי ה"רבי". פעם שמע כיצד אחד מחסידיו מתאמץ לומר בנגון כמוהו. נגש אליו ר' הניך ולחש על אזנו: "כבר אני אינני עושה כך"⁴.

לחסיד אחד ממשפחה מיוחסת, שהיה סבור מכיון שהוא "מיוחס" מגיע לו הכל, אמר ר' הניך: "דע לך, שבתוכחה שבפרשת בחוקותי באמצע נאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואת בריתי אברהם אזכור, ולמה מזכיר את "היחוס" בתוך התוכחה? לרמוז לך שאם מיוחס אתה, אדרבא, למה לא תעשה את הטוב והישר. ונאמר מיד אחרי זה "אם לא תשמע בקול ה' אלקיך", כלומר גם על המיוחס תבאנה כל המכות שבתוכחה."⁵

מעשה בחסיד אחד ר' יוסף צבי כהנא שפירא מזגערזש שהיה נודע כעשיר ובא והתאונן לפני הרבי ר' הניך כי אין לו פרנסה. אמר לו הרבי: "הכיצד? והלא אומרים עליך שאתה בעל עסקים גדולים ומרויח הון תועפות ואתה בא לומר לי שאין לך פרנסה?" השיב החסיד: "רבי, אמת הוא מה שאומרים כי עסקי גדולים אבל מה טובת הנאה יש לי מהם

אם להוצאות הפרנסה חסר לי ורק ההון שלי הולך וגדל".
ובשלחן השבת אמר הרבי לפני המסובין: "שמעתי מכהן מיוחס שגם אם מנהלים עסקים גדולים ומרויחים הון תועפות, אין זאת אומרת עדיין שיש לבעל העסקים כדי פרנסתו, רק הונו הולך וגדל. הבה ונלמד מכאן מוסר השכל להרבות במצות ומעשים טובים לא על מנת שתגיע לידנו טובת הנאה, אלא כדי להגדיל את הון המצוות"⁶.

לאברך צעיר אחד שמרר לפניו בבכי מחמת צער אמר לו ר' הניך: "כאשר הייתי ילד קטן ולמדתי ב"חדר" זוכר אני שלמדנו חומש והמלמד השגיח שנביט בתוך הספר שלפנינו ולא נסיח את דעתנו ממנו. היה ילד אחד שלא הביט בפנים הספר וכשנצטוו על ידי המלמד לקרא לא יזע למצא את המקום והתחיל בוכה. אמר לו המלמד: "אם מביטים בפנים, אין בוכים". כן גם אתך — אמר ר' הניך אל החסיד — תביט בפנים ותראה שאין צורך לבכות"⁷.

חסיד אחד שירד מנכסיו אמר אל הרבי ר' הניך: "אם אדם רעב ללחם, איך אפשר לו לעבוד את ה'?" השיב לו הרבי: "הלא חז"ל אמרו "זקני תורה אינו כן, אלא כל זמן שמזקינך דעתן מתישבת עליהם" (קנים פ"ג מ"ו), פירוש כל מה שהגוף נחלש, כח השכל מתחזק ומתגבר יותר. והרמב"ם בסוף מסכת קנים אומר: בשעה שהם מזקינך ונחלשים ויפסיד גופם תרבה חכמתן ויתחזק שכלם ויוסיפו שלימות"⁸.

ופעם בא אליו חסיד, אשר יצא עליו שם רע, והתאונן לפני הרבי כי חסידים מוציאים עליו דבה וטופלים עליו דברים מגונים. "ומה אתה אומר?" — שאל אותו הרבי ר' הניך. "אני — השיב החסיד — אומר אשרי מי שחושדין בו

ואין בו". "מוטב אם כן — אמר לו הרבי — שתתן את דעתך על "אשרי יושבי ביתך" ולא תלך למקומות המביאים עליך חשד" ⁹.

חסיד אחד בא אל ר' הניך לאחר מחלה קשה שחלה בה ונתרפא. אמר לו ר' הניך: השי"ת עזר לך חוץ מדרך הטבע, לכן עתה עליך להשתדל לעשות מעשים יותר מן הטבע" ¹⁰. כמחנך גדול ידע ר' הניך לקרב את עבודת ה' להשגתם של פשוטי העם ולעורר בלבם אהבת ה'. "מה פירושו של מאמר חז"ל "דרך ארץ קדמה לתורה"? שואל ר' הניך ומסביר: פירושו שגם בלי צו התורה היינו צריכים לעבוד את הבורא ב"ה, מחמת שהוא טוב ומטיב ונותן לאדם כל צרכו. משל לאדם חולה שנתיאש מחייו. ופתאום בא רופא מומחה ומצילו, ולא עוד אלא גם נותן לו מעות משלו הלא יאהב האיש את הרופא הזה שי"א אותו וגם נתן לו מעות. כך גם אנו נאהב את ה' גם בלי צו התורה רק מחמת דרך ארץ שנותן לנו הכל" ¹¹.

התורה מזהירה אותנו — אומר הרבי ר' הניך — "השמר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". משמע שבכל דור ודור רואות עינינו מתן תורה וכל אחד ואחד מישראל מקבלת לפי מדרגתו. ומניין שעיינינו רואות? ראייה לדבר שפעמים רבות באה באדם התלהבות גדולה מאד בעבודת ה'. מכח מה בא זה? אינו אלא משום שבאותו רגע יש לו קבלת התורה. ומאחר שהאדם רואה זאת בעיני עצמו, צריך שהתלהבותו לעבודת ה' תהא בו בכל פעם באותו הכח ובאותה המדרגה כמו שהיתה בשעת קבלת התורה. אלא שחסרוננו של האדם שהוא מיד שוכח. ועל כן הזהירה התורה לכל אחד ואחד "השמר

לך פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך". והדברים נאמרו גם בשביל הזמן הזה ולכל הדורות¹².

בשעה שאדם לומד תורה הקדושה — היה ר' הניך אומר — יראה את עצמו כאילו קבל מכתב מאביו הנמצא במרחקים. הלא ישתוקק מאד לדעת מה כותב לו אביו, וכשקורא וחוזר וקורא במכתב כאילו רואה בכל פעם את אביו לפני עיניו¹¹. אף הוא היה אומר: העיקר בכל דבר היא הכונה, שכן הזוהר הקדוש מדגיש כי מצוה בלא כונה אינה מצוה. וזוהי שיטתו של רבי שמעון בן יוחאי בעל הזוהר — אומר ר' הניך — שגם בש"ס הוא סובר לשיטתו "דדבר שאין מתכוין מותר"¹¹ ב.

כיצד היה מדריך את חסידיו? היה משוחח עם כל אחד ואחד ביחידות והיה אומר לכל אחד רעיון יסודי בחסידות על ידי מאמר חז"ל או מימרא או עצה, הכל לפי השואל והמבקש.

לאברך אחד שבקש ממנו להסביר לו כיצד נעשים חסיד אמתי אמר:

מצינו במס' אבות (פרק ו) "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו'" ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן". מהו "ומכשרתו" והרי ענין כשרות חל על בהמה ולא על אדם. אלא — מסביר ר' הניך — כמו בבהמה כשיש עליה סירכא ממעכים וממשמשים בה עד שמסירים מעט מעט את הסירכא והבהמה נשאת בכשרותה. כך גם באדם על ידי "תורה לשמה" מסיר הוא מעליו לאט לאט את הזוהמה שדבקה זו והוא נעשה לחסיד חלק וישר ("א גלייכער חסיד")¹³.

ביחוד הדריך את האברכים הצעירים לאחר חתונתם. לאחד

מהם אמר: "דע לך שבלשון התלמוד נקרא רחם האשה "קבר".
מדוע מפני ששם אפשר להקבר..."

לחתן אחד קדם חופתו אמר: "דע לך ענין של פריה ורביה!
כל אדם שהוא עבד נאמן להקב"ה חייב להשתדל להעמיד
במקומו לאחר פטירתו בן ירא שמים עבד נאמן, שכן דרך
אוהב נאמן למלך!"¹⁴

כדרכם של חסידים לבא לצדיקים שונים, היו מזדמנים
אצלו גם לא מחסידיו.

ופעם נזדמן לאלכסנדר חסיד אחד שלא מחסידיו. בשבת
בא אל שלחנו של ר' הניך. בשעה שר' הניך הגיד תורה ישב
אותו חסיד ודבר עם מי שהוא, כי היה סבור שאינו מחויב
לשמוע תורה ממי שאינו רבו. עד שהרגיש בו ר' הניך, קם
על רגליו ואמר לפני כל הנאספים: "חז"ל אמרו כל המהרהר
אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה" פירוש הדבר כל מי
שמהרהר "אחר רבו" כלומר, סבור הוא שאחר הוא רבו ולא
זה ושלפניו, ושעל כן אינו מחויב לשמוע תורתו, — הריהו
כאילו מהרהר אחר השכינה. הבין החסיד שאליו מכוונים
הדברים ופסק מלדבר.¹⁵

פעם התאונן לפניו חסיד אחד שהוא סובל מרגש קנאה,
גאווה וכבוד ואינו יכול להתגבר על תאוות אלו. השיב לו ר'
הניך באמרה קצרה הקולעת למטרה: "קנאה — נאך וואס,
תאווה — צו וואס, כבוד — פאר וואס (קנאה במה, תאווה למה,
כבוד — על מה)"¹⁶.

מעשה בחסיד הידוע ר' משה מעיר רדושיץ שנזדמן
לאלכסנדר והסס אם להכנס אל הרבי ר' הניך. תוך כדי
פקפקיו דחפוהו החסידים לתוך הדרו של הרבי. נכנס והזכיר

את בנו החולה במחלה אנושה. אמר לו הרבי ר' הניך: "מהר וסע לביתך". עשה כך הספיק לבא לרדושיץ להלוית בנו. לאחר שקם מ"שבעה" נסע לאלכסנדר אל הרבי ר' הניך ואמר לפניו: "חוששני שהרבי ר' הלל שאני ממתנגדיו ענש אותי ולכן חלה בני ומת". השיב לו ר' הניך: "אל לך לחשוש שר' הלל עשה כן. כי גם לצדיק עצמו העונש אינו טוב"¹⁷.

הוא היה זוכר את כל חסידיו בשמותיהם וגם את ילדיהם הקטנים שהיו רגילים לקחת עמהם בבואם אל הרבי.

באלכסנדר היה נהוג שבערב שבת היו עורכים רשימה של כל הבאים ולפי רשימה זו היה הרבי מחלק יין ליד השלחן בליל שבת קדש למסובין. פעם באו לשבות אצלו חבורה גדולה של חסידים מדזאלאשיץ. הרבי קרא בשמותיהם מתוך הרשימה שבידו וציוה להגיש לכל אחד מהם יין. בתחלה קרא בשמו של חסיד ידוע ר' בריש. כעבור כמה רגעים קרא הרבי לתת יין לבעריל מדזאלאשיץ. אמר לו בנו ר' יחיאל פישל: והלא בעריש מדזאלאשיץ כבר קבל יין. השיב לו אביו הרבי: "ישנו בחבורת החסידים מדזאלאשיץ נער קטן ששמו בעריל והוא עוד לא קבל יין"¹⁸.

בחלוקת היין היה הרבי ר' הניך מקפיד מאד על סדר החלוקה למי להקדים ולמי לאחר. קרה פעם שבנו ר' יחיאל פישל הזכיר לפניו כמה פעמים שפלוני החסיד טרם קבל יין. לקח אביו את הכוס הביט בה ואמר: "הרבי ר' בונים מפשיסחא רגיל היה בשעת חלוקת היין ליד שלחנו לומר: "הכר נא למי החותמת" פירוש הדבר שעל כל כוס וכוס נחתם למי היא נועדה"¹⁹.

פעמים רבות היה מספר איזה מעשה שקרה בדיחה או

מוסר השכל. פעם בשעת חלוקת היין קרא בשמו של חסיד אחד והושיט את כוס היין עבורו. אולם החסיד הזה לא היה אותה שעה ליד השלחן ואחר במקומו נטל את הכוס ושתה את היין. ר' הניך לא הקפיד הפעם, רק אמר אליו: „אספר לך מעשה כלפי מה שעשית עתה. נזדמנתי פעם לביתו של יהודי כפרי. בקשני הכפרי לבחון את בנו בגמרא. כששאלתי את בנו הנער מה הוא לומד בגמרא, השיבני: מסכת ביצה פרק הראשון ביצה שנולדה ביו"ט ב"ש אומרים תאכל וב"ה אומרים לא תאכל". שאלתיו: מה עושה הלל עם ביצה זו? השיב לי: בעת שהלל כאן אין אוכלים את הביצה, אך בעת שאיננו כאן אוכלים אותה.

גם כשהיה לאחד החסידים „ספראווע" — ענין של משפט בערכאות היה בא אל הרבי להתייעץ. והיה ר' הניך מצוה לקרא לפניו את ה„ספראווע" ככתבה בלשון המדינה. ידוע היה לכל שאין הרבי שומע את לשון המדינה ופעם שאל אותו חסיד אחד: „הלא רבינו אינו מבין רוסית ולמה לקרא לפניו?" השיב ר' הניך: „אנו יודעים כל שבעים לשון, שכולן ישנן בתורה. ככתוב „הואיל משה באר את התורה", פירשוהו חז"ל: „בשבעים לשון", אלא שאין רצון להשתמש בתורה זו"¹⁹א. על ידי שיחותיו עם כל אחד ואחד מחסידיו הכיר אותם לא רק בשמותיהם בלבד, אלא את כל תוכם ופנימיותם. ואת כל מחשבותיהם והגיגי לבם. קרה פעם שאצל חסיד אחד נגנב באכסניא כל כספו ובא והתאונן לפני הרבי. הרבי מיד הבין שזהו מעשהו של אחד מחסידיו. קרא לו וציוה עליו להחזיר את הכסף לבעליו. וכיצד ידע מיהו הגנב? ספר ר' הניך כך: החסיד שגנב את הכסף היה פעם אצלו ודברו אז בסוגיה

„משביעין אותו שבועה שאינה ברשותו“. שאל החסיד מה תועיל השבועה? הלא יכול בשעת מעשה למסור את החפץ לרשותו של אחר ויצא ידי חובת שבועה שהחפץ אינו ברשותו. מן הקושיא הזאת הבנתי — אמר ר' הניך — שהאיש הזה מסוגל לגנוב.²⁰

הרבי ידע ממה מתפרנס כל אחד מחסידיו ואם משיג את פרנסתו בדרך כשרה.

ומעשה בחסיד אחד סוחר מלודז שבא אליו. שואלו הרבי במה הוא עוסק? השיב החסיד שהוא סוחר ב„מץ“. שאלו הרבי מה זה „מץ“? השיב החסיד בגמגום: „מץ היא סחורה שהאורגים זוכים בה ע“י תחבולות שונות“. כעס הרבי וקרא עליו בקול: „אם כן, אמור בפשטות שהנך סוחר בגנבות“.²¹

פעם לחג השבועות בא קהל גדול של חסידים לאלכסנדר אל הרבי. אחד מן החסידים נכנס אל נכדו של הרבי, ר' פנחס יעקב, ובקש להפקיד אצלו את שעון הזהב שלו עד לאחר החג. ר' פנחס יעקב שכב אותה שעה במטתו, לקח את השעון מידי האיש והניחו מתחת לכר מראשותיו. החסיד שהה עוד כמה רגעים בחדר והיה בטוח שר' פנחס יעקב נרדם. נגש והוציא את שעונו מתחת לכר והלך לו. אחרי החג בא החסיד הזה לדרוש את שעונו. לא רצה ר' פנחס יעקב לביישו ושלם לו את מחיר השעון. כאשר נודע הדבר לרבי קרא את נכדו ר' פנחס יעקב ואמר אליו: „אני מבין שלא רצית לבייש את החסיד ולהוכיחו על פניו כי הוא בעצמו הוציא את שעונו מתחת למראשותיך, מפני שדמו של איש מישראל שוה יותר משעון של זהב, אבל כשניגש אליך להוציא את השעון, מדוע לא השתעלת, ואז היה החסיד מפחד שמא תתעורר ותראהו

בקלקלתו ולא היה גונב את השעון²².

הוא היה רגיל לומר: "צרור החפצים שלי לא נגנב ממני מעולם בדרך". שאלוהו: הכיצד? השיב: יען בכל פעם כשאני יוצא לדרך הנני מתיאש מן החפצים שלי ומפקירם וכאשר גונבים אותם, הרי לא שלי נגנבו.

מתוך התבוננותו בחסידיו ובמעשיהם ידע להבחין מי מהם הוא חסיד אמת ומי מהם שייך ל"חסידיו של היצר" כפי שהיה מכנה אותם, בטוי זה בא לו מרבו ר' בונים מפשיסחא. והיה רגיל לספר בשם הרב ר' בונים את המעשה הבא:

"בשעה שהבעל שם טוב נתגלה בעולם והתחיל להפיץ את תורת החסידות היה היצר הרע צועק מרה: מה לעשות, הלא חסידי הבעש"ט יכבשו את העולם כולו בקדושתם! עד שמצא עצה: להכניס מאנשיו אל בין חסידיו של הבעש"ט. בא ואמר להם: מעשיכם רצויים, אבל הנכם מעטים מכדי לקיים אפילו מניין משלכם בכל קהלה וקהלה ועל כל פנים צריך שתהיו עשרה איש בכל מקום כדי לקיים מה שאמרו חז"ל (ברכות ו). "בשעה שישראל עונין אמן יהא שמיה רבה מבורך, הקב"ה מנענע בראשו". ואימתי אפשר לישראל לומר "אמן יהא שמיה רבה" אם לא בצבור של עשרה?" הלך והוסיף עליהם בכל מקום אנשים משלו עד שהיו ל"מנין". ולא היה להם כסף לשכור מקום לתפלה ("שטיבל") ולא בשביל ספר תורה ושאר הוצאות הכרוכות בחיי צבור. הלך היצר ומצא עשירים מבין אנשיו והכניסם שיתפללו עם החסידים ויתנו להם את כל הכסף הדרוש. אחרי שבצע את מעשהו זה אמר: "עתה אינני חושש עוד כלל מחסידיו של הבעש"ט. החסידים

שלי הם הרוב ואחרי רבים להטות". והוסיף ר' הניך ואמר: "כיום שרובם הגדול של החסידים הם מחסידיו של היצר גדולה השפעתם על חסידי האמת עד שהם מקלקלים אותם לגמרי"²³.

גדול היה כח השפעתו של ר' הניך גם על אנשים אשר החסידות היתה בעיניהם ללעג ולשנינה. מעשה בשני אברכים אשר שנו ופירשו ורצו לעשות ליצנות מהרבי ר' הניך, כדרך המלעיגים על הצדיקים. הם באו וקבלו שלום בתוך כל הבאים וכל זמן שהותם באלכסנדר תרו אחרי דברים שיוכלו לספר אחר כך לשם צחוק במושב לצים. כאשר עינם שבעה מראות ואזנם משמוע רצו לנסוע בלי ברכת הפרידה. אולם נמלכו בדעתם מדוע לא יכנסו לקבל ברכת הפרידה מהרבי ויהיה להם עוד חומר לצחוק. ר' הניך הרגיש בכונתם וכאשר נכנסו אליו לקבל ברכת הפרידה שאלם אם הם יודעים חומש. אף שהיה הדבר לצחוק בעיניהם, כי ידעו גם גמרא, כבשו את צחוקם והשִׁבו שיודעים. שאל אותם ר' הניך פירוש הכתוב "לא תעלו במעלות על מזבחי" (פ' משפטים). אמרו לו הפירוש כפשוטו. אמר להם: ואני אומר לכם פירוש אחר: "לא תעלו במעלות" איהר זאָלט ניט פאלטשען, מלשון מעל, אל תמעלו, "על מזבחי", על הצדיק הנקרא "מזבח", "אשר לא תגלה ערותך עליו", כדי שהוא לא יגלה את ערותך. ואז התחיל ר' הניך ליסר אותם על כל עוונותיהם שעשו מנעוריהם ועד עתה. נתביישו מאד האברכים, לבם נקפם על מחשבת המעל שלהם וקבלו עליהם לחזור בתשובה שלימה²⁴.

מאידך היה ר' הניך מוצא באנשים הפשוטים חסידי אמת והיה מרים אותם על נס. מורגל היה בפיו המעשה בקצב אחד

שבין חסידיו.

„כשהתחלתי להיות „רבי“ היה בא אל בית מדרשי להתפלל קצב אחד. הקצב הזה היה רגיל לעסוק במלאכתו בערב שבת עד חשיכה. פתאום היה נזכר שכבר שבת, היה זורק את כליו ורץ לבית המדרש. פעם נתאחר מאד ובא כאשר עמדו כבר בתפלת קבלת שבת. ראה זאת הוציא מקרבו אנהה עמוקה „אוי, כבר שבת“. אותה אנהה — אמר ר' הניך — לא הקצב הוציא מתוכו, אלא „היהודי“ שבקרבו הוציאה מתוך פנימיותו. וזהו שמספרת לנו התורה — המשיך ר' הניך ואמר — „ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' וידע אלקים“ (שמות ב, כג-כה) מפני שבני ישראל הוציאו מקרבם אנהה עמוקה הגיעו לידי דרגה גבוהה של דעת אלקים — „וידע אלקים“²⁵.

אל הרבי ר' הניך היו באים אליו כאל כהן מכל קצות פולין לפדות את בכוריהם. פעם בא אליו יהודי כפרי לפדות את בנו בכורו. נתן לו הרבי את הסדור לקרא את הנוסח: „זה בני בכורי פטר רחם“. הכפרי שהיה בור ועם הארץ ולא היה בקי „באותיות“ קרא: „זה בני כבודי פאטער רחום וחנון“. אמר לו הרבי: „והלא לא כתוב חנון כאן“. „רבי, אמר הכפרי — אם הוא רחום הוא גם חנון“. דבריו אלה של הכפרי העלתו ר' הניך תמיד באזני חסידיו²⁶.

ר' הניך אהב לספר על היהודים הכפריים ועל תמימותם. פעם בדרכו לקוצק עבר ר' הניך בכפר אחד. וכיון שאותו יום היה עשרה בטבת והיה זמן מנחה נתעכב שם להתפלל בצבור. נתאספו היהודים הכפריים לתפלה וכשהגיעו לקריאת התורה התחיל הבעל-קורא לחפש את פרשת „ויחל“. חפש חפש עד

שמצא „ויכל יעקב לצוות את בניו“ וקרא בה ²⁷.

הוא אהב את האנשים האלה אשר בפשטותם ותמימותם עבדו את ה' בכל לבם.

באהבה רבה ובחמלה גדולה התיחס ר' הניך אל כל המוני חסידיו, שהיו ממלאים את חצרותיו. ביחוד ליום טוב היו מתאספים אליו עם רב מקרוב ומרחוק ולא יכול בית המדרש להכיל את כולם. והיו מהם עומדים צפופים ודחוקים על „שלחנו“ לשמוע תורתו, ומהם שהיו נרדמים בחצר מחמת עיפותם. לא הקפיד עמהם ר' הניך, חמל עליהם ואמר: „שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו, עוד יגובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו“ (תהלים צב, יד-טו) — כתוב זה כלפי החסידים נאמר. הן אלה מהם „השתולים בבית ה'“ העומדים דחוקים בבית המדרש לשמע תורה, והן אלה העיפים מן הדרך שנרדמו „בחצרות“, וגם הזקנים שאינם יכולים להדחק לתוך בית המדרש — כולם „דשנים ורעננים יהיו“. את כולם כלל בברכתו זו ²⁸.

פעם בא אליו חסיד אחד. אחז ר' הניך באבנטו של החסיד ויצא עמו לטייל בחצר אנה ואנה. טיילו שעה קצרה. פתאום עמד ר' הניך מלכת ואמר: „מה יהיה אם יקחו אותנו כעת לבית דין של מעלה. מה נאמר ומה נצטדק?“ ²⁹.

פעם לקח המשמש של ר' הניך כסף מאחד החסידים שלא בדיעת הרבי. כאשר נודע לו הדבר גער בו ואמר: מצינו כאשר לקח גיחזי הכסף מנעמן קללו אלישע ואמר „וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם“ (מלכים ב', ה). וקשה: מדוע לא קללו כאשר נגש להדפה לשונמית וחז"ל דורשים שאחזה בהוד יפיה (ברכות י:), שהוא בודאי חטא גדול? אלא התירון

הוא שכאשר אחז בהוד יפיה ידע שעבר עבירה וחזר בתשובה. אבל בקחתו את הכסף מידי נעמן לא חשב זאת לעבירה. אדרבא התברך בלבו שהצליח לרמות את הרבי שלו, את אלישע, כי חשב שאינו יודע מזה ולא כלום. על כך קללו אלישע. — סיים ר' הניך³⁰.

ומעשה בחסיד שהתאונן לפני הרבי כי זה זמן רב שהוא משתעל וכבר שאל ברופאים ואין מועיל. אותה שבת קראו בפרשת תזריע. השיב לו הרבי בדרך צחות: "כתוב בפרשת היום 'והתגלח', — היס' גלח (ביידיש) ישתעל הגלח ולא אתה"³⁰ א.

פעם שאל ר' הניך: מפני מה לוקה ההולך רכיל בצרעת? הלא אמת אמר במסרו לחברו שכך וכך רעות דבר בו פלוני. ומדוע זכה אהרן להקרא אוהב שלום ורודף שלום על "השקרים" שלו שהיה הולך ואומר לאחד כי פלוני שונאו דבר עליו טובות, והאמת היתה ההיפך מזה. אלא התירוץ הוא — אמר ר' הניך — שאותו הולך רכיל שדבר אמת סופו להזדקק ל"שקרן" הזה אהרן הכהן שיטהר אותו מצרעתו³⁰ ב. החסיד ר' יוסל טורבינר בא אל ר' הניך והתאונן לפניו שרוצה לשוב בתשובה ואינו יכול. השיב לו ר' הניך: הרבי מקוצק היה אומר "אם יאמרו לי שלא אוכל לשוב בתשובה הייתי טוחן כל הרקיעים כדי לשוב בתשובה". ואני — הוסיף ר' הניך — אומר לך את הפסוק "בך בחר ד'" (דברים, ו) בחר — נוטריקון: בוקע חלוני רקיע, כל אחד מישראל יכול לבקוע חלוני רקיע כדי לשוב בתשובה"³¹.

ושוב מעשה באותו חסיד ר' יוסיל טורבינר שבהיותו באלכסנדר קדם חג השבועות חש בראשו בשלשת ימי ההגבלה

שלפני חג השבועות ונכנס אל הרבי להזכיר את עצמו. אמר לו ר' הניך: "בא ואספר לך מה שהיה עמי בפשיסחא. פעם חשתי מאד בראשי ונכנסתי אל הרבי ר' בונים להזכיר עצמי. אמר לי: בא ואספר לך מעשה שהיה בר' פרץ הגדול, (הוא החסיד הידוע מתלמידיו של ה"חווה") בהיותו בלובלין פעם חש בראשו ונכנס אל הרבי להזכיר את עצמו. אמר לו הרבי מלובלין: "פרץ, עתה הוא הזמן, חש בראשו יעסק בתורה". השיב ר' פרץ בדרך ליצנות: "רבי, והלא ישנו חרם מהמהרש"ל שלא לעסוק ברפואות הכתובות בגמרא". למשמע תשובה זו צחק הרבי מלובלין צחוק רב ושמחה גדולה ירדה עליו, ומיד פסק כאב ראשו של ר' פרץ. כאשר שמעתי ספור זה מפי הרבי ר' בונים — ממשיך ר' הניך — הלכתי תיכף לביתי ושתיתי כוס גדולה של יי"ש נעשיתי שמח ועליו וכאב ראשי סר מעלי כלא היה". כשגמר ר' הניך את ספורו לקח בנו ר' יחיאל פישל כוס גדולה יי"ש והגיש לר' יוסיל טורבינר. שתה וכאבו פג.

בא וראה כמה גדול כחם של ספורי מעשה צדיקים —

מסיים הספור ³².

ופעם בדברו מענין רוח-הקדש, ספר ר' הניך מה ששמע מפי ר' בונים בשם ה"חווה" מלובלין. ה"חווה" מלובלין ספר על אברך אחד שהיה יחד עמו אצל המגיד ממזריטש. כשישב אותו אברך בבית המדרש אצל "המגיד" ישבו שם עוד שני זקנים ודברו ביניהם. אמר אחד מהם שראה בספר אחד כששומרים על הפה מלדבר דברים בטלים ארבעים יום רצופים זוכים לרוח הקדש והוא עשה כן ולא זכה. וגם הזקן השני הודה שגם הוא עשה כן ולא זכה. אמר להם האברך: ואני

לא עשיתי כן וזכיתי. שאלוהו: הראה לנו? אמר להם: באו עמי אל הרבי ואראה לפניו. נכנסו עמו אל "המגיד". סח לפניו האברך את כל המעשה. אמר "המגיד": הצדק עמו, כי חכם עדיף מנביא.

שאלו את ר' הניך מפני מה מאחרים החסידים את זמן התפלה, שלא לפי השלחן ערוך? השיב: משל לחיילים, כל עוד שמאמנים אותם ומלמדים להם תרגילי צבא רגילים הם למלא אחרי כל פעולה בסדר קבוע ובזמן הקצוב לה. אבל משבאים הם לשדה הקרב הם נלחמים לא על פי הכללים שלמדו, אלא על פי מצות השעה, כדי לנצח במלחמה. על כן כל מי שאינו בבחינת חיל לוחם, רגיל הוא להתפלל על פי השלחן ערוך בזמנו, אבל חסידים הם בבחינת לוחמים בשדה הקרב והם בוחרים את הזמן המתאים למלחמה³³.

גם טרם היותו לרבי, כאשר שימש ברבנות התנהג כחסיד וזיה מתפלל באיחור, כדרך חסידי פשיסחא וקוצק.

פעם ישב בדין תורה עם עוד רבנים. באמצע קם ואמר: מן השמים מודיעים לי שאלך להתפלל. למחרתו חזר שוב ואמר כאותם הדברים. אחד הרבנים הנוכחים שהכיר את ר' הניך עוד מילדותו שאל אותו: ומדוע אין מודיעים לי כן מן השמים? השיב לו ר' הניך: בדרך החדוד שלו: "הן אני אינני מתפלל תפלה בזמנה ולעת צהרים כאשר תאות האכילה מתחילה להציקני, הרי זה רמז לי מן השמים שאכין את עצמי לתפלה. אבל אתה שהנך מתפלל בבקר בזמנו, ואוכל מיד אחרי זה, כיצד תוכל להרגיש כמוני?"³⁴

ולא רק יחידים היו באים אליו, אלא קהלות שלמות פנו אליו לקבל עצה מפיו בשעת צרה, והוא היה משיב להם

בדברי עדוד וחיוזוק וממתיק את הדין עליהם. פעם שלחה קהלת גריצא מכתב אל ר' הניך ובקשו ממנו להתפלל בעדם בעת שמגפת החלי רע שלטה אצלם וכתבו במכתבם שמות כל בני ביתם ובקשו שהרבי יתפלל בעדם שהשי"ת יצילם מדבר רח"ל.

ר' הניך השיב להם: "דבר" נוטריקון "דשנת בשמן ראשי" וה' יהפוך להם את הצרה לשמחה. ועודד אותם שיתחזקו ולא יפחדו. וכשהמגפה נעצרה כעבור זמן מה, ראו החסידים בכך מופת של הרבי³⁵.

לפני מקורביו אמר פעם: "דעו לכם שכל הצרה של המגפה באה ממחשבות רעות שיש לבני ישראל ככתוב "כי צוררים הם לכם בנכליהם" (במדבר כה, יח), והעצה היא להתרחק ממחשבות רעות וממעשי נוכלים ורמאות.

בהיותו רבי וגם כהן כבדוהו חסידיו ב"פדיון הבן" ובכל פעם שהשתתף במסבה כזאת היה משמיע דברי תורה, ומקצת תורותיו אלו נשארו בזכרונם של חסידיו. פעם בהיותו בשמחת "פדיון הבן" אצל אחד מחסידיו אמר דברי הסבר על הגמרא בפסחים (קכא.) "כהן דקמטי הנאה לידיה". ובאמת קשה, אמר ר' הניך — למה אנו אומרים "פדיון הבן"? והלא הוא נשאר בקדושת בכור גם לאחר פדיונו? אלא שהכהן צריך להמשיך קדושה עליו משום שהוא הבכור ואימתי יכול כהן להמשיך קדושה רק כשמגיעה טובת הנאה לידו, לכן מדייקת הגמרא "כהן מברך דקמטי הנאה לידיה"³⁶.

גם לקהלות אחרות מחוץ לאלכסנדר היו מזמינים את ר' הניך למצות "פדיון הבן". פעם הזמינוהו ל"פדיון הבן" בקהלת זגערזש. הוא נסע בלוית כמה מחסידיו וביניהם גם

ה"שפת אמת" שהיה אז רב בגור. וגם ר' ליבוש ברלינר, חתנו של הגאון בעל "נפש חיה" מקאליש היה שם. ישבו הרבי ר' הניך עם ה"שפת אמת" בחדר אחד. נכנס ר' ליבוש. אמר לו הרבי: ליבוש, שב. אמר ר' ליבוש, שהיה עדיין אברך צעיר: "איזה מחותן אני כאן?" אמר לו ר' הניך: "אם כן, תהיה מחותן". ובאמת נתקיימו דבריו ור' ליבוש נעשה אחר כך מחותן עם בנו של ה"שפת אמת", האדמו"ר ר' אברהם מרדכי מגור. בנו בכורו הרה"ח ר' מאיר הי"ד היה חתנו של ר' לייבוש ברלינר³⁷.

ופעם הזמינו את ר' הניך ל"פדיון הבן" בל"ג בעמר תוך הסעודה הגיע מברק שהרבי ר' מנדל מוורקי חולה מאד ומבקש להתפלל עליו. אמר ר' הניך: "באמת יום הילולא הוא הזמן המתאים לבקש על חולה. כתוב "כי עלה אלקים בתרועה" והרבי ר' שמעלקע מניקלשברג פירש: "תרועה" לשון שמחה, אלקים — מדת הדין — עלה, נסתלק בשעת שמחה. והנה ל"ג בעמר הוא יום הילולא ולכן מדת הדין אינה שולטת ביום זה"³⁸.

משנעשה "רבי" הנהיג ר' הניך מנהג חדש לקבל גם נשים עם "פתקים", דבר שלא נהגו לא בפשיסחא ולא בקוצק ולא בגור. המשמש שלו לא רצה מתחלה לתת לנשים להכנס אל הרבי. אמר לו ר' הניך בהלצה: "דע לך, כשנעשים "רבי" הרי זה עונש מן השמים, ובענין עונשין כבר אמרו חז"ל "השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה" ולכן אין אני יכול לפטור את עצמי מלקבל גם עונש זה. תן להן לנשים

פרק ו

ספוריו ומשליו של ר' הניך מאלכסנדר

האדמו"ר ר' הניך מאלכסנדר מפורסם היה בספוריו ומשליו. אחד מנושאי הספורים שימש לו הטיפוס של היהודי הכפרי, ספוריו הצטיינו בעממיותם והיו מבדחים את קהל שומעיו, אולם עיקרם היה המוסר השכל.

פעם בליל תשעה באב התישב על סף בית המדרש בפשיסחא וספר:

מעשה ב"ישוב'ניק" (כנוי ליהודי כפרי) אשר ישב כל ימיו בכפר בין הגויים. יום אחד החליט לעזוב את הכפר ולעבור לעיר כדי לחיות בין יהודים. אמר ועשה.

כיון שהיה בור ועם הארץ לא ידע דין ולא מנהג ואף סדר פסח לא ידע כיצד עורכים. הגיע ליל הסדר שלח את אשתו אל השכן לשאול כלי ובינתיים תראה כיצד עורך השכן את הסדר.

הלכה וראתה שהשכן מתקוטט עם אשתו ומכה אותה במקל. חזרה. שאל אותה בעלה: מה ראית? שתקה האשה. חזר ושאל והיא שותקת. נתכעס האיש, לקח מקל והתחיל מכה אותה. קראה אליו אשתו: "אם ידעת מראש, למה שלחת אותי?"

ר' הניך גמר את ספורו וכולם פרצו בצחוק. היה שם ר' יחיאל מאיר מגוסטיניץ. האו ירד לסוף כונתו של ר' הניך ואמר:

כל הלילה בשלום והתעורר למחרת היום למועד הנכון. עתה אין הוא יודע מה יעשה. הוא ציוה לעשות שתי קדרות "חמין" בשביל שני ימי שבת, אבל הפעם היתה אצלו השבת רק יום אחד.²

והנה ספור אחר :

מעשה במשרתת אחת מפולין, שהשכירה את עצמה לבית יהודי בארץ אשכנז. לפני שבעלת הבית יצאה לשוק ציותו עליה להשגיח על המרק, לשיתחיל לרתוח, עליה "אפשרעקען" — כך אומרים באשכנז ובפולין קוראים לזה "אפשויען" — (היינו להסיר זוהמת הקצף מעליו). המשרתת לא הבינה מה כונת המלה "אפשרעקען" וחשבה כפשוטו "להבהיל" את המרק. וכאשר ראתה שהמרק רותח ומעלה קצף לקחה מטאטא ונפנפה בו מעל הסיר אנה ואנה, עד שהסיר נהפך והמרק נשפך. אהא — אמרה בלבה — "הבהלתי" כראוי את המרק. כאשר בעלת הבית חזרה וראתה את הנעשה במרק כעסה מאד ולא שעתה לדברי התנצלותה של הטבחית וגרשה אותה מן הבית.³

משל המשרתת הטפשה הוא לימוד לחסידים שגם בשעה שהם אינם יורדים לסוף דבריו של הרבי כיצד לתקן את עצמם ולטהר את חייהם מן הזוהמה, — עליהם לשמור על כל פנים על העיקר שלא לקלקל.

והנה מעשה שספר ר' הניך בשוטה אחד. השוטה הזה לא רצה לשכב לישון, כי חשש שאם יפשוט את בגדיו, למחרתו לא יוכל למצא אותם, כי לא יזכור את המקום אשר בו הניחם. מה הוא עושה? נוטל פסת ניר ורושם בה היכן הניח כל מלבוש ומלבוש שפשט מעליו. בכדי שיוכל לישון במנוחה בלילה

„השחוק למה? וכי לא טוענים אנו אל הקב"ה: אם ידעת שנחטא, למה שלחתנו לגלות?¹

ופעם ספר מעשה ב„ישובניק“ כיצד הוא מבלה את ליל שבת אצלו בכפר. בחורף כשהלילות ארוכים הוא שוכב לישון מיד לאחר שאכל את סעודת ליל שבת, ועד חצות הלילה כבר ישן די צרכו. לאור הירח המאיר לתוך החלון הוא מתעורר וחושב שכבר האיר הבקר. הוא מעיר את בני הבית ועומד להתפלל תפלת שחרית. אחרי שגומר תפלתו, מקדש ומצוה להוציא את ה„חמין“ מן התנור ולהגיש לשלחן. אחרי אכילת החמין הוא שוכב שוב לישון וכשהוא מתעורר הירח עומד לשקוע כרגיל לפנות בקר, אבל הוא מדמה שזו השמש שוקעת שהגיע זמן „מנחה“. קם, מתפלל מנחה, אוכל „סעודה שלישית“ ושוב שוכב לנמנם קצת. וכשמתעורר מתנומתו ורואה שהאיר הבקר חושב הוא שזהו בקר של יום ראשון. הוא מעיר את בנו ומצוה עליו לרתום את הסוס לעגלה כדי לנסע העירה למכור את החלב. כשהוא מגיע העירה לתמהונו הגדול רואה הוא שבעירה הוא בקר של יום שבת קדש. אין איש קונה ממנו חלב, וכל אחד לועג לו ומחרפים ומגדפים אותו על שמחיל את השבת. והוא, שכבר שבת את שבתו, אינו יכול בשום אופן להבין מה כל החימה הזאת עליו שבא העירה עם חלבו. „אין זאת — אומר הוא בלבו — שבעיר הם שובתים שני ימי שבת רצופים“ ובלי שהיות הוא פונה עם סוסו ועגלתו חזרה לביתו לכפר. ומאחר שיש לשבות שני ימי שבת הוא מצוה בבואו לביתו להכניס לתנור חמין לכבוד יום שני של שבת.

אולם בליל שבת הבא כבר לא האיר לו הירח והוא ישן

ולמחרתו ימצאם במקומם. כשהתעורר בבקר הוא לוקח את פסת הניר וקורא מתוכה: מגבעתי — כאן, מכנסי — שם, וכן הלאה. לאחר שמצא את כל בגדיו לפי הרשום ולבשם הוא שואל לבסוף „ואיה אני? ומתחיל לחפש את עצמו במטה, בארון ובכל שאר מקומות בחדר ואינו מוצא את עצמו. „כך יקרה גם לנו“ — סיים ר' הניך את ספורו.⁴

בתשעת הימים שבין ראש חדש אב לתשעה באב נהוג כרגיל שלא לאכול סעודות בשר, אולם ר' הניך כמנהג חסידים היה עושה סיום „מסכת בימים הללו וערך סעודת מצוה עם חסידיו. ובשעת הסעודה אמר בוז הלשון:

בימים קדמונים בבוא „תשעת הימים“ היו מתהלכים בעלי הבתים בעצבון וברוגז על ששרף הקב"ה את בית המקדש. אבל מעת שישנם חסידים הם עורכים סעודות ואומרים: היה בית המקדש, יש בית המקדש ויהיה בית המקדש ואגב כך ספר ספור:

כאשר אשמדאי השליך את שלמה המלך מכסאו, בא שלמה לכפר אחד ואמר שהוא שלמה המלך. כאשר שמע בעל הכפר אסף את כל בני כפרו ומהסביבה וישחטו צאן ובקר ויערכו סעודה כראוי לכבוד מלך. כאשר הסבו לאכול התחיל בעל הכפר בשבחו של האורח, ספר כל גדולתו וסיים: ועתה צאו וראו מה עלתה לו לשלמה המלך וכיצד ירד מגדולתו. כאשר שמע שלמה דברים אלה מפּי בעל הכפר נמס לבו מרוב צער ובושה ולא יכול לטעום מכל המאכלים הטובים אשר הוכנו לכבודו.

הלך שלמה ובא למקום אחר ופגש בחסיד אחד. כאשר שמע החסיד שהוא שלמה המלך שמח בו מאד ונחם אותו

בדברים טובים שלא ידאג כי הוא היה שלמה והוא ישוב להיות שלמה המלך, אף שלפי שעה ירד מגדולתו אל יתיאש שעוד ישוב לגדולתו ולמלכותו כבראשונה. והזמין אותו לסעוד עמו. אמנם התנצל כי הסעודה אשר ערך לכבודו היא דלה. כי החסיד לא היה עשיר, אך מה שיש לו יאכלו יחד. שמת מאד שלמה כי החיה החסיד את נפשו בדבריו הטובים יותר מכל מעדני מלכים. ועל כך אמר: טוב פת חריבה ושלוה בה (משלי יז) ⁵.

הרבה פעמים בהסבירו איזה מאמר חז"ל או פסוק בתורה היה מביא משל או ספור. על המאמר בגמרא עירובין (נד). "דעלמא דאזלינן מיניה כהילולא דמי". משל לאחד שבא מעירה קטנה לורשה העיר ושמע בבית הסמוך קול מצהלות חתנים מחופתם. חשב בלבו בודאי משיא בעל הבית ההוא את אחד מבניו. והנה למחרתו שמע שוב קול שמחה מאותו בית. גם ביום שלאחריו וכן שאר הימים, בכל יום ויום. שאל: וכי יש לאיש הזה כל כך הרבה בנים כמספר ימות השנה שעורכים בביתו חתונות בכל יום ויום? צחקו השומעים ואמרו לו: שאין זה איש אחד שמשיא את בניו כל הימים, אלא הבית הוא "בית חתונות" ובכל יום שוכר איש אחר את הבית לערוך בו את חתונת בנו. כך גם העולם הזה — בית הלולא, — סיים ר' הניך — זה מרקד היום והשני למחר ולא איש אחד מרקד תמיד ⁶.

כתוב בתורה "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל" (דברים כח, מז). ומדוע מגיע בעד זה קללה? — שואל ר' הניך ומשיב בספור:

מעשה ביהודי כפרי אחד ששכר עבור בנו מלמד ללמדו

תפלה וקריאה בסדור למען ידע לומר "קדיש" אחריו. הבן לא היה לו חשק רב ללמוד והמלמד לא ראה ברכה בכל עמלו אשר עמל עמו. בא המלמד והתאונן באוני האב עליו. החליט האב שהמלמד יבחן את הבן בכל שבוע בנוכחותו ואם לא ידע לענות על השאלות יכהו במקל העבה שהכין. באה שעת הבחינה. פתח המלמד את הסדור לפני תלמידו ושאל: "אמור, מהו שמתחת לאל"ף?" השיב הנער נכונה. — "ומהו שמתחת לגימ"ל? גם זאת ידע. — ומהו מתחת לה"א? — שתק הנער. — "אמור, מהו שמתחת לה"א?" חזר המלמד ושאל. — "לא אגיד" — השיב הנער. ולכסן את מבטו אל אביו. האב שעמד עם המקל ביד כל שעת הבחינה נהנה מתשובותיו הנכונות של בנו. אך משראה שפתאום נתעקש ואינו משיב לשאלת המלמד, התקרב אליו בצעקה וקרא: "אמור מיד, ולא..." והרים את מקלו עליו. נבהל הנער ומהר לענות: "מתחת לה"א (חציר, בלשון יידיש) מוטל עגל שגנב אבא מן השכן".

זהו מה שהתורה מדגישה "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה" — מי יודע מה מסתתר מאחורי העצבות הזאת! — סיים הרבי ר' הניך ⁷.

ופעם בשבת פרשת פרה בדברו מענין פרה אדומה אמר: אספר לכם מעשה שהיה בשנים קדמוניות. בישוף אחד גזר אומר שרוצה לעמוד על הויכוח עם היהודים שבעירו. אם היהודים ינצחוהו — דמיו בראשו לעשות עמו כרצונם, ואם ח"ו הוא נוצח יעשה הוא ביהודים כרצונו להרגם ולאבדם. גזרו היהודים צום ובכי ומספד.

בא איש אחד פשוט מהמוני עם ואמר להם ליהודים

בעיר ההיא לבל ידאגו, שהוא יעמוד על הויכוח עם הבישוף. והבישוף הכין בימה והזמין את כל המלכים והשרים למען יעמדו גם הם וישמעו מי יזכה בדין. ובבוא היום המיועד עמד הבישוף על הבימה ואלפי אנשים עמדו ביבו לשמוע מי ינצח. עמד הבישוף וקרא שיבא המתוכח מצד היהודים.

והנה מבין קהל היהודים יצא יהודי אחד פשוט התקרב אל הבימה, פנה אל הבישוף ושאל אותו שיאמר מה פירוש המלים "איני יודע"? — "איך ווייס נישט" — השיב הבישוף. כאשר שמעו האנשים שעמדו מסביב הבישוף שהוא משיב בפה מלא "איך ווייס נישט" דחפוהו מעל הבימה והרגוהו, כי הם לא הבינו מה שאל היהודי וחשבו שהיהודי נצח.

ראו היהודים את ישועתם ותמהו כיצד עלה על דעתו של האיש לנצח את הבישוף בדבר זה. אמר להם האיש: "ראיתי בעברי־דייטש שכתוב שם על "איני יודע" — איך ווייס נישט. העליתי בדעתי שאם ה"עברי דייטש" אינו יודע, הבישוף בודאי לא ידע".

רואים אנו — אמר ר' הניך — כי מן "איני יודע" באה ישועה גדולה לישראל. ופרה אדומה גם היא ענין של "איני יודע", ענין של סוד, ויכול כל אחד ואחד לזכות בישועה על ידה.⁸

בשנת תרכ"ח בשנת השבעים לחייו חלה ר' הניך וסבל יסורים קשים, אבל נשא אותם באהבה ועד הרגע האחרון

של חייו לא אבד את חוש ההומור שלו. הוא הוסיף לקבל את חסידיו על אף חולשתו וזכר כל אחד ואחד מהם.

בראש השנה האחרון לחייו לא נתן ידו לכל אחד בשעת הפרידה, אלא ציוה שיתאספו במוצאי החג בחצר למול חלונו והוא פתח את החלון של חדרו וברך את כולם בברכת כהנים. בנו של חסיד אחד שלא חכה לברכת הרבי ונסע לביתו בלי ברכת הפרידה חלה בדרך וחזר עמו אביו לאלכסנדר. שאל אותו הרבי מדוע בנו לא קבל את ברכת הפרידה לפני שנסע. השיב החסיד: הלא איש לא קבל ברכת הפרידה מאת הרבי, רק עמדו בחצר. "אמנם כן, השיב הרבי אולם בנך לא היה בחצר בשעת הפרידה"¹.

כרגיל היו מזמרים ליד שלחנו בשבת על פי מצותו. פעם ציוה לאחד המנגנים שלו לזמר ניגון ידוע. לאחר שגמר המנגן אמר ר' הניך: "גם ניגונים כשמזקינים מאבדים את טעמם. לפנים כשהיו מזמרים את הניגון הזה בפשיסחא אצל הרבי ר' בונים, היה מרומם את לבנו, ועכשיו אבד טעמו". והוסיף: "כן הוא באמת. צריך להודרו ולהכין הרבה לימי הזקנה. ועל כך אנו מבקשים מאבינו שבשמים "אל תשליכנו לעת זקנה", כלומר שלא להשליכנו לתוך הזקנה, שאז נאבד הטעם. אולם, לפעמים דוקא הזקנה היא הטוב, כי בהגיענו לעת זקנה אנו רואים שאחרי שכל כך עשיתי עדיין איני ולא כלום, הריני צריך לשוב ולהתחיל לעבד מחדש. ובכל יום ויום צריך לעשות כך כיון שכתוב "המחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית"².

ואמנם התכוון כל ימיו ר' הניך לשעת זקנה כמו שקבל גם מרבו מקוצק שאמר על הפסוק במשלי "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה", אלא יוסיף לחנך את עצמו

אף בימי זקנותו.

בפורים תר"ל שכב חולה במטה. כאשר הגיע זמן קריאת המגילה, בקש שיתנו לו את המגילה וכסה בה את פניו. אחרי זה מצאו כתמי דם על המגילה במקום הנאמר "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים", בשעה שקרא במגילה והגיע למקום זה פרץ דם מאפו ונשאר הכתם על המגילה.³

וכשבא במיוחד לבקרו החסיד ר' פנחס פישלס מירושלים התגבר ר' הניך קם ובקש ממנו שילווהו אל המקוה. בדרך סיפר לו מעשה מימי נעוריו בהיותו בפשיסחא תלמידו של "היהודי הקדוש". היה שם חסיד מפורסם בשם ר' פרץ הגדול. פעם חלק היהודי הקדוש תפוחים ונתן לו לר' הניך הצעיר תפוח, ועוד תפוח, ועוד. "כאשר נתן לי התפוח הרביעי — מספר ר' הניך — רצה ר' פרץ להוציאו מידי ולא נתתי. אז קרע ממנו החצי ונשארו בידי שלשה תפוחים וחצי התפוח. הרגשתי שהוא יורד לחיי. ובכל זאת מחלתי לו — אמר ר' הניך לר' פנחס פישלס.

ר' הניך זכר את המעשה בתפוחים עד יומו האחרון וראה בהם רמז לשנות מנהיגותו. הוא הנהיג את עדתו רק שלש וחצי שנים.⁴

בשנה האחרונה לחייו כשהיה חלש ביותר באו כל גדולי חסידיו לבקרו. הוא ידע שימיו קרובים. ביומו האחרון ממש היה אצלו ר' אברהם מפוריסוב, נכד של "היהודי הקדוש". ור' הניך שהיה רגיל תמיד לבדח את דעת חסידיו ולספר ספורים מבדחים גם הפעם סיפר לר' אברהם מפוריסוב את המעשה הבא:

מעשה בקווק שבא אל חסיד אחד ואמר לו: "חאזיאין"

(אדון, ברוסית). החסיד לא הבין ואשתו שאף היא לא ידעה רוסית, פרשה על פי דרכה לבעלה את דברי הקווקז: הוא אומר לך שאתה חזן, שתשיר לפניו. פתח החסיד והתחיל שר "בני היכלא". נתקצף הקווקז והתחיל להכותו. אמרה לו אשתו לחסיד: אתה רואה שאינו רוצה בניגון זה. רוצה הוא ניגון חדש...". ובמלים אלה הוציא ר' הניך את נשמתו, כשבת צחוק מרחפת על שפתיו.⁵

הוא נפטר בי"ח אדר ב' שנת תר"ל בן שבעים ושנים. נתקיים בו הכתוב "את מספר ימיך אמלא".

בעזבונו נמצאו שוברות על 12,000 רובל כסף שהעביר למוסדות הצדקה בארץ ישראל מכספי "פדיון הבכורות" אשר אסף במשך חייו ככהן. מכסף הזה לא השתמש מעולם וכולו היה קודש למען א"י ותמורת זאת שלחו לו מארץ ישראל מתנות-כהונה כלי כסף מעשה מחשבת.⁶

ספרים לא כתב הרבי ר' הניך. לא נשארו ממנו בכ"י אלא כמה שו"ת בהלכה, מכתבים, דרשות וכמה שירים ותיכודות. רובי תורותיו שאמרם בעל-פה נרשמו בידי חסידיו, בראש וראשונה ע"י ה"שפת אמת" זצ"ל. כל אלה כונסו יחד ע"י שנים מנכדיו ונדפסו בס' "חשבה לטובה" פיעטרקוב, תרפ"ט. וכן נדפסו מדבריו גם בספרים אחרים כמו שציינתי בהקדמתי ובמקורות שבסוף הספר. הבאתי גם דברים שלא נדפסו בשום מקום ואשר שמעתי מפיו אנשים חיים וכמה תורות העתקתי מתוך כ"י של הרה"ג מרדכי דב שפילברג זצ"ל, מוטיקי חסידי אלכסנדר.

מתורותיו

בראשית א, א: „בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו“. אם בראשית בתחלת היום, בבקר הולך האדם וחושב כי ברא אלקים את השמים ואת הארץ, אז אח"כ הארץ אצלו תהו ובהו.

בראשית ב, ב: „ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה“. ויכל — לשון השתוקקות, ככתוב „כלתה נפשי“, מכיון שהשתוקק ליום השבת ממילא „ויכל“ — כלה כל מלאכתו.

בראשית כא, יב: „כי ביצחק יקרא לך זרע“ ובבראשית רבה נג, טז „יצחק אין כתיב כאן אלא ביצחק וכו' בי"ת תרין במי שהוא מודה בב' עולמות“. ולכאורה קשה: הרי גם הגויים מאמינים שיש שני עולמות, „בעולם ההוא“ הם אומרים אלא החילוק הוא בזה שכונת המדרש היא במי שמודה בשני העולמות שהם אחד, אבל הגויים סבורים ששני העולמות הם נפרדים זה מזה ואין האחד תלוי בשני.

בראשית כב, ז: „ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני“. סתם הכתוב ולא אמר מה דבר יצחק אל אביו. אלא בידוע שאברהם הוא מדת חסד, ויצחק — מדת גבורה. וזהו שנרמז בכתוב „ויאמר יצחק וגו' אבי“, היינו, יצחק אמר: אתה אבי — מדת החסד! ואיך תוכל לשחוט אותי? השיבו אברהם „הנני בני“, היינו, עתה יש בי ממדתך, ממדת גבורה!

בראשית כד, סב: „ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב“. — „ויצחק“ אומר הרבי ר' הניך הוא

מלשון צחוק, שמחה. מנין באה שמחה לאדם? מבוא באר לחי ראי, כלומר, כשהאדם מאמין שהקב"ה משגיח עליו בכל רגע, הגם שיושב בארץ הנגב ואין לו כלום מכאן באה לו השמחה. **בראשית כח, יג:** „הארץ אשר אתה שוכב עליה” וואס דו האסט זיך פארלייגט דערויף” (אשר תקעת את עצמך לתוכה) כך באר בשם המגיד מקוזניץ, והוסיף ר' הניך את הבאור להכתוב „ויקח האבן אשר שם מראשותיו”, וואס ער האט פארלייגט דעם קאפף אויף דעם (אשר תקע את ראשו לתוך זה).

בראשית לב, יד: „ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו”. מי שנוהג לקחת מכל „הבא בידו” בלי ישוב הדעת, סופו שמעשיו אינם רצויים, והם „מנחה לעשו”¹.

שמות יד, יא: „וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ד'”. כשהיו במצרים הרגישו בשפלותם משום שהיו שקועים בה. אבל משיצאו וראו „והנה מצרים נוסע אחריהם”, כלומר, והנה השפלות והתועבה נגררת אחריהם (דאס געמיינקייט גייט נאך, נאך זיי) „וייראו מאד ויצעקו אל ד'” הם נבהלו מהתועבה אשר נגררת אחריהם. אמר להם משה: אל תיראו, התיצבו וראו את ישועת ה', כי אשר ראיתם את מצרים היום”. מה שאתם רואים היום את השפלות בקרבכם, זה עצמו הוא ישועתכם, ד' ילחם לכם ואתם תחרישון” — ד' יושיעכם משפלותכם ואתם תחרישון.

שמות יד, ב: „דבר אל בני ישראל וישוּבו”. אומר הזוהר הקדוש „בעתיקא תליא מילתא”, „עתיקא” מלשון העתיק

ממקומו, אוועקריקען זיך, היינו לזוז מן הטבע, בזה תליא מילתא, אין דעם ווענדט זיך אלעס, בזה תלוי הכל.

שמות יד, יב: „כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר.“
היתכן, דור דעה יאמר שרוצה לעבוד את מצרים? אלא הם רצו לפעול בכחות עצמם, לכן אמרו „טוב לנו עבוד את מצרים“, אף שמצרים היא סמל של כחות הטומאה, „ממותנו במדבר“ — הם טענו: במדבר אין לנו מה לעשות ומה לפעול, כי שם הלך לפניהם עמוד הענן וסלל לפניהם את הדרך, שם רוחנו כליל תכלה, תמות, מחוסר פעולה ומעשה. השיב להם משה רבינו: „ה' ילחם לכם ואתם תחרישון כי ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם“, פירושו אם אדם פועל בכחות עצמו הרי ישנה שעה שאינו עובד כראוי ואז משתלטים כחות הטומאה, אבל השי"ת כאשר הוא פועל אזי פעולתו היא נצחית ובלתי נפסקת.

שמות טו, א: „אז ישיר משה ובני ישראל“. ולמה אמרו שירה מיד בצאתם ממצרים? אלא כל עוד שקיימים כחות הטומאה לא יכולים לומר שירה, כיון שראו שכחות הטומאה אינם עוד „וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים“ אז אמרו שירה.

שמות טו, כו: „כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך“. וקשה, אם המחלה „לא אשים עליך“ למה צריך „כי אני רופאך“? אם אין מחלה, רפואה למה? אלא הכונה היא: כידוע שבמצרים היו הניסים ע"י נגוף ורפוא. בכל עת שהיתה מגפה במצרים היתה רפואה לישראל. לעתיד לבוא לכשיכנסו לארץ מבטיח להם ה' „כל המחלה אשר שמתי

במצרים לא אשים עליך", היינו רפואתך לא תהא ע"י נגוף ורפוא כמו במצרים, "כי אני ה' רופאך".

שמות טז, ד: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". כל אדם ממשיך את לחמו שהוא אוכל מן המקום אשר שם הוא ושם שורש נשמתו. בני ישראל בצאתם ממצרים היו עם קדוש — שרשי מחשבותיהם ופעליהם הגיעו השמימה — ולכן לחמם הומטר להם מן השמים.

שמות יט, א: "ביום הזה באו מדבר סיני". פירוש עשו עצמם הפקר כמדבר, כי עד עתה היו מלאים טענות ותרעומת התלוננו כל הדרך פעם "מה נאכל" ופעם מה נשתה, אבל משהתקרבו למקום קבלת התורה פתאום הרגישו עצמם כלא חסרים מאומה כאותו מדבר שאינו חסר מאומה. וזהו פירושו של בטחון, לא כמו שאומרים "אני רוצה דבר זה ובטוח אני שיהיה לי", אלא בטחון הוא כשאני אומר "לבטח איני חסר מאומה".

שמות יט, ב: "ויחן שם ישראל נגד ההר" וברש"י "כאיש אחד בלב אחד". הפחותים התקשרו לגדולים כדי שתהיה לכל אחד מעלת חברו כי יש מעלה שישנה בחברו ואיננה בו ועל ידי האחדות נעשו כולם שוים ודבר זה הכשיר אותם לקבל את התורה. מכאן — אמר ר' הניך — רואים אנו שאם ישנה אחדות בין חסידים יש להם עליה לכן מיד כתוב "ומשה עלה אל האלקים".

שמות יט, ו: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל". וברש"י "אלה הדברים,

לא פחות ולא יותר". מה בא רש"י לומר לנו, הלא כתוב כך "אלה הדברים"? אלא משה רבינו רצה לגלות להם יותר, אולם הקב"ה לא נתן לו, כדי שהם יתיגעו בעצמם ולכן רש"י מפרש שמה רבינו הוסיף ואמר להם אלה הדברים "לא פחות ולא יותר", כדי שירגישו כי דברים בגו.

שמות יט, ט: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך". מה תהא פעולתו של עב הענן שבעבור זה ישמע העם? התשובה היא: כיון שחוש הראיה חוצץ בפני חוש השמיעה יבוא עב הענן ויאפיל על חוש הראיה, ואז לא יראו בעד עב הענן אבל ישמעו.

שמות כא, א: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". כסבורים אנו שבראשית נברא האדם ואחר כך ניתנו לו המצוות והמשפטים. אולם אין הדבר כן. המצוות קודמות לאדם ובלעדיהן אינו נחשב מאומה, כי המצוות הן עיקר האדם והתחלתו. וזהו מובנו של הכתוב "אשר תשים לפניהם" המצוות קודמות לאדם.

שמות כג, ג: "ודל לא תחדר בריבו". הדיין אסור שתהיה לו שום נגיעה לצד אחד מבעלי הדין אפילו לא נגיעה של מוסר וצדק, מחמת העולה והעושק שעשה אחד מבעלי הדין לחברו, כפי שניתן להכיר מיד בהשקפה ראשונה, אלא יהיה הדיין כאילו עומד מרחוק ורואה דבר שאינו נוגע אליו כלל.

שמות כז, כ: "ויקחו לי שמן זית זך כתית למאור" וברש"י "כתית למאור ולא כתית למנחות". פירושו: צריכים להיות "כתית למאור" — שבור ורצוץ על מנת להאיר, ולא כתית

למנחות" — כלומר לא להיות מוטל בעצבות ובשברון ללא פעולה.

שמות ל, יב: „כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ונתנו איש כפר נפשו לד' וגו' ולא יהיה בהם נגף". בן אדם צריך להרכין ראשו ואם אינו עושה כן ונושא את ראשו אל על, אזי „ונתנו איש כפר נפשו" ולא יהיה בהם נגף" ולא תהא להם ההתנשאות לאבן הנגף. כי אם בן אדם הוא „יש" אצל עצמו — דאס טויג גארנישט, דבר זה אינו טוב לגמרי.

שמות ל, יג: „זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל". מחצית השקל רמז לנשמה. כל יהודי ניתנת לו מן השמים מחצית הנשמה והמחצית השניה מוטל עליו בעצמו לעבוד עליה עד שתהא שוה עם המחצית הראשונה ולחברן יחד.

שמות לא, יג: „אך את שבתותי תשמרו וגו' לדעת כי אני ד' מקדשכם". אמר ר' הניך: חידוש הוא שלא נדע מהי שבת! והלא צריכים אנו לדעת, כי כתיב „לדעת וגו'" ובאמת כלום אין אנו יודעים, הלא יודעים, וסימן הנה הולכים בשטריימיל. אבל אין זו ידיעה, כי ידיעה כזאת גם בהמה יודעת. כמו שהגמרא מביאה על שור „מועד לחול אין מועד לשבתות". אין מספיק שהגוף יודע, אלא צריך שהנפש תדע „כי אני ד' מקדשכם".

שמות לא, יג: „אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני מקדשכם". אם בימות החול, שנקראים „ימי המעשה", אנו יודעים שאין במעשה האדם ולא כלום ורק נדמה לו שהוא עושה — כל שכן בשבת יודעים אנו

זאת ביתר בירור, כי מתן שכר של שבת קדש הוא "לדעת כי אני ה' מקדשכם".

ויקרא יט, ב: "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם". מדוע נאמר כאן "אל כל עדת בני ישראל" מה שלא נאמר בשום מצוה? אלא אילו נאמר "אל ראשי המטות" היו פשוטי בני ישראל אומרים: להיות "קדושים" יכולים רק "ראשי המטות", אבל לא אנחנו. לכן הדגישה התורה "אל כל עדת בני ישראל" לומר לך שכל אחד מבני ישראל יכול להיות קדוש, "כי קדוש אני" ולי יש קדושה עבור כל אחד ואחד מבני ישראל. משל לאב עשיר שמעניק מעשרו לכל אחד מבניו די צרכו לפרנסתו.

ויקרא יט, ב: "קדושים תהיו כי קדוש אני". את הקדושה אפשר לקבל לפי ההכנה שעושים ולפי בית הקבול המוכן לקליטת הקדושה. כי קדושת ה' היא בכל מקום ובכל זמן, אלא שהיהודי צריך על ידי מעשיו לפנות מקום להתגלותו של אלקים. כמו שאמר הרבי מקוצק "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו", היינו, אמנם ה' עמו בכל מקום אבל "תרועת מלך" — דער אויסברוך פון מלכות שמים תלוי בו ביהודי. וזהו שהתורה מדגישה "קדושים תהיו" התורה מבקשת מכם שתהיו קדושים "כי קדוש אני" על ידי קדושתכם תתגלה מלכות ה' וקדושתו.

ויקרא יט, ב: "דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו" ובתורת כהנים "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל". אין הקדושה חלה אלא כשכל עדת ישראל היא ביחד באהבה ובאחדות. כמו שאמר ר' שמעון בן יוחאי בזוהר הקדוש שאם היה חסר אחד ממששים רבוא של ישראל לא היה אפשרי מתן תורה.

ויקרא כא, א: „אמור אל הכהנים וגוף לנפש לא יטמא בעמיו“. „בעמיו“ לשון עוממת, כלומר שלא תהא עבודתו לפני ה' עוממת, רפה וצוננת, אלא רותחת תמיד².

ויקרא כו, ג: „אם בחוקותי תלכו וגו' ועשיתם אותם“. חק הוא גבול, לא לילך לצדדים, אלא בדרך האמצעי והישר. אז תוכלו להגיע ל„ועשיתם אותם“.

ויקרא כו, לד: „אז תרצה הארץ את שבתותיה“ וחז"ל (שבת לג.) „בעון השמטת שמיטין ויובלות גלות באה לעולם“. יש לשאול: כלום עדיפה מצות שמיטה על שאר מצוות אשר עליה מתחייבים גלות? אלא עיקר מצות שמיטה הוא להראות לאדם שהארץ אינה שלו ואם האדם מתנהג כשורה בשנת השמיטה נותן לו הקב"ה את הארץ עוד לשש שנים. אולם כאשר ביטלו בני ישראל את השמיטה רצו להראות בזה שהארץ כאילו שלהם ואינם מכירים באדון העולם, על כן נתחייבו לגלות מן הארץ.

במדבר ו, כג: „דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל“. הרמב"ם באגרתו לבנו כותב שבתורה ישנה קומת איש שלם, היינו כל מקום שכתוב משה הכונה — דעת, ואהרן הוא הלב, ובני ישראל — האברים. הלב הוא מלא ברכות, מלא אוצרות, אלא שצריך לעוררו. וזאת היא כונת הפסוק „דבר אל אהרן“ — אל הלב, שהוא מלא ברכות שיאציל אותם על האברים של הגוף — על בני ישראל.

במדבר ז, עח: „ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחרע בן עינן“. מדוע היה נשיא נפתלי האחרון להגיש את מנחתו ביום חנוכת המשכן? יען כי היה „בן עינן“, היינו

נהג בעין טובה עם חבריו הנשיאים ונתן להם להקריב מנחתם לפניו והוא נשאר באחרונה.

במדבר ח, ב: „בהעלותך את הנרות מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות“ „אם אדם יודע שהוא „מול פני המנורה“ כלומר עדיין הוא רחוק ושלא עשה עוד כלום, אזי „יאירו לו שבעת הנרות“.

ועוד ביאר: בהעלותך את הנרות, היינו, המדות שלך, אזי העצה היעוצה לך היא „אל מול פני המנורה“, היינו שתעמוד מול עצמך ותראה את החסרונות שבך ואז „יאירו שבעת הנרות“.

במדבר יג, ב: „שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען“. אמר ר' הניך: אם רוצים יכולים לפרש שלח מלשון „הפשט“, שלח לך אנשים דהיינו, הפשט מעצמך דאס מענטשליכע, כלומר את התכונות של בשר ודם, „ויתורו את ארץ כנען“ — אז תהיה מסוגל להבין מה היא א"י ושבת, כי שבת וא"י חד הוא.

במדבר טז, ג: „ומדוע תתנשאו על קהל ד'“. הביא ר' הניך בשם הרבי ר' בונים מפשיסחא שהקשה: איך יכול היה קורח לצעוק כך על משה, והלא התורה עצמה מעידה על משה „והאיש משה עניו מאוד מכל אדם“? אלא משום שקרח היה בעל גאווה מכל קהל ד' ואמר על עצמו שהוא „משה“ והוא „העניו מכל אדם“. מכאן יכול כל אדם ללמוד היאך הגאווה מסמאת את עיניו של אדם עד שאינו רואה מה כתוב וסבור שכל הטוב נכתב עליו וההיפך על חברו.

במדבר כג, כא: „ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו“. בשם הרבי מקוצק: ד' אלקיו עמו — עם כל אחד ואחד מישראל.

אבל „ותרועת מלך“ — שיהיה לכל אחד דבקות עם מלך מלכי המלכים, זה תלוי „בו“ — באדם.

דברים ג, כג: „ואתחנן אל ה'“. לא כתוב „ואחנן“ אלא „ואתחנן“ בתי״ו התפעל. כמו שאמר הרבי ר' בונים מפשיסחא „ואני תפלה“ — אני נעשיתי תפלה, כן „ואתחנן“ איך בין געווארען בעטעוודיק.

דברים ד, ד: „ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום“. מהו „היום“? זאת היא עצה נגד יצר הרע, שאם ישיאך תאמר לו „היום רוצה אני להיות דבק בה'“, ולמחרת שוב תאמר לו כן, וכך תדחהו מיום ליום³.

דברים ד, יא: „וההר בוער באש עד לב השמים“. דער בארג האט אין זיי אריינגעברענט, ביז עס האט זיי געמאכט א הימעלדיג הארץ, ההר הצית אש בלבותיהם עד שנעשה לבם לב שמימי.

דברים ה, כא—כב: „היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי. ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה והזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלקינו עוד ומתנו“. קשה, והלא בעצמם מעידים „ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי“ ומדוע יראו? אלא שאין דבר מופלא אצל הקב״ה, רק צריך שהאדם ידע שזהו מעשה הקב״ה לבדו, אזי אין נשקפת לו סכנה אבל „אם יוספים אנחנו לשמע“, כלומר האדם יחשב שיש לו חלק במעשה השם, אזי הסכנה „עוד ומתנו“.

דברים יא, כו: „ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה“. ישנם שני מיני „היום“ הרשעים אומרים „היום אכול ושתה כי מחר נמות“ והצדיקים אומרים „נעשה תשובה היום כי מחר

נמות, ובמה נבא לפני כסא הכבוד" וזהו פירוש "היום ברכה וקללה".

דברים כה, יז : "זכור את אשר עשה לך עמלק". "לך" ליחיד ולא "לכם" לרבים. כי עמלק יכול לנצח רק את זה שהוא יחיד בפני עצמו ולא את אלה היהודים שהם ביחד ומהוים צבור של רבים. וכבר אמר הבעל שם טוב אם שני יו"דים עומדים ביחד אזי השכינה שורה ביניהם והם מסמנים את שם ה'.

שמואל א, כב : "ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש". "איש מצוק" — איש שנפשו היתה בצרה ומצוקה, "וכל איש אשר לו נושה" — שידע בעצמו שהוא בעל חוב גדול מחובת הלבבות והוא בעצמו הנושה בחזקה מעצמו לשלם את חובו, "וכל איש מר נפש" — שהיתה נפשו מרה עליו על התרחקו מאת פני ה'.

ישעיה א, יז : "למדו היטב". רש"י "היו למדין להיטיב". הנביא צועק: הם רוצים ללמוד היטב, אבל אינם רוצים ללמוד להיטיב (זיי ווילן נאָר לערנען גוט, אָבער נישט לערנען צו זיין גוט).

מלכים א, ח : "כל תפלה כל תחנון אשר תהיה לכל האדם וגו' איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים". כל מי שהצרה נגעה עד לבבו ואינו מוצא הצלה כטובע ח"ו בנהר ופורש כפיו אנה ואנה להציל את נפשו, ובא אל הבית הזה, מכיון שאין לו עוד על מי להשען, אז ישמע ה' לתפלתו ותחנונו. וזהו — אומר ר' הניך — גם כונת הכתוב "תעו במדבר" — מי שתועה בדבורו וחושב שמתפלל

ולומד וכיוצא, אזי הוא נמצא „בישימון דרך...לא מצאו” — שלעולם אינה הדרך סלולה. רק מי ש„רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף” — היינו שכלתה הנפש מהצער ואין לה שום מוצא לישועה, „ויצעקו אל ה' בצר להם” מתוך הדוחק וצרת לבם אז „ממצוקותיהם יצילים” (תהלים קז). ישועת ה' באה רק כאשר צועקים אליו מתוך מצוקת הלב.

ישעיה ד, ג : „והיה הנשאר בציון וגו' קדוש יאמר לו”. קדם בא המשיח מי שיקיים ולו רק מצוה אחת, כגון הנחת תפילין, קדוש יאמר לו, יחשב לצדיק וימנוהו לרוב עליהם. **ישעיה נה, :** „כי בשמחה תצאו”, על ידי השמחה יכול לצאת מכל הצרות והיסורים שיש לו.

תהלים נא, א-ב : „למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע”. נתן הנביא בא לעוררו בתשובה ודוד עשה תשובה באותו חשק כמו שבא אל בת שבע. וזאת תשובת המשקל.

תהלים עא, ט : „אל תשליכני לעת זקנה”. אדם צריך להתפלל שלא יהא משליך „העת” לזקנה שלא יאמר יש לי עוד „עת” לעשות.

תהלים עט, ג : „שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר”. ירושלים היא באמצע העולם, היא הלב. ויש אשר ישפכו דמם כמים מוסרים את נפשם, אבל רק „סביבות ירושלים”, היינו לא מעומק לבם, „ואין קובר”, אין הדבר טמון עמוק בלבם (נישט אינגעגראבען אין הארץ).

תהלים פא, ח : „אבחנך על מי מריבה סלה”. הביא ר' הניך מאלכסנדר בשם הצדיק ר' משה ליב מססוב: אבחנך

— תהיה בבחינת "על מי מריבה סלה", שתריב תמיד עם עצמך.

תהלים צא, טו: "יקראני ואענהו עמון אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו". כשאדם הולך ומיצר מחמת שרוצה להיות עם הקב"ה אחלצהו מהצרה ואכבדהו.

תהלים קיח, כה: "אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא". פעמים שהישועה היא לפני עינינו ואיננו רואים אותה בגלל המסך המבדיל וצריכים לסלק אותו. על כך אנו מבקשים "הצליחה נא" שתראה הישועה.

תהלים קלו, יג: "לגזור ים סוף לגזרים". ובמדרש "שנגזר לי"ב גזרים עבור י"ב שבטים". צריכים אנו לגזור גזרים משרנו (פון זיך שטיקער שניידען) עד שנצא מדרך הטבע.

תהלים קמז, ג: "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם". והרי שברון לב טוב הוא לאדם ולמה צריך רופא? אלא הרופא דרוש לחבש לעצבותם. חסיד צריך שיהא לו שברון לב, אבל לא ע"י עצבות.

משלי ח, יד: "אני בינה לי גבוחה". אז איך פעשטעה בין איך מיר שארף, בשעה שאני מבין, דעתי תקיפה עלי.

איכה ג, מב: "נשא לבבינו אל כפים". הנה ביום כפור נותנים היהודים זה לזה את היד ומפייסים זה לזה בפה ובידים, אבל לבם בל עמם וזהו כונת הכתוב "נשא לבבינו אל כפים" בשעה שאנו נותנים את היד זה לזה ומפייסים איש את רעהו, טוב יהיה אם "נשא לבבינו", שיהא הפיוס גם בלב שלם ולא רק מן השפה ולחוץ.

קהלת ט, ח : „בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר“. צריך אדם לראות את עצמו בכל עת כאילו לבוש בגדים לבנים ועל ראשו פך שמן וצריך ללכת ישר, שאם נוטה ומנענע ראשו לאיזה צד שהוא השמן מטפטף ויורד על בגדיו הלבנים ומלכלכם.

משנה פאה פ"א : „ביקור חולים הכנסת כלה והלוית המת“. מדוע מצות הכנסת כלה היא בין „ביקור חולים“ והלוית המת? ללמדך שאם יש לאדם חולה בתוך ביתו חס ושלום, סגולה היא לתת צדקה להכנסת כלה ובזכות מצוה זו ינצל מהלוית המת.

אבות פ"ד מ"ב : „ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה“. וכלום מעבירה אחת אין צריך לברוח? אלא המשנה מדייקת „העבירה“ בה' הידיעה, היינו עבירה לשמה, אעפ"י שהיא בעצמה אינה עבירה מכל מקום גוררת עבירה שלא לשמה ולכן צריך לברוח ממנה.

אבות פ"ד מ"ב : „שכר מצוה מצוה“. כל מה שאדם מתקשר למצוה כשכיר — זה עצמו נחשב למצוה שמשעבד עצמו למצוה ומשכיר עצמו לה.

ברכות ה' : „לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה“. וקשה, אדם שהגיע לדרגת יראה ואהבה שהם תורה וקריאת שמע יפחד מפני יום המיתה? אלא אם יזכור את יום המיתה ידע שכל רגע ורגע יקר מלהיות בטל מעבודה, יודרו ויאמר „אם לא עכשיו — אימתי?“

ברכות ט: „הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה“. הקורא קריאת שמע לאחר הזמן לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, שזמנה אינו מוגבל. ועוד יש להבין את המשנה כך — אמר ר' הניך — כשקוראים בתורה בשבת את אחת מפרשיות המועדים אשר בסדר אמור, או ראה, או פנחס, ואף שאינו הזמן של מועד מכל מקום על ידי הקריאה מושכים את קדושת המועד הזה גם על אותה השבת, שבה קוראים פרשה זו. כך גם בקריאת שמע שלאחר זמן מושכים את הזמן המיועד לקריאת שמע גם לאחר מכן.

ברכות כט: „אל תאמין עד יום מותך ושהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי“. „צדוקי“ — פירושו נעשה צדיק בעיני עצמו — גירעכט פערטיג ביי זיך. לכן אומרת הגמרא „במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד“. „צדיקים גמורים“ — פערטיגע צדיקים, שיינע יידן — לגביהם נמצא הבעל תשובה במדרגה יותר גבוהה כי הוא הולך תמיד בלב נשבר ונדכה וכתוב „לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה“.

ברכות לד: „מחנין ליה במרזפתא דנפקא עד מכוין דעתיה“. אמר הבעל שם טוב: לפעמים שולחים לו לאדם מחשבות זרות כדי שעל ידי זה יתעורר ויחשב מה זאת שאין מניחין לו? ועל ידי כך יתחזק יותר, ואם כן הרי זו לטובה. וזהו גם פירושו של הכתוב „ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים“ (הושע ז, יג) — אומר ר' הניך — אנכי רוצה לעשות להם טובה בשלחי להם כונות זרות והמה קובלים עלי ואומרים שהיא לרעה. ובתניא מהרב מלאדי נמצא „כשנכרי עומד

ומבלבל אותך בתפלתך הלא תתקצף ותאמר מה זה רוצה ממני? ובעל כרחך תתחזק לכוין". כל הדברים הם נסיונות — מסיים ר' הניך — ואם ירצה האדם בודאי יוכל לעמוד בהם.

ברכות סג: "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו אליה". אין כוונת הגמרא שחס ושלום ימית עצמו, אלא הכונה היא שימית את עצמיותו.

שבת פח: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית". בעלי התוספות שואלים: למה צריך היה לכפות עליהם, הרי קבלו מרצון ואמרו "נעשה ונשמע"? ואמר בשם החידושי הרי"ם אלא כפה עליהם כדי שתהא קבלת התורה באונס ובאנוסה כתוב "לא יוכל לשלחה כל ימיו".

שבת ק"ה: "אנכי" נוטריקון "אנא נפשי כתיבת יהבית" איך גיב דיר געשריבן, הריני נותן לך בכתב, כלומר דבר ודאי ובטוח.

פסחים נו: "פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכו' ולא אמרו משה רבינו... ומדוע? מפני שברכה זו מכוונת להכניס התגלותו של כבוד ה' כדי שיראוהו כאילו בעין. דבר זה היה בכחו של יעקב אבינו לעשות לגבי שבעים נפש, אולם משה רבינו לא היה ביכלתו להכניס דבר זה בלבם של ששים רבוא.

ביצה: "שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש". מי שבמוצאי שבת מרגיש "וי אבדה נפש" סימן כי היתה לו שבת.

יומא עה: "דאגה בלב איש שיחנה וכו' וחד אמר שיחנה

לאחרים". "ישיחנה — לשון תפלה, היינו, יתפלל בעד אחרים כמו שאמרו חז"ל "המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה".

יומא עב: „זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סם מות". זכה הוא לשון בהירות וזוך, אם אדם לומד תורה בשכל זך ובטהרה נעשה לו סם חיים, ואם לאו חס ושלום נעשה לו סם מות.

גזיר כג: „גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה". אף על פי כן לא יאמר אדם אבטל מתורה ומתפלה אם תהא לי טובת הנאה מזה וגם אולי אתפלל אחר כך בישוב הדעת יותר. זאת טעות, כי אם לומד אף שלא לשמה כל כך, על כל פנים עשה מצוה. אבל אם לא ילמד או לא יתפלל — בודאי עבר עבירה. וזה נרמז במשנה ש"שכר מצוה — מצוה, ושכר עבירה — עבירה" פירושו אפילו יש לו שכר מן המצות הנאה לגוף והמצוה לא לשמה אף על פי כן נשאר במצוה. ושכר עבירה — ישאר בעבירה.

ירושלמי דמאי פ"ד: „אימת שבת עליו". מדובר בעם הארץ לא נאמר „אפילו עם הארץ אימת שבת עליו" אלא עם הארץ בלבד אימת שבת עליו. כי מי שהוא בור גמור כשבאה שבת ומקבל נשמה יתירה מרגיש איזה שנוי, אבל אינו יודע מהו ונופלת עליו אימה. אבל בן תורה שטרח לקבל שבת כראוי משבאה השבת באה לו שמחה ועונג, ולא אימה. ולכן נאמר בתפלות של שבת „ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך".

תנא דבי אליהו: „אל תקרי והצנע לכת עם אלהיך, אלא

והצנע לכת עמך". הצדיק האמיתי הוא זה שלא רק עושה הכל בצניעות, אלא שאף צדקותו מוצנעת ממנו עצמו ואינו יודע כלל שהוא צדיק, אבל לכך דרוש סיוע רב מן השמים. **זוהר יתרו פ"ב:** "כתב תרי"ג מצות הם תרי"ג עטין". מתרי"ג מצות יכול כל אדם מישראל לקבל עצה איך לעבוד את השי"ת. אבל איך יקבל עצה מן המצוות החוקיות שהן בלי טעם רק גזרות? התירוץ הוא שאפילו המצוות השכליות צריכות להיות אצל כל יהודי כחוקים ואל יחשב לעשות המצוה משום הבנת טעמה, אלא חייב הכל לקבל כגזרות.

מדרש רבה במדבר שלח פ"א: "ללמדך כמה נתנו ב' צדיקים אלו נפשם לעשות שליחותם. אבל שלוחים ששלח משה היו רשעים" וקשה לכאורה: הלא כל מקום שכתוב אנשים הם צדיקים ולמה הביא המדרש ראיה מן הכתוב "שלח לך אנשים" שהם רשעים? אלא, אם מלאך עושה שליחות אינו עושה עבור עצמו, א מלאך מיינט נישט זיך, לכן הביא המדרש לעיל שפנתס היה מלאך. אבל המרגלים לא עשו את שליחותם כמלאכים, אלא כאנשים. הם עשו עבור עצמם זיי האבין זיך געמיינט. וזהו שהשם אמר למשה: "שלח לך אנשים", שלח במובן הפשטה, אנשים אשר יפשטו מעל עצמם את "האנשיות", ויעשו את שליחותם כמלאכים.

המרגלים היו צדיקים כמו שפירש רש"י אנשים חשובים. אבל הם חטאו בזה שחשבו כי הבחירה היא באדם, כמו שנאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כיון שבאו לארץ ישראל לא היה ביכלתם להשיג מחמת זה, ואמרו "אפס כי עז העם אבל כלב אמר שהכל הוא מהשם" עלה נעלה

ורש"י פירש "אפילו בשמים עשו סולמות ועלו שם נצליח".
 לכן כתוב אצל כלב "וימלא אחרי", כלומר שהכל מהשם,
 והם אמרו שהבחירה היא אצל האדם.

מדרש רבה: "נתאוה הקב"ה להיות דירתו בתחתונים". ומי
 מוחה בידו? אלא רצה הקב"ה להיות דירתו בתחתונים ושהיו
 בני ישראל ראויין לכן ויתאוו לזה. על ידי שנתאוה הקב"ה
 עורר רצון ותאוה גם בישראל.

הגדה של פסח. "והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו
 הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן של
 קריאת שמע של שחרית". וכי הם עצמם לא ידעו שהגיע זמן
 קריאת שמע? ועוד מה פירוש "עד שבאו תלמידיהם", היתכן
 שלא היו התלמידים אצל רבותיהם בעת ספור יציאת מצרים?
 באמת היו התלמידים יושבים שם יחד עם רבותיהם בשעה
 שהיו מספרים ביציאת מצרים, אלא "מספרים" הוא מלשון
 "לבנת הספיר". לשון טוהר, שהיו רבותיהם מספרים ומטהרים
 כל כך את הדבר "עד שבאו תלמידיהם" אל ההבנה ואמרו
 "הגיע זמן קריאת שמע" — הם הבינו והרגישו שזהו יסוד
 קריאת שמע.

סוכה: ימים נוראים הם הימים שבהם חוזרים בני ישראל
 בתשובה וסוכה — היא מחיצה כדי שלא יכנס סמאל להחטיאם.
 אם קבלו מקצת קדושה בימים הנוראים, בא הסמאל ורוצה
 להתערב בהם, באה סוכה ועושה מחיצה להגן עליהם לבל
 יתערב בהם.

חנכה: מפני מה קבעו בחנכה בהלל והודאה ופורים במשתה
 ושמחה? משום שבפורים היתה גזירה על הריגת נפשות ובזאת

היו כולם שוים כקטון כגדול, ומשתה ושמחה הם דבר השווה לכל נפש. אבל בחנוכה היתה הגזירה להעבירם על דעתם ח"ו ולא כולם הרגישו את גודל הגזירה בשוה, אלא כל אחד לפי ערך דעתו, והודאה אף היא לפי ערך דעתו של כל אחד ואחד, כי מי שיש בו דעת יותר מהלל ומשבח יותר.

חנוכה: תפלת על הנסים: „מסר גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים“. אמנם „רבים ביד מעטים“ הוא נס, אבל „טמאים ביד טהורים“ מה נס יש בזה? וכן „רשעים ביד צדיקים“? אלא הנס הוא שהטמאים הפכו לטהורים והרשעים לצדיקים, כי היתה אז התגלות אלקית.

שלש סעודות: נוהגים לערוך סעודה שלישית בשבת במנין. בשם הבעל שם טוב: הטעם לדבר כשם שבשעת יציאת נשמה צריכין למנין, כך גם בסעודה שלישית קדם יציאת הנשמה יתירה של שבת. ועוד — הוסיף ר' הניך — משום ש„כל בי עשרה השכינה שורה“ ועם צאת השבת אנו ממשיכים קדושה משבת אל החול על ידי עשרה וזהו „מוסיף מקודש לחול“, שלא יהא נפסק על ידי גמר השבת.

תפלות ימים נוראים: „מחובים צרכי עמך ודעתם קצרה“. מפני שדעתם קצרה, לכן מרובים צרכיהם ואינם יודעים על מה להתפלל.

תפלה בצבור: למה נקראת כך? משום שצריך לצבור כל האברים בשעת התפלה.

תפלות שלש רגלים (לשבועות): „זמן מתן תורתנו“. מדוע „זמן מתן“ שהוא לשון הוה ולא זמן שבו ניתנה תורתנו, בלשון

עבר? אלא דוקא "מתן" לשון הוה לומר לך שאם מוכן הנך ניתנת לה התורה גם עתה בזמן הזה.

תפלות: "יהי רצון" שאומרים בכניסה לסוכה "ובוכות צאתי מביתי החוצה" כמו שפירש רש"י על הפסוק (בראשית טו ה) "ויוצא אותו החוצה", הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים", כן גם כאן "מביתי החוצה" בזכות צאתי מן העולם הזה.

תפלות ערבית לשבת: "וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים". כמו שממלא צואר תרנגולת ומכניס כל מיני תבלינים לתוכו, כך ברך הקב"ה את השבת שתתמלא מכל הימים ומכל הזמנים והמועדים, מהכל יש בשבת.

זמירות של שבת: "אתקינו סעודתא דמלכא". סעודת שבת צריך לאכול מתוך הכנה, במתינות ולא בחפזון. האדם צריך למסור לעצמו דין וחשבון לפני מי הוא יושב וסועד, ומי ציוהו על סעודת השבת. ולכן אנו אומרים "אתקינו סעודתא דמלכא". **זמירות שבת.** "אזמר בשבחין למיעל גו פתחין". "למיעל" פירושו להכנס, משמע שעומדים עוד בחוץ ואיך אפשר לשיר? אלא גם כשעומדים בחוץ קולטים את הריח מבפנים ולכן שרים.

תפלות. "וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו". אנו באים בטענה לבורא העולם שישפיע לנו בינה ודעת לעבדו מכיון שאתה יצרתנו ופעלתנו מן הראוי שיהא ניכר כח הפועל בנפעל.

תפלות: "וחננו מאתך דעה". מבקשים אנו שתחננו שנדע שהדעה היא "מאתך" — ממך.

טבע: אדם שעושה כפי הטבע הוא כמו טובע בנהר. אלא שצריך לעשות למעלה מן הטבע, ולולי שהחזיק בחבל שהושיט לו הקברניט אין לו חיים.

תורה לשמה: אני מפרש תמיד „תורה לשמה“ היא תורה ידועה שנקראת כך משום שהיא תורה את הדרך ואם לומדים תורה בזה האופן היא לשמה, כמו ששמה מוכיח. אבל אם לא תורהו הדרך הטוב, אזי היא לא לשמה.

תורה: בשעה שאדם לומד תורה הקדושה יראה את עצמו כאילו קבל מכתב מאביו הנמצא במרחקים. הלא ישתוקק מאד לדעת מה כותב לו אביו, וכשקורא וחוזר וקורא במכתב, כאילו רואה בכל פעם את אביו לפני עיניו.

כונה: העיקר בעשיית המצוה היא הכונה, שכן הזוהר הקדוש חוזר ומדגיש כי מצוה בלא כונה אינה מצוה. וזוהי שיטתו של ר' שמעון בן יוחאי בעל הזוהר — אומר ר' הניך שגם בש"ס הוא מסביר את שיטתו זו „דדבר שאין מתכוין מותר“.

משי"ריו

לא האמנתי * כי אדבר אעשה כן גם אני

עתה ראה כי בין כוכבים ** שמתי קני

חכמה מאסו קאב אחד עזבו ויחמס אך אפדנו א)

נאמן אלהים הן אוהב לעמו הביא אמלל אלה

יחלף עמו האביל ב) חילג) וחומהד) אמלה) קלי חמלה

כאב על בנו יחוס דוקסו) בחדו) מקדינה) למלטנו

שני חלקים בשיר: ארבע השורות הראשונות של השיר מיוסדות על דברי רש"י במסכת קידושין (לא: ד"ה "מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך וגו'. קינה לאסף מבעי לי ודרש כך שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל.

א) היכלו. ב) השחית. ג) חומה קטנה. ד) גדולה. ה) הכרית. ו) שותק. ז) באחד. ח) ממתקיו ר"ל דברים החשובים. פירושו כאב המרחם על בנו ובכל זאת שותק על עשקו למען הציל נפשו באחד ממגדיו אשר יתן כופר נפשו, כך הציל הקב"ה

* ב"חשבה לטובה" לא האמנתי כי אדבר. וב"שית שרפי קדש" לא האמנתי.

** רמז למתמטיקון הידוע ר' אברהם שטרן אשר פגע בר' הניך באחד משיריו. (פיינקינד, גוטע יידן אין פולין).

הוי על נחלי פבד פבינו אוו בנבלימו נגן
 עינו בבכי איך ? קלוס ט) האל באדמה טמאה להבל
 נבל י) הקסיתו יא) בהן ידיהם ללא יוכלו גע בנבל
 יצל ציון מהוללה בבכי נהי אצל פדי אבל
 כפה יב) זה פמה נדה יג) גלמודה ואלמנה חיה מפגן

הו סמך לבנו מבטחך עז ביד נביאך להגאל
 כנבאו יד) חונים אם לבם אליך יפנה יפנה ננה טו)
 הגדינו פורה מעוז נחל כי בעלה לה ילנה
 נחמנו אל החומל קך לבדך עבוד לבנו יואל.

לישראל בחורבן ביתו האהוב מאד. ט) שבת. י) בנבל [חסר
 ב']. יא) קצצו. פירוש: לצורך הנבל שלא יוכלו לגעת בו
 קצצו בהונותיהם. יב) כנסת ישראל. יג) כנדה. יד) כאשר
 נבאו. טו) בית המקדש.

תשע השורות הנותרות מיוסדות על המדרש על נהרות
 בבל וכו' שקצצו בהונותיהם.

בשיר הזה י"ג שורות בכל שורה ח' תיבות ול' אותיות.
 וכל שורה בגימטריא תקצ"ו, זו השנה שבה חבר את השיר
 הזה ואז היה רב לראשונה באלכסנדר. בראש השורות אותיות
 שמו: חנוך הענוך הכהן.

אגרת משלוח-מנות למחותנו

בראש השורות אותיות "פורים" ובאמצע

השורות אותיות "ר' יצחק", שם מחותנו.

פדות שלח לעמו ולא יפור, בתור אלה ימי הפור-ר-חש לבי
דבר טוב וזרוע אחשוף, כותקח מרים את התוף.

ואשירה אל אל שמחת גילי, בשמחת משתה יין חכליל-י-זלו
שיח תהלות וחנות בניבי, ועם לבבי אשיחה אף רוחי
בקרבי.

רע אקרא ולהתעלס בו אחפוך, רוב ברכות עליו להריק
ולהפי-צ'דקתי יענה ויקח את ברכתי, יערב עליו שיחי
ומעט מנחתי.

יושר לבבי יעלה לריח ניחוח תמיר רב תבואות בכ-חלב ודשן
ירוח ויתענג, כבשמי מור הדס מפנג.

משלוח מנות אשר הושם לחק, את בריתי אקים את יצח-ק-
רבתי אחפוך במיטב נגן, עליו ועל זרעו ד' צבאות יגן.

חידות

א.

לי שלשה רעים
 שנים בי נצמדים
 ומן השלישי אנחנו נפרדים.
 שם האחד כשם המלכה בפורים,
 ושם השני הלויים תלו בו כנורים,
 על כן יכרתו ראשי זנבות על שיני הרות.

הפתרון :

הלולב אומר כן : לי ג' רעים, הדס וערבה ואתרוג.
 שנים בי נצמדים — הדס וערבה, ומן השלישי — האתרוג אנחנו
 נפרדים.
 הקסה היא המלכה בפורים, ובערבה היו הלויים תולים כנורים.
 האתרוג הביא מיתה לעולם, שפרי שאכל אדם הראשון אתרוג היה
 על כן נושכים הפטום בהושענא רבא הנשים ההרות.
 (שש"ק ח"ג ע' 80)

ב.

אמת ואמונה בי, ובשקר לא הפצתי
 און אנשים אגלה, ובי נביאים ינבאו
 אין אמר בלי נשמע קולי
 ואם בי יכרת ראש אדם והיה לדם
 ואם מפני איש אסתר, עודנו יש נמצא
 ואם באנשים לא אבוא, והיו לנשים
 ראו נא איפוא מי אני
 הביטו פלא, וחכם באחור ישבחנה

(שש"ק ח"ד ע' 132)

הפתרון : אות „אלף“

ג.

ראשון לראשונים אני, ואת אחרונים אני הוא
 ממרומים רבים ידעוני. ובאהלי זדים לא ימצאוני
 אברהם וזרעו ידעתי, לעשיו ובניו לא נשמעתי
 ואתה בן אדם כי תתפלא בי מי אני
 ראה ישר והפכהו אז תבינני
 כי הנני ראשית לרש, ואחרית לעשיר.

הפתרון : אות "ריש"

(שם)

ד.

שלש קדושות ושלשה קשרים הם :
 קשר עליון דאורייתא, ואין שני,
 תרומה לכהן עושה שלישי.
 וזה פתרונה :
 התורה ישליש, והויתו יגלש,
 ולחכמים מביתו יתלוש.

ה.

ר' הניך נותן סימנים לסדרות שבחמשת חומשי תורה

ראשי סדרי תורה

ישמע חכם ויוסף לקח אורה

א. בראשונה תניח הלכלוך מיראת החיים
תולדתך היוצאים תשלחם בתשובה
הקץ תגש ותחי

ב. שמות תראה בבוא משלח המותרים
השופט הרם יצוה להשיא ולהקהיל פקודים.

ג. תקרע צאתך השמנים הנזרעים בצערך
אחר תקדש תאמר סיני ותחוקקה.

ד. סיני בהנשאך תעלה תשלח הקרחים כחוקה
בבן צפור בן אהרן יטה לסייעך.

ה. בהתדברך בתחנון ובעקב ביראת השופט
תצא ותבא תתיצב למלך להאזין ברכותיך.

מכתבים

ב"ה אור יום ב', ג' שבט תרכ"ה לפ"ק אלכסנדר

שלום לכבוד אהובי נכדי ידידי ה"ה האברך המופלג
השנון המשכיל הותיק מו"ה ישראל מרדכי נ"י.

תהלה לאל אתנו החיים והשלום הנה באנו לשלום הנה
לקבוע דירתנו למזל טוב, אני ונכדי אחיך המופלג מו"ה פנחס
ליבוש נ"י ועם אשתו ובניו שיחיו קדם שבת קדש העבר,
והיו פה על שבת קדש אביך חתני נ"י ובע"ד הרב הגאון
אבד"ק זגערז נ"י ובן אחותי מו"ה יודל נ"י מלאדז ור' שמואל
יעקב ועוד רבים וכל הקריה דפה שמחו לקראתנו ואתנו ברוב
תשואות הומיה להרים קול בשמחה. יהי רצון שיהיה למזל
טוב ולהצלחה לנו ולכל משפחתינו. אל יפלא בעיניך מה
שאחרתי לכתוב לך עד כה, כי מלבד בלתי פנאי שהיה לי
עד כה עד שבאתי לפה לשלום, עוד זאת חשבתי למשפט,
אחכה נא עד בואי אל משכונתי לשלום, אז אודיעך את זאת
ומה בצע בדברים הקדומים אשר עוד אולי היו למחלת לב
חלילה, בשמעך כי עודני מטולטל ומתנודד. לא כן עתה, כי
באנו תהלה לאל לשלום לכאן, אין לנו מעתה כי אם לבקש
רחמים ורצון מאת אבינו שבשמים להיות אתנו אל יעזבנו
ואל יטשנו, אמן.

דברי אביך זקנך המצפה לשלומך וטובתך

הק' חנוך העניך הכהן

(חשבה לטובה ע' 91)

מכתב אל האדמו"ר ר' דוד מקוצק

ב"ה. מוצאי שבת קדש כ"א שבט תרכ"ז לפ"ק פה אלכסנדר

שלום לכבוד אהובי ידיד נפשי ולבי מעולם ועד עולם ה"ה
הרב הגדול המהולל החכם ונבון צדיק בן צדיק החסיד
המפורסם בנן של קדושים מו"ה דוד נ"י

בשכבר הימים לבי חפץ הומה להשתעשע במכתב ידידות
עמו לעורר אהבתנו אשר צמודים היינו ות"ל לא רפתה רוחי
מאז ועד עתה ואקוה כי כן יהיה וכן יקום לא ינתק ולא יעזב
ולא מצאה ידי עת מוכן לזה עד היום קיוונוהו מצאנוהו
הגיע התור נכדי בת בני מו"ה יחיאל אפרים פישל הכהן נ"י
למו"ט הגיד לי שגם לכבודו ערך מכתב להתערב בשמחתו.
אבל לא ערב אל לבו לכתוב אליו מכתב במיוחד זולת מכתב
קריאה, כי ירא מגשת אליו. לכן מצאתי חפץ להשתעשע עמו
למלאות רצון בני נ"י וכל בני ביתו. שש אנכי להשתעשע
עמו במכתב הזה אנא יגמלנו טוב וחסד לפקדנו גם כן במכתב
כמשפט אחים ורעים נאמנים אהובים כאשר היינו מעולם.

כה דברי ידידו הנאמן החפץ בבריתו דו"ש בלונ"ח

הק' חנוך העניך הכהן

מכתב אל האדמו"ר ר' יעקב אריה מרדזימין זצ"ל

ב"ה יום ד' ר"ח כסליו תרכ"ח, אלכסנדר.

קול ששון וקול שמחה ורב שלום וברכה וחדוה.

לכבוד ידיד ד' וידיד ישראל ה"ה הרב הגדול המפורסם בתורה וביראה ובחסידות מזקיני וישישי שיורי כנסת הגדולה אשרי יולדתו שלא ביישה זקנתו מופה"ד כ"ש מו"ה יעקב אר"י נ"י, ד' יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים עד ביאת הגואל במהרה בימינו אמן.

מה נכבד היום בהגלות נגלה אלי מכתבו היקר, כי נתכבדתי בעיניו לקראני להתערב בשמחתו בשמחת נשואי נכדו יהי' למזל ובשעה מצלחת, ומה מאד המו מעי להקים דברו הטוב ולהפיק רצונו. זולת זה כי ימי הסתיו והחורף אשר מנעני מבואי בדרך. לכן יהי' נא דברי אלה לרצון לפניו ולהיות זכרוני בא לפניו לטובה ביום שמחתו ויקבל שלושה רו"כ מחנה לדרשה ואני עוד תפלתי בפי ונפשי חכתה להתראות אתו פנים בפנים ד' יזכיני ויחנינו. ישמח וירוח בטוב ובנעימים ויראה זרע ברך יאריך ימים בני שלשים ובני רבעים יולדו על ברכיו בשובע שמחות.

אלה דברי השש והשמח בשמחתו ונכסף וגדולתו המצפה לתשועת ד' במהרה.

הק' חנוך הענוך בן שרה חנה

ממכתביו אל חידושי הרי"ם מגור זצ"ל

מכתב א

ב"ה מוצש"ק אור א', ג' אלול תר"י לפ"ק אלכסנדר

שלום לכבוד ידיד ה' וידיד ישראל ה"ה הרב הגאון החר"ף
ובקי החסיד המפורסם לשבח ולתהלה כש"ת מו"ה יצחק
מאיר נ"י.

הנה בהיותי במחיצתו בשו"ב מקוצק ספר לי כבודו איך
שכתב לגיסי הרב נ"י מלודו בדבר הפסק דין כדבריו, ואמר
לי מר טעמו. והנה היה לי אז לטעון, ואמנם לא דברתי עמו
רק בקצרה מחמת שכבודו היה נחפז למצות ברית מילה וגם
אחרי כן בשו"ב מן סעודת ברית מילה ראיתיו חפץ לנוח ולא
רציתי להטריחו להבינני דבריו, וגם כי אנכי הייתי נחפז
ללכת לדרכי לביתי, ועתה כבואי לשלום לביתי שלח לי גיסי
הרב נ"י העתק מכתבו דמר ועיינתי בו כדי להבין דבריו
ועדיין אינני מבינם ואחר עד עתה כי שמעתי שכבודו איננו
בביתו. ועכשיו אפרש שיחתי ואשאלה ממנו מענה לשון
להבינני אף כי מי אנכי להרים קול נגד כבוד הדרת גאונו,
אבל תורה היא וללמוד אני צריך. לכן אבקשה ממנו לשמוע
את דברי ולהבינני אמתת הדברים, (המשך המכתב הוא פלפול
ארוך ומסיים מכתבו:) ע"כ אבקש בחסדו הגדול יבינני וימחול
אלף פעמים להשיבני על כל פרט ופרט מהדברים באר היטב,
למען נדע איך לפנות כי האנשים צועקים אלי להודיעם אמתת
הדברים, ואמרו אשר עם לבי גליתי לפני כבודו דמר ואליו
אערכה משפטם להורות הדרך ילכו בה באמתה של תורה.

עוד אחת אבקשה מאת כבודו הרמה להידיעני ג"כ מענין
הלבשה אשר בנסעי ממחיצת כבודו חכה על יום מחר להודיעו
את אשר נגזר חלילה ואולי כחש לו המגיד, ע"כ נפשי מפה
תשתוקק לדעת תוכן הדברים, ונא בחסדו יסלח לי לאשר
הרבתי מלין להטריח את כבודו בכל אלה כי הציקתני רוח
בטני מאנשים העומדים עלי :

(חשבה לטובה ע' ל"ח)

מכתב ב

ב"ה אור ליום ג' בא אדר ראשון תרי"ג לפ"ק אלכסנדר
לכבוד ידיד ד' וידיד ישראל ה"ה הרב הגאון הגדול
המפורסם בחריפות ובקיאות החסיד ועניו המהולל נ"י, ע"ה,
פ"ה, כ"ש מו"ה יצחק מאיר נ"י.

אחד"ש הטוב כראוי לו, אבקשהו, מאוד אל אהי' עליו
למשא דברי אלה יען זה עברו שנתים אשר השיב לי במכתבו
היקר וכבדני בהערותיו הטהורים ותיקר נפשי בעיניו להסכים
עמדי בענין מכירה בבת אחת, וביתר דבריו במכתבו אשר
מחסרון דעתי הכינותי אז לבוא במגילת ספר כתוב אליו
ולסדר שאלותי וספקותי ולשאול ולבקש ממנו מענה לשון
ואולם לאשר אז מיד אנשי לאדו שקטו ונחו מאשר עשו ולא
מיחו השבת^י אחור ימיני לבלתי הלאות כבודו הרמה, אחרי
אשר הניחו דעתם וחפצם, עתה זה כארבעה שבועות ויותר
החלו לעשות את אשר יזמו בראשונה, ויותר מהמה כי על
הכלל כולו יצאו, גם על אנשי עירם ועירות הקרובות

והרחוקות, ויעשו נאצות גדולות למסור ממון ישראל יום יום אחשבה כי כבר נשמע לאזניו מעוברי אורח כי כל השומע תצילנה אזניו ואמנם מענה בפיהם כי שמו בטחונם על המכתב הראשון אשר כתב כבודו ללאדז' שהב"ד יפה פסקו, והנה אף שמעלתו הרמה לא כתב שמה בענין בת אחת כלל, אבל המה לא יתנו מקום לזה זולת לדבריו הראשונים, לכן עתה באתי לחזור על הראשונות ולהציע לפניו את אשר הכינתי אז, ואולם אחשבה אולי במשך זמן כביר זה יצא הדבר מלבו ונשכח זכר הדברים ממנו לכן העתקתי מכתבו היקר אות באות והנה לוטה פה והי' לו לעינים (המשך המכתב הוא פלפול ארוך ומסיים מכתבו) אחלי לפני כבודו הרמה והנשאה ותיקר נא נפשי בעיניו כאשר יקרה אז למחול ולהשיבני ואם שגיתי יבינני, ויאיר עיני על כל פרט ופרט ובודאי אודה על האמת כי אך בזה חפצתי ולא אבוש כאשר מציוון אנחנו מפי התורה והמצוה ותהלתו יהי בפי כאשר יעמידני על האמת, ואם יטבו דברי בעיניו ישמחני ג"כ ויגדור פרצת העיר אשר רבו רגשת גם בני העיר עצמם איש על רעהו כי מעטים המה אשר צודים ואורבים בזה גם על רוב בני העיר כאשר יתוודע לו אחרי חקור הדבר, אנא אל יהי עליו למשא אשר הארכתי למענתי ולהלאות המעיין כי כך היא דרכה של תורה ועמו הסליחה כמדת טובו הרב כידוע.

מקורות וציונים

לפרק א: ילדותו, חנוכו ונשואיו

1 תולדות ונפלאות מהר"ל מפראג וקונטרס המלואים על האדמו"ר ר' חנוך הניך מאלכסנדר מאת משה ליפשיץ וחנוך משה טרויבע. קראקא תרע"א וגם "ספר היחש". 1א "יכהן פאר" מאת הרה"ג ר' צבי חנוך הכהן לוין מבנדין, וצ"ל (סז:). 2 חשבה לטובה מאת אליהו לוין ונפתלי אלטר, פיעטרקוב תרפ"ט. 3 עומר מן מאת מאיר נומברג, ורשה תרע"ב. 4 שיח שרפי קדש מאת יועץ קיים קדיש מפשיטיק. לודז תרפ"ח, ח"ג סי' רל"ה. 4א נפלאות היהודי. 5 חידושי מהר"א אורבאך, בהקדמה. 5א אהרן מרכוס חסידות. 6 קונטרס המלואים. 7 שם. 8 שש"ק ח"ב ע' 57.

לפרק ב: רבותיו בחסידות

1 היהודי הקדוש מאת צבי מאיר הכהן רבינוביץ. פיעטריקוב תרצ"ב. 1א קונטרס המלואים. 2 רשפי אש השלם מאת הרב מקוליביעל ע' 49. 2א קונטרס המלואים. 3 חשבה ע' 46. 4 קונטרס המלואים. 5 שם. 6 חשבה לטובה ע' 54. 7 שם ע' 34. 8 שם ע' 18. 9 שש"ק ח"ה ע' יא. 10 שם ח"א סי' תקל"ט. 11 שם. 12 שם, ח"ה ע' סא. 13 שם ח"ד ע' ט. 14 שם, ח"א סי' תקמא וגם חשבה לטובה ע' 23. 15 חשבה לטובה ע' טו. 16 שם, ע' לא. 17 שש"ק ח"א סי' תקצה. 18 חשבה לטובה ע' לב. 19 שש"ק ח"ה ע' ה. 20 קונטרס המלואים. 21 עומר מן, ע' כב. 22 חשבה לטובה ע' 70. 23 שם ע' ל"א וגם שש"ק ח"א סי' תקנו. 24 חשבה לטובה.

- 24א שם. 25 שש"ק ח"א סי' קן. 26 חשבה לטובה ע' 68.
 27 חשבה לטובה. 28 שפתי צדיקים לצבי דוד גלזר. 29 שש"ק
 ח"ג ע' מא. 30 חשבה לטובה ע' כח. 31 חשבה לטובה.
 32 שם. 33 אור המאיר לר' חלף מזיטומיר ע' קכד. 34 חשבה
 לטובה ע' 70. 35 שם, ע' 68.

לפרק ג: רב

- 1 חשבה לטובה ע' לא. 2 שו"ת הרי"ם חו"מ סי' ד. 3 חשבה
 לטובה ע' 66. 4 שם, ע' 68. 5 שם, ע' 86. 6 אור
 המאיר פ' שלח. 7 שם, שם. 8 שש"ק ח"ה ע' כה.
 9 קונטרס המלואים. 9א שם משמואל לאדמו"ר ר' שמואל מסוכטשוב
 פ' וישב. 9ב שש"ק ח"א סי' קטז. 10 מ. פיינקינד, גוטע
 יידן אין פולין. חארשא 1936. 11 חשבה לטובה וקונטרס המלואים.
 12 שש"ק ח"ג סי' ר"ה. 12א קונטרס המלואים. 13 קונטרס
 המלואים. 14 עומר מן.

לפרק ד: אדמו"ר

- 1 חשבה לטובה ע' מו. 2 עומר מן. 3 שם. 3א חשבה
 לטובה ע' 2 וגם שש"ק ח"א סי' קיז. 4 אביר הרועים לר'
 צבי יהודה ממלוק. פיעטרקוב תרצ"ה. 5 מכתב מאת ה"שפת אמת"
 מגור. 6 שמעתי מפי הרה"צ ר' מרדכי אריה רבינוביץ מבני ברק
 זצ"ל. 7 שש"ק ח"ד סי' רינו. 8 חשבה לטובה. 9 שמעתי
 מפי חסיד. 10 שש"ק ח"ב בסוף. 11 שם ח"ה ע' 50.
 12 שם, ח"א סי' קן. 13 שם, שם, שם. 14 שם, שם, תקמא.
 15 קונטרס המלואים. 16 שש"ק ח"ד סי' ט. 16א שם.
 17 אגרות סופרים סי' לו. 18 שש"ק ח"ה ע' 26 וגם חשבה לטובה.
 19 שם. 20 שם. 21 שם, ח"א ע' 116. 22 שם, שם.
 23 חשבה לטובה. 24 שש"ק ח"א סי' קצא. (25 שם, ח"ד
 ע' 103. 26 מפי הרב יצחק פלאקסער. 27 שש"ק ח"ב סי'

מא. 28. שם, שם, ע' 57. 29 חשבה לטובה ע' לו.
30 שם, ע' 66. 31 שש"ק ח"א סי' תקמה.

לפרק ה: עם חסידיו

1 חשבה לטובה. 2 שם. 3 שם. 4 שש"ק ח"א סי' תרב.
4א שמעתי מהרה"צ מ"א רבינוביץ זצ"ל. 5 שש"ק ח"א סי'
תקעט. 6 מפי נכדו החסיד ר' אברהם יצחק כהנא-שפירא נ"י.
7 שש"ק ח"ה עמ' כז. 8 שם, שם עמ' כה. 9 שם, ח"ג, סי'
רמט. 10 שם, שם. 11 שם, ח"א, סי' קך. 11א שם,
שם, סי' תקמט. 11ב הרב מדוזארט כלי חמדה פרשת מקץ.
12 חשבה לטובה ע' 32. 13 חשבה לטובה. 14 שש"ק ה"ב
ע' כט. 15 שם, ח"ה, ע' לא. 16 שם, שם, סי' נו. 17 שם,
ח"ג, סי' לט. 18 שם, שם, ע' מא. 19 שם, שם, שם.
19א שם, ח"ד, סי' קמר. 20 שם, שם, סי' קמת. 21 גליקסמן:
הרבי מקוצק. (22 מפי הרה"צ מ"א רבינוביץ זצ"ל. (23 שש"ק
ח"ד סי' לד. 24 שם, ח"א, סי' תקצד. 25 שש"ק ח"ה עמ'
נו. 26 שם. 27 שם. 28 שש"ק ח"ג סי' רנח. 29 שם
ח"א סי' קסג. 30 חשבה לטובה. 30א שש"ק ח"ג סי' קכט.
30ב שש"ק ח"ה עמ' נד. 31 חשבה לטובה. (32 שש"ק ח"ה
עמ' כ"ז. 32ב חשבה לטובה ע' לו. 33 שש"ק ח"ג סי' לו.
34 מפי הרה"צ מ"א רבינוביץ זצ"ל. 35 חשבה לטובה. 36 שם.
37 מפי החסיד כהנא-שפירא נ"י. 38 חשבה לטובה. 39 שש"ק
ח"ב ע' 58.

לפרק ו: ספוריו משליו

1 חסידים מספרים מאת י. ל. לוין. (2 מ. פיינקינד, גוטע יידן
אין פוילן. 3 שש"ק ח"ב ע' 57 סי' רא. 4 שם, שם, ע'
58. 5 שם, ח"א סי' תקפז. 6 שם, ח"א סי' תקצז.
7 חסידים מספרים. 8 שש"ק ח"א סי' תקנה.

לפרק ז: אחרית ימיו

- 1 שש"ק ח"ג ע' לו. 2 חשבה לטובה ע' 52. 3 קונטרס
המלואים. 4 מפי החסיד כהנא-שפירא נ"י. 5 מפי הרה"צ
מ"א רבינוביץ זצ"ל. 6 פיינקינד, גוטע יידן אין פוילן.

לפרק: מתורותיו

התורות לוקטו ועובדו מתוך הספרים: שיח שרפי קדש ה'
חלקים, חשבה לטובה, שם משמאול להאדמו"ר מסוכטשוב, שפתי צדיק
להאדמו"ר פנחס מנתם מפילץ, שפתי צדיקים לצבי גלזנר.
שלש התורות המסומנות לקוחות מכתב יד של הרה"ג מרדכי דב
שפילברג זצ"ל מו"ץ בזשוריק מוטיקי חסידי אלכסנדר. הכ"י נמצא
בידי נכדו בעל דפוס רוטנברג בירושלים.